

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди**

**Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди**

ЕКОНОМІКА

Випуск 18

Харків

ХНПУ

2018

Редакційна колегія:

І.Ф. Прокопенко – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

О.А. Гриценко – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

О.С. Марченко – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Г.В. Задорожний – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та світового господарства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Л.С. Шевченко – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Л.О. Українська – доктор економічних наук, професор кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця;

Л.П. Радченко – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

І.В. Сідельнікова – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Н.В. Шиловцева – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

*Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського
національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди (протокол № 4 від 29 травня 2018 р.)*

E45 Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди «Економіка»: Зб. наук. пр. / За заг. редакцією акад. НАПН України І.Ф.Прокопенка. – Харків: ХНПУ, 2018. – Вип. 18. – 142 с.

Збірник містить наукові статті, які відображають теоретичні та практичні результати досліджень актуальних аспектів сучасної економічної теорії. Особлива увага приділяється чинникам економічного зростання національної економіки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться сучасним станом та перспективами розвитку економічної науки.

З М І С Т

І.Ф. Прокопенко, Ю.О. Олійник	Державна соціальна політика як чинник економічного розвитку України	4
А.О. Гура, Т.Г. Гуцан, Д.В. Сотніков	Можливості та перспективи розвитку шерингової економіки в Україні	14
О. О. Зеленько, І. О. Ночвіна	Прямі іноземні інвестиції в економіці Харківської області	28
О.В. Мельникова	Аналіз стану та динаміки розвитку національного ринку початкової вищої освіти	40
О.В.Олійник, І.В.Сідельнікова	Агроінноваційна діяльність як ключовий чинник економічного зростання	51
В.В. Письменний	Сучасні виклики організації самооподаткування в Україні	62
Л.П. Радченко	Пріоритети та ризики розвитку національної економіки України в контексті сучасної макроекономічної політики	73
І.А. Рядинська, Д.О. Гончаров	Мотивація працівників підприємств в сучасних умовах господарської діяльності	83
Т.В. Синиця, І.В. Осьмірко	Вирішення проблем обмеженого доступу МСП до публічних закупівель: досвід країн-членів ЄС	93
В.К. Сідельнікова	Роль інноваційної політики держави у забезпеченні сталого розвитку національної економіки	105
В.В. Соляр	Організація й методологія управлінського обліку в екологічному туризмі	113
Н.В. Шиловцева, М.В. Поплавський	Місце та роль професійної освіти в інфраструктурі ринку праці	125

УДК: 330.342.146

І.Ф. Прокопенко, Ю.О. Олійник

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті розкрито принципи, пріоритети та цілі соціальної політики. Визначено атрибути державної соціальної політики України на сучасному етапі. Досліджено сучасні тенденції в здійсненні соціальної політики, визначено основні проблеми її реалізації. Обґрунтовано пріоритетність соціальної політики як фактора підвищення економічного зростання національної економіки.

Основну увагу приділено вивченню, аналізу і узагальненню досвіду соціальної державної політики в Україні, а також її пріоритетів та цілей. Розкривається розвиток соціальної політики в розвинутих та розвиваючих країнах світу. Проаналізовано вплив соціальної політики інших країн на розвиток вітчизняної політики в соціальній сфері. Досвід розвинених країн свідчить, що в умовах інноваційного розвитку збільшення суспільного та індивідуального багатства, а також розвиток самого суспільства неможливі без проведення активної, системної соціальної політики.

Аналіз зібраних в науковому дослідженні джерел свідчить, що вітчизняна державна соціальна політика вимагає поступового наполегливого реформування, яке спирається на досвід провідних країн світу.

Спираючись на вітчизняний та світовий досвід розвитку соціальної політики держав, автором сформульовані рекомендації та пропозиції про використання як негативних, так і позитивних результатів регулювання державної політики в соціальній сфері, а також змін в діяльності державних інститутів, перетворення свідомості громадян та суспільства.

Ключові слова: соціальна політика, державна політика, соціальний захист, добробут населення, суспільство.

В статье раскрыты принципы, приоритеты и цели социальной политики. Определены атрибуты государственной социальной политики Украины на современном этапе. Исследованы современные тенденции в осуществлении социальной политики, определены основные проблемы ее реализации. Обоснованно приоритетность социальной политики как фактора повышения экономического роста национальной экономики.

Основное внимание уделено изучению, анализу и обобщению опыта социальной государственной политики в Украине, а также ее приоритетов и целей. Раскрывается развитие социальной политики в развитых и развивающихся странах мира. Проанализировано влияние социальной политики

других стран на развитие отечественной политики в социальной сфере. Опыт развитых стран показывает, что в условиях инновационного развития увеличение общественного и индивидуального богатства, а также развитие самого общества невозможны без проведения активной, системной социальной политики.

Анализ собранных в научном исследовании источников свидетельствует, что отечественная государственная социальная политика требует постепенного настойчивого реформирования, которое опирается на опыт ведущих стран мира.

Опираясь на отечественный и мировой опыт развития социальной политики государств, автором сформулированы рекомендации и предложения об использовании как отрицательных, так и положительных результатов регулирования государственной политики в социальной сфере, а также изменений в деятельности государственных институтов, правосознания граждан и общества.

Ключевые слова: *социальная политика, государственная политика, социальная защита, благосостояние населения, общество.*

The article reveals the principles, priorities and goals of social policy. Attributes of state social policy of Ukraine are determined at the present stage. The modern trends in the implementation of social policy are investigated, the main problems of its implementation are identified. The priority of social policy as a factor of increasing the economic growth of the national economy is justified.

The main attention is paid to the study, analysis and generalization of the experience of social state policy in Ukraine, as well as its priorities and goals. The development of social policy in the developed and developing countries of the world is disclosed. The influence of the social policy of other countries on the development of the national policy in the social sphere is analyzed. The experience of developed countries shows that under the conditions of innovative development, the increase of public and individual wealth, as well as the development of society itself, is impossible without an active, systematic social policy.

The analysis of the sources collected in the scientific research shows that the domestic state social policy requires a gradual, persistent reform that relies on the experience of the world's leading countries.

Relying on domestic and world experience in the development of social policy of states, the author formulated recommendations and proposals on the use of both negative and positive results of the regulation of state policy in the social sphere, as well as changes in the activities of state institutions, the legal consciousness of citizens and society.

Keywords: *social policy, state policy, social protection, welfare of the population, society.*

Постановка проблеми. *За нинішніх умов глобалізації пріоритети розвитку людини та забезпечення високої якості життя населення є*

визначальними чинниками загальнолюдського прогресу. Жодній державі світу ще не вдавалося досягнути вагомих показників рівня та якості життя без радикального підвищення життєвих стандартів й ефективних інвестицій у людський та соціальний капітал. Усебічний розвиток людського фактора виробництва та розбудова ефективної системи соціальних взаємозв'язків стають ключовою передумовою формування стратегічних переваг країн у сучасному глобальному конкурентному середовищі. З огляду на це вагомого значення для високопродуктивного відтворення інтелектуальної, креативної функції людини, соціалізації економічного життя загалом набуває соціальна політика держави як один із найважливіших напрямів державного регулювання економіки.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасному інформаційному просторі можна знайти велику кількість досліджень присвячених окремим аспектам соціальної політики, а саме проблемам: безробіття, соціальної нерівності, соціального забезпечення які впливають на стан зайнятості та добробуту населення. Важливі ідеї можна знайти у працях О. Амоші, О. Бражко, М. Головатого, Б. Дикон, Г. Лопушняк, О. Макарової, О. Павлеги, О. Сергієнко, А. Сіленко та інших. Ці роботи насамперед стосуються співвідношення економічного і соціального розвитку. Автори показують, що такий зв'язок є опосередкованим; що країни, які не є високо розвинутими в економічному відношенні, здатні обігнати економічно розвинуті в сфері соціальних відносин. Досліджуються теоретико-методологічні основи державної соціальної політики та визначається її пріоритетність серед інших напрямів політики держави.

Метою цієї статті є спроба обґрунтувати теоретичну та практичну доцільність соціальної складової державної політики, її значимість у покращенні економічного добробуту країни.

Виклад основного матеріалу. Соціальна політика є явищем суспільно-історичним: вона з'являється разом з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних

пріоритетів і є регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а також суспільного та індивідуального життя людини. А саме: йдеться не тільки про економічні потреби, а й про соціальні та культурні права людини, які є базовими цінностями (потреби, які пов'язані з розвитком особистості, самореалізацією, охороною здоров'я, освітою та інше) [9, с. 89].

Пріоритетність соціальної політики серед інших складових державної політики визначається насамперед Конституцією України, оскільки саме вона покликана забезпечити громадянам гарантовані Основним Законом права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище.

До атрибутів державної соціальної політики фахівці відносять такі компоненти, які дають змогу чітко визначити, що є державною соціальною політикою:

- 1) державна соціальна політика повинна бути зафіксована в письмовій формі;
- 2) державна соціальна політика має бути ратифікована однією зі структур влади – законодавчою, виконавчою, судовою;
- 3) державна соціальна політика повинна керувати процесом прийняття рішень і водночас бути результатом процесу; врахування цих положень виключає норми, угоди та іншу політику де-факто;
- 4) державна соціальна політика – це те, що уряд справді виконує, а не має намір чи тільки планує виконувати [3, с. 386].

При реалізації механізмів соціальної політики слід дотримуватися цілої низки відповідних принципів, таких як соціальної справедливості (соціальної ефективності, соціальної безпеки), соціальних компенсацій, соціальних гарантій і соціального партнерства [2, с. 151]. Передусім виділяється інтегральний принцип соціальної справедливості, ефективності й безпеки, кожен компонент якого рівнозначний за своєю цінністю. Його зміст у забезпеченні кожного члена суспільства гідним рівнем життя, наданні

можливостей для розвитку інтелектуальних і фізичних здібностей без ризику стати безробітним або працюючим жебраком.

Доповнюють даний перелік принципи соціальних компенсацій (необхідність здійснення державою відповідних соціальних відшкодувань на користь незахищених верств населення, непрацездатних осіб, людей похилого віку та ін.), соціальних гарантій (у широкому сенсі – гарантування державою сприятливих умов і можливостей для забезпечення власного добробуту) і соціального партнерства (партнерська взаємодія державної влади, працівників і роботодавців).

Сутність соціальної політики дістає своє відображення у відповідних пріоритетах і цілях. До ключових пріоритетів та цілей держави у сфері соціальної політики відносять такі:

- підвищення рівня та якості життя населення, формування «середнього класу», подолання бідності, ліквідація соціальної нерівності, різкого розшарування населення;
- захист прав працівників, формування високопродуктивного трудового потенціалу, підвищення ціни робочої сили, забезпечення зайнятості;
- соціальний захист, адресне піклування про людину, поширення соціального забезпечення населення;
- зміцнення генофонду народу, його фізичного та морального здоров'я й інтелектуального потенціалу, забезпечення розвитку людського капіталу;
- створення громадянського суспільства, формування теоретичних і практичних основ (моделі) соціальної держави, ідеологізація цього процесу;
- пріоритет загальнолюдських цінностей і механізму їх упровадження, відродження соціальної інфраструктури, вдосконалення системи освіти, науки, охорони здоров'я, житлових умов, забезпечення продовольчої безпеки [1, с. 179-180].

Даний підхід до формулювання цілей соціальної політики держави виділяється своєю комплексністю, оскільки охоплює різні елементи економіки і

соціальної сфери держави. Необхідною умовою розв'язання проблем соціального захисту у країні є послідовне здійснення стратегії економічного зростання та реалізація ефективної державної соціальної політики.

Безумовним фактом є те, що нині соціальну політику розробляють і реалізують як найбідніші країни світу, так і найзаможніші. У книзі «Глобальна соціальна політика» Боба Дікона – сучасного дослідника соціальної політики, руйнується примітивне уявлення про механічний зв'язок між рівнем добробуту населення та економічним розвитком країни [5, с. 62]. Порівняльний аналіз соціальної політики показав, що вище певного рівня економічних передумов не існує необхідного зв'язку між цими чинниками. Дуже багато коректив вносить політичний чинник. Виняткове місце займають декілька країн, що мають показники людського розвитку набагато нижчий ніж можна було б судити за їхнім ВВП. Японія, Великобританія та США у 2013 р. займали відповідно 17-те, 14-те, 5-те місце за рейтингом людського розвитку, поступаючись Норвегії, Австралії, Швейцарії, Нідерландам [9, с. 89].

Досвід розвинених країн свідчить, що в умовах інноваційного розвитку збільшення суспільного та індивідуального багатства, а також розвиток самого суспільства неможливі без проведення активної, системної соціальної політики. При такій політиці система соціального захисту є не просто актом гуманності суспільства, а незаперечним мотивом, стимулом діяльності працюючих, де чільне місце посідають напрями соціальної політики, що пов'язані із забезпеченням подальшого розвитку існуючої економічної та господарської систем [4]. За таких умов соціальна політика стає домінуючим напрямом державної політики, створюючи тим самим можливості для процвітання країни та підвищення рівня життя кожного її громадянина.

Оцінюючи соціальну політику в українському суспільстві, можна відмітити розбіжності між принципами та пріоритетами закріпленими законодавчо та їх реалізацією.

Погано працюють соціальні ліфти. Це означає, що багато громадян не можуть повною мірою реалізувати свої професійні знання, знайти гідну роботу.

Недостатньо реалізується потенціал людей, які мають менші здібності або обмежені фізичні можливості, тих, кому важко долучитись до стандартних умов праці та трудових відносин [8, с. 24].

Незважаючи на зростання бюджетного фінансування освіти і охорони здоров'я, зберігається низька якість послуг і подекуди – обмежена доступність. Соціальна підтримка є недостатньо адресною, отже недостатньо справедливою, оскільки значна частина коштів соціальних програм потрапляє до необхідного населення.

Існує надмірна диференціація доходів. В Україні внаслідок трансформаційних процесів набула глобальних масштабів поляризація суспільства. У соціальному плані воно поділилося практично на дві частини: вищі верстви населення, які відрізняються надприбутками та привілеями, і соціально вразливі верстви населення, які потребують відповідної державної допомоги. При цьому доцільно зазначити, що останні становлять значно більшу частину населення країни.

На підставі соціологічного дослідження населення України – 16,4 % (а саме 7 мільйонів осіб) опинились за межею бідності [6]. Відповідно до європейських стандартів цей відсоток має дорівнювати 10 %.

Таким чином, соціальна нерівність у сучасному українському суспільстві створює негативний економічний ефект, який спостерігається в динаміці соціально-економічного розвитку народного господарства. Усе це свідчить про неефективність державної політики у зазначеній сфері та її залежність від популістських обіцянок учасників виборчих кампаній. Такий шлях призводить до збільшення інфляції та зниження темпів зростання реальної заробітної плати. Зрештою це не тільки не скорочує прірву між бідними і багатими громадянами України, а й позбавляє їх усілякого стимулу до економічно продуктивної діяльності [7, с.14]. Досягнення конкурентоспроможності національного ринку праці видається можливим тільки за умови гідної оплати праці, яка буде стимулом активізації населення до трудової діяльності. Очевидним є те, що добробут пересічних громадян становить основу

розвинутій державі. І саме завдяки послідовній державній політиці в інтересах всього суспільства, а не окремих її індивідів, забезпечується гідний рівень життя населення.

Тому створення сприятливих умов для реалізації вітчизняного трудового потенціалу, який залишається однією з головних конкурентних переваг української економіки та має розглядатися як один із ключових важелів динамічного відновлення економічного зростання [7, с.15], не тільки забезпечить нарощування створення доданої вартості в національній економіці, а й дасть змогу здійснити послідовне реформування системи соціального захисту населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Державну соціальну політику слід розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити соціальний і економічний розвиток країни шляхом активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу. Серед інших складових внутрішньої політики держави пріоритетність соціальної політики зумовлена тим, що вона:

- є своєрідним індикатором розвитку суспільства, що сприяє зниженню соціального напруження, зростанню добробуту населення, досягненню рівноваги та стабільності в суспільстві;
- виконує регулюючу і стимулюючу роль у динамічному розвитку суспільства; - покликана забезпечити гарантовані Конституцією України права і свободи громадян;
- є інтегральною частиною макроекономічного регулювання, оскільки реалізація заходів соціальної політики впливає на низку економічних параметрів, збільшує норму споживання і зменшує нагромадження, підвищує сукупний попит

Отже, прагнучи європейської інтеграції та включаючись у глобалізаційні процеси, необхідно мати на увазі, що побудова дійсно демократичного суспільства з реальним втіленням принципів соціальної справедливості не може бути досягнута автоматично шляхом зміни пануючого керівного режиму.

Потрібна наполеглива трудомістка праця з реформування соціально-економічних відносин, створення державних інститутів, перетворення свідомості.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Амоша О., Новікова О. Проблеми та шляхи забезпечення соціальної орієнтації економіки України // Журнал європейської економіки. – 2005. – Том 4. – № 2. – С. 179-180.
2. Бражко О. В. Формування соціальної політики в системі державного регулювання зайнятості населення / О. В. Бражко // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2009. – № 4. – С. 151.
3. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінолог.-понятійн. слов. / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – К.: МАУП, 2005. – 560 с.
4. Давидюк О. О. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні / О. О. Давидюк ; Центр перспект. соц. дослід. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua/index.php?option>.
5. Дікон Б.,Халс М. Стабс П. Глобальна соціальна політика / Б.Дікон, М.Халс, П. Стабс. - К.: Основи, 1999. – 346 с.
6. Комплексна оцінка бідності в Україні на регіонах за перше півріччя 2011–2013 рр. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України і Міністерства економічного розвитку і торгівлі. – К., 2013.
7. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України [Текст] : монографія / Г. С. Лопушняк. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 372 с.
8. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
9. Павлега О.С. Предмет та об'єкт соціології соціальної політики / О.С. Павлега // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2015. Випуск 9. С. 86-93.

10.Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – 2002. - №1. – 2002. – С. 31-37.

11.Сіленко А. О. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України: монографія / А. О. Сіленко, В. А. Коляденко – К.: ТЕС, 2002. – 375 с.

УДК 330.88

А.О. Гура, Т.Г. Гуцан, Д.В. Сотніков

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ШЕРИНГОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сутність шерингової економіки як соціоекономічної системи, ідея якої ґрунтується на спільному користуванні та спільному доступі до ресурсів, товарів та послуг. З'ясовано основні постулати та рушійні сили економіки спільного споживання. Здійснено дослідження особливостей становлення та розвитку шерингової економіки у світовому масштабі та в Україні. Проведено аналіз зарубіжних та найуспішніших українських шерингових Інтернет-платформ. Досліджено можливості та перспективи українського шерингу, визначено основні бар'єри та загрози для його розвитку. Зазначено, що шерингова економіка поступово проникає в українське суспільство, стаючи ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни в умовах кризи.

Ключові слова: спільне споживання, шерингова економіка, економіка спільної участі, Інтернет-платформи, онлайн-майданчики

В статье проанализирована сущность шеринговой экономики как социоекономической системы, идея которой основывается на общем пользовании и общем доступе к ресурсам, товарам и услугам. Выявлены основные постулаты и движущие силы экономики совместного потребления. Осуществлено исследование особенностей становления и развития шеринговой экономики в мировом масштабе и в Украине. Проведен анализ зарубежных и самых успешных украинских шеринговых Интернет-платформ. Исследованы возможности и перспективы украинского шеринга, определены основные барьеры и угрозы для его развития. Отмечено, что шеринговая экономика постепенно проникает в украинское общество, становясь эффективным инструментом социально-экономического развития страны в условиях кризиса.

Ключевые слова: совместное потребление, шерингова економіка, економіка общего участия, Интернет-платформы, онлайн-площадки

The article analyzes the essence of the sharing economy as a socioeconomic system, the idea of which is based on the common use and sharing of resources,

goods and services. The basic postulates and driving forces of the economy of common consumption are found out. The study of the peculiarities of the formation and development of sharing economy on a global scale and in Ukraine has been carried out. The analysis of foreign and most successful Ukrainian Internet sharing platforms is conducted. The possibilities and perspectives of Ukrainian sharing are investigated, the main barriers and threats for its development are determined. It is noted that the sharing economy gradually penetrates the Ukrainian society, becoming an effective tool for socio-economic development of the country in a crisis.

Key words: *common consumption, sharing economy, economics of joint participation, Internet platforms, online platforms*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світ спостерігає за надзвичайно стрімким розвитком такого явища як шерингова економіка, що базується на спільному використанні товарів, робіт та послуг, а не на володінні ними. При цьому відходить на задній план пануюча до цього індустріальна модель, за якої компанії володіють, а люди споживають, – подібно до того, як Інтернет потіснив традиційне ТБ, а блогосфера – засоби масової інформації. Вона дозволяє виступати одночасно і споживачем, і виробником, а також користуватися можливим фінансовим прибутком від виробленої споживчої цінності. Україна не стоїть осторонь даної проблеми, тому становлення і розвиток шерингової економіки є актуальним і для нашої країни.

Аналіз актуальних досліджень. Концепція шерингової економіки була сформована Рейчел Боцман у 2008 році, автором книги «What's Mine Is Yours: Rise Of Collaborative Consumption», що була присвячена економіці спільного вжитку та впливу технологій на суспільні зміни. Дана проблематика є профільною у Джуліет Скор, професора соціології Бостонського та Гарвардських університетів. Дж. Скор вивчає шерингову економіку у всій її багатогранності, зокрема вплив на соціум. Детальні дослідження в соціологічному контексті шерингової економіки провели Аарон Сміт, Семюел Надлер, Паоло Парігі та інші. Усі вони вивчали вплив шерингової економіки на людську взаємодію, здатність до утворення спільнот, зокрема й побудови міцних дружніх стосунків, а також як шерингова економіка впливає на споживання, ринок праці, структуру суспільства тощо.

Метою статті є дослідження особливостей становлення та розвитку шерингової економіки у світовому масштабі та в Україні зокрема, визначення перспектив та з'ясування можливостей для вітчизняного шерингу.

Виклад основного матеріалу. Шерингова економіка є відносно новим явищем у багатьох країнах світу. Ідея економіки спільної участі активно обговорювалась наприкінці 90-х років минулого століття, але остаточно сформувалась тільки після бурхливого розвитку мережі Інтернет, цифрових технологій та віртуальних спільнот. За останні кілька років шерингова економіка демонструвала стабільне зростання.

Економіка спільної участі (sharingeconomy) є соціоекономічною системою, ідея якої ґрунтується на спільному користуванні та спільному доступі до ресурсів, товарів та послуг. Вона включає в себе створення, виробництво, поширення, торгівлю і споживання товарів та послуг різними людьми та організаціями.

Суть економіки спільного споживання полягає у можливості отримання додаткового доходу (або скороченні витрат) від передачі у тимчасове користування речей, які наразі вам не потрібні [7].

Перші ознаки економіки спільної участі з'являються в 1995 році, із заснуванням *eBay* і *Craigslist*, – двох торгових майданчиків для повторного використання товарів, які в наш час стали уже звичною частиною основного споживчого досвіду. Їх розвиток відбувався завдяки: а) можливості придбання дешевого імпорту; б) складному програмному забезпеченню та наявності репутаційної інформації (підтверджена численними покупцями інформація щодо добросовісності продавця); в) скороченню традиційно високих трансакційних витрат та зменшенню ризиків. До 2010 року було створено та запущено велика кількість таких сайтів – *ThredUp* і *Threadflip* для обміну одягом, *Freecycle* і *Yerdle* для вільного обміну будь-чим, бартерні сайти (*Swapstyle.com*). Сектор Інтернет-обміну тепер включає в себе щільні ринки одягу, книг та іграшок, а також менші ринки для спортивного обладнання, меблів та товарів для дому тощо.

Сучасна ж концепція шерингової економіки була сформована Рейчел Ботсман та Ру Роджерс у 2010 році, співавторами книги *"What's Mine Is Yours: Rise Of Collaborative Consumption"* (з англ. – «Наступ епохи спільного споживання») [1]. Основа цієї концепції формується на таких постулатах: *економія часу та ресурсів* (не потрібно купувати авто, аби раз на місяць виїхати за місто); *вигода* (наприклад, надання житла в оренду знижує витрати на його утримання); *раціональне споживання* (оптимальне користування транспортом знижує шкідливі викиди); *довіра* (соціальний ефект від шерингу сприяє збільшенню загального рівня довіри у суспільстві; загальна ж ідеологія шерингової економіки якнайкраще ілюструється принципом, коли від взаємодії виграють обидві сторони); *використання комунікаційних технологій* (доступність мобільного зв'язку та Інтернету є одним з ключових інструментів шерингової економіки) [6].

При цьому, на думку Рейчел Ботсман, розвиток шерингової економіки на сучасному етапі існування відбувається завдяки 4 рушійним силам, а саме: *пірингові* (базуються на рівності всіх учасників) соціальні мережі та технології реального часу, що радикально змінили поведінку величезної кількості людей; *світова економічна криза* змусила відмовлятися від бездумного споживання; *екологічні проблеми* все більше впливають на економіку та повсякденне життя; *відроджена віра* у важливість спільнот і переосмислення того, що насправді означають слова "друг" та "сусіди". Інакше кажучи, люди стали більше довіряти одне одному і частіше допомагати ближньому [1].

Сама ж концепція вторинного використання та спільного споживання не нова. Десятиліттями багато громадських та приватних організацій використовували варіант спільної участі: бібліотеки, магазини секонд-хенди, каршерінг, велошерінг. Останнім часом одержала розвиток ідея оренди товарів у інших людей (а не тільки в організацій), особливо у тих, що живуть по сусідству. Замість оренди в організацій з'являються платформи для обміну між людьми безпосередньо [8].

Економіку спільної участі визначають як таку, що об'єднує компанії, які застосовують бізнес-моделі, базовані на наданні доступу до товарів, робіт та послуг на ринках, які функціонують за принципом peer-to-peer.

У цій моделі учасники-споживачі платять за право тимчасового використання (доступ) до ресурсу, який належить іншим учасникам (їх теж називають споживачами), тоді як онлайн-платформа просто зводить тих і інших разом.

Транзакції в економіці спільної участі подібні до оренди або прокату, в яких один учасник платформи може за плату надати в користування свою машину, квартиру або будь-який інший об'єкт (предмет одягу, інструмент тощо) [12].

Основними суб'єктами шерингової економіки виступають шерингові Інтернет-платформи – онлайн-майданчики для обміну різноманітними споживчими цінностями. Такі платформи і формують ринок шерингу. Наразі перелік шерингових Інтернет-платформ налічує сотні, якщо не тисячі проєктів по всьому світу. Проте основну частку подібних проєктів тримає саме Європа. Найбільша кількість європейських шерингових платформ налічується на теренах Великобританії, Франції, Іспанії, Німеччини, Голландії, а також у Швеції, Польщі, Італії та Бельгії [15].

Розглянемо ринкову ситуацію щодо шерингових Інтернет-платформ в глобальному масштабі. З цією метою, наведено деякі зарубіжні проєкти [9; 10;15], котрі набули глобальну популярність, або проявили себе в незвичайних, на перший погляд, галузях (табл. 1).

Також слід зазначити, що ринок шерингових платформ постійно зростає. Все нові й нові платформи набувають популярності.

Таблиця 1

Зарубіжні шерингові Інтернет-платформи

Назва і веб-сайт	Рік створення	Характеристика проекту
eBay www.ebay.com	1995	Онлайн майданчик для проведення аукціонів і торговельний веб-сайт, на якому приватні та юридичні особи здійснюють продаж та купівлю різноманітних товарів та послуг. eBay Inc. також належить міжнародна система здійснення електронних платежів PayPal . Інтернет-аукціон було засновано в м. Сан Хосе, Каліфорнія, США, 5 вересня 1995 р. П'єром Омідяром.
Craigslist www.craigslist.org	1995	Сайт електронних оголошень, що користується великою популярністю серед американських користувачів Інтернету. Craigslist виник в Сан-Франциско, США в 1995 році. Тоді ж творці сайту виявили потребу ринку в дешевому, швидкому і легкодоступному джерелі різноманітного роду оголошень. Загальна кількість індивідуальних відвідувачів за 2016 р. – 150 млн. осіб, що зробило сайт 56-м у світі за популярністю. Його оголошення охоплюють понад 450 міст світу. Загальна виручка за 2017 р. оцінюється в інтервалі 80-120 млн. доларів. 25% акцій володіє Інтернет-аукціон eBay.
Upwork www.upwork.com	2003	Компанія, що пропонує глобальний майданчик з пошуку роботи й низку програмних продуктів для роботодавців, які хочуть винаймати й керувати віддаленими спеціалістами. Розташована в Редвуд-Сіті (Каліфорнія). Upwork заснували у 2003 р. грецькі підприємці Одиссей Цалатос і Стратіс Караманлакис. Компанія збирає 20% оплати за роботу від роботодавця.
BlaBlaCar www.blablacar.com	2006	Глобальний лідер в області райдшерингу. Водій пропонує попутникам частково розділити з ним дорожні витрати, не переслідуючи фінансової вигоди. За задумом, водій компенсує більшу частину витрат на паливе, а пасажери подорожують дешевше, ніж за допомогою громадського транспорту. Сьогодні BlaBlaCar налічує понад 30 млн. користувачів в 22 країнах. У 2016 р. інвестори оцінили компанію в \$1,6 млрд. Ідея створення сервісу зародилася у 2003 р. у французя Фредеріка Маззелли, у 2006 р. він приступив до реалізації проекту.
OLX www.olx.com	2006	Міжнародна платформа, що надає послуги онлайн-сервісів оголошень у 105 країнах на 40 мовах. OLX

		<p>пропонує швидкий спосіб купувати, продавати чи обмінюватися товарами й послугами в конкретних країнах шляхом публікації оголошень. Щомісяця мільйони людей по всьому світу продають і купують з допомогою OLX різноманітні товари, зокрема предмети побуту, меблі, товари тривалого споживання, автомобілі, електроніку, нерухомість тощо.</p> <p>Компанія була заснована інтернет-підприємцями Фабрісом Гріндою та Алехандро Оксенфордом. Штаб-квартири інтернет-компанії OLX розташована в Нью-Йорку, Буенос-Айресі, Москві, Києві, Пекіні та Мумбаї.</p>
Airbnb www.airbnb.com	2008	<p>Найбільша в світі платформа для розміщення, пошуку і короткострокової оренди приватного житла. Пропонує понад 2 млн. варіантів будинків, квартир, кімнат в 33 тис. містах у 192 державах. Проект стартував в 2008 р. За офіційною легендою тоді засновники сервісу дали притулок трьом відвідувачам дизайнерської конференції. А в 2015 р. послугами Airbnb скористалися вже майже 30 млн. осіб. Сьогодні Airbnb має річний обіг в 1 млрд. дол., а її капіталізація оцінюється в 30 млрд. дол. За прогнозами річний обіг компанії, яка не має у власності жодного готелю, в 2020 р. складе 10 млрд. дол. Станом на 2017 р. з нею працюють 60 млн. користувачів у 200 країнах.</p>
TaskRabbit www.taskrabbit.com	2008	<p>Платформа, яка дозволяє користувачам передати виконавцям із спільноти свої домашні обов'язки і господарські турботи, наприклад, фарбування, прасування, стрижка газону або перебудова будинку. Завдання згруповані за категоріями, а спеціальна опція дозволяє зрозуміти, виконання яких завдань найбільш затребуване в конкретному районі.</p> <p>У TaskRabbit замовник формує свою пропозицію, а далі спілкування зводиться до діалогу з потенційним працівником, який відгукнувся на замовлення. За свої послуги платформа TaskRabbit стягує з роботодавця 20%, які автоматично додаються до суми рахунку.</p>
Uber www.uber.com	2009	<p>Американська міжнародна компанія, розташована у Сан-Франциско, яка створила однойменний мобільний додаток для пошуку, виклику і оплати таксі або приватних водіїв. За даними на вересень 2017 р. сервіс через додаток доступний більш ніж в шестистах містах світу.</p> <p>Більшість водіїв використовують свої власні автомобілі, а також машини таксопарків або партнерів. У багатьох країнах 80% оплати переходять водієві, 20%</p>

		перераховуються Uber. Компанія була заснована Тревісом Калаником і Гарретом Кемпом. За роки свого існування, компанія Uber залучила близько 11,5 млрд. дол.
Wingly www.wingly.io	2016	Подальший розвиток концепції райдшерингу, яке вже можна назвати флайтшеринг. Тут можна знайти пілота приватного легкомоторного літака (2-6 пасажирів), який готовий взяти вас в політ до потрібного міста.

Переходячи від дослідження розвитку шерингу на глобальному рівні до національного, варто зазначити, ринок економіки спільної участі в Україні тільки починають заповнювати першопрохідці, проте, все ж таки, шерингова економіка в Україні не випадає із глобальних трендів. На підтвердження цього, у таблиці 2 наведені приклади представників української шерингової економіки, які досягли значних успіхів [15].

Вітчизняні шерингові Інтернет-платформи створюються, функціонують, і деякі з них справді досягають значних результатів. Проте, щоб вітчизняним платформам-новачкам, які тільки починають свій шлях, повторити успіх або навіть випередити зарубіжних попередників, перед початком своєї діяльності насамперед необхідно враховувати специфіку українського ринку шерингової економіки.

Таблиця 2

Найуспішніші українські шерингові Інтернет-платформи

Назва і веб-сайт	Рік створення	Характеристика проекту
Кабанчик kabanchik.ua	2012	Онлайн-платформа для послуг в побуті та бізнесі. Працює з 2012 р. на території України, Росії, Білорусі та Казахстану. Зареєстровані на платформі майстри та фахівці у самих різних сферах готові виконати замовлення, розміщені інші користувачами. Дещо епатжна назва платформи передає ключову ідею всього проекту – максимально швидке виконання замовлень. На початок 2018 р. через "Кабанчика" щодня виконувалося близько 500 замовлень, а середній гонорар становив близько 15-20 дол. Найбільшим попитом користуються фахівці будівельних спеціальностей, ремонтники та ІТ-розробники.
Preply www.preply.com	2012	Вітчизняний стартап, який об'єднує репетиторів і викладачів зі студентами, локально чи віртуально за допомогою <u>Skype</u> .

		У 2012 р. Preply був названий одним з найбільш перспективних українських стартапів, було запущено сайт <i>preply.com</i> . Станом на 2017 р., на платформі Preply наразі зареєстровано 47000 викладачів, що пропонують послуги репетиторства із 40 предметів, 27 з яких є мовами. У липні 2017 р., за статистикою самої компанії, приблизно 100 000 студентів знайшли свого викладача, використовуючи платформу. Також підраховано, що репетитори викладають приблизно 30000 годин уроків на місяць за ціною від 2 до 100 дол.
Prometheus prometheus.org.ua	2014	Безкоштовні онлайн курси від викладачів КНУ, КПП та Києво-Могилянської академії. Платформа пропонує не просто окремі курси, а взаємопов'язані цикли занять з найбільш актуальних для країни тем (бізнес, ІТ, іноземні мови, право, історія, підготовка до ЗНО). Одним зі своїх завдань творці платформи вважають переклад українською мовою курсів, що добре зарекомендували себе на Заході, але недоступні широкому загалу через мовний бар'єр. За перші 6 місяців з моменту старту проекту на веб-сайті вже було зареєстровано більше 70 тис. користувачів, для яких було доступно 20 курсів.
BlaBlaCar Україна www.blablacar.com.ua	2014	Українська платформа від глобального лідера в області райдшерингу – спільного використання легкових автомобілів. Прийшов в Україну в 2014 р. За 2017 р. до української платформи BlaBlaCar приєдналося понад 1 млн. осіб.
OLX Україна www.olx.ua	2014	Зручний у користуванні майданчик, за допомогою якого можна вигідно продати чи купити товари й послуги. В Україні діє з 2014 р. На платформі представлено 11 млн. оголошень, і нове оголошення з'являється щосекунди. Нараховує понад 8 млн. унікальних користувачів в Україні, щодня на сервіс заходить понад 40 тис. продавців та 2 млн. покупців. На майданчику також є чимало пропозицій оренди та послуг. Зовсім непоодинокі випадки, коли користувачі OLX пропонують щось безоплатно. В основному це вживаний одяг, взуття, книги. Проте можна знайти й більш дорогі предмети — музичні інструменти, антикварні й колекційні речі, електроніку.
MUSHROOM mushroom.com.ua	2015	Український (львівський) аналог глобального сервісу Airbnb – онлайн-майданчика для розміщення, пошуку і короткострокової оренди приватного житла. Сьогодні MUSHROOM пропонує гостям Львова близько півтисячі квартир. І щодня в базі з'являються нові об'єкти.

Таким чином, ми бачимо, що шерингова економіка в Україні не таке вже й рідкісне явище. Очевидно, що шерингова економіка для українського суспільства є явищем неоднозначним. Тому для того, щоб проаналізувати можливості та перспективи українського шерингу, а також визначити основні бар'єри та загрози для його розвитку, здійснимо SWOT-аналіз. Суть даного аналізу полягає в розділенні чинників та явищ, що впливають на функціонування та розвиток шерингу в Україні, на чотири категорії: сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози [5]. SWOT-аналіз шерингової економіки в Україні наведено у таблиці 3.

Таким чином, в результаті проведеного SWOT-аналізу української шерингової економіки, можна сказати, що шеринг в Україні однозначно буде набувати подальшого поширення, як і в усьому світі. Але цей шлях розвитку не позбавлений і деяких перешкод. Основними перешкодами є: законодавчі органи, цінності та невизначеність мотиваційних чинників. Тим не менш, шерингова економіка може забезпечити економічні переваги (економія грошей, полегшення доступу до ресурсів, тощо), що являє собою більш індивідуалістичні причини для участі.

Таблиця 3

SWOT-аналіз шерингової економіки в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
1) Посилена активізація розподілу усіх видів ресурсів та їх раціональне використання. 2) Гнучкі робочі домовленості. 3) Нові джерела доходів та прибутку. 4) Поява нових сфер діяльності, створення нових споживчих цінностей. 5) Знищення кордонів у розподілі ресурсів. 6) Низькі ціни порівняно з традиційними сервісами. 7) Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій. 8) Формування нової моделі споживання, нового способу життя та суспільних цінностей (основний акцент – довіра). 9) Новий інструмент для вирішення суспільних та глобальних проблем (екологічні проблеми, бідність, безробіття, надмірне споживання, тощо).	1) Виклики для існуючої економіки та традиційних бізнесових компаній. 2) Не розвинута правова база. 3) Низький взаємозв'язок між шеринговою економікою та податковою системою. 4) Відсутність статистичного обліку шерингової економіки, що не дає змоги врахувати її вплив на реальну економіку України.
Можливості	Загрози (бар'єри)

<p>1) Легке започаткування бізнесів, що не потребує великих початкових витрат, швидкий запуск комерційних Інтернет-проектів.</p> <p>2) Розвиток соціально-економічних інновацій, сервісних моделей, вплив на ефективність та конкурентоздатність українського бізнесу без значних капіталовкладень.</p> <p>3) Можливості для бізнес-новачків.</p> <p>4) Створення та розширення ринків споживання українських продуктів, сервісів та трудових ресурсів, комерційна глобалізація.</p> <p>5) Розвиток українських міст та українського суспільства.</p>	<p>1) Проблеми в регулюванні ринку шерингової економіки, котрі породжують невизначеність.</p> <p>2) Наявність законодавчих перепон для поширення ідеології економіки спільної участі на внутрішніх ринках.</p> <p>3) Проблеми в захисті шерингових Інтернет-платформ, безпеці шерингових взаємодій, страхуванні, податковій політиці.</p>
---	---

Журнал *Forbes* підрахував, що доходи, що проходять крізь економіку спільної участі перевищують 4 млрд. долл. У той же час, інвестори розглядають шерингову економіку як новий «мега-тренд»; інвестори вкладають сотні мільйонів в стартапи, що базуються на принципах економіки спільної участі [6; 11].

У 2011 році журнал *TIME Magazine* назвав економіку спільної участі однією з десяти ідей, яка змінить світ [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основною ідеєю шерингової економіки є бажання більш раціонально та ефективно використовувати наявні ресурси, та отримати доступ до таких товарів та послуг, індивідуально отримати які неможливо, або дуже дорого. Спільна участь є стимулом раціонального свідомого споживання, дозволяє заощадити час, гроші та інші ресурси, генерувати додатковий дохід для власника і зменшити вплив на навколишнє середовище. Тому, на даному етапі розвитку суспільства, етапі швидкого поширення економіки спільного вжитку, створюється все більше шерингових проектів, так званих Інтернет-платформ (наприклад, Uber, OLX, BlaBlaCar тощо), які навіть на інтуїтивному рівні дають зрозуміти, що за рахунок нових технологій вони зможуть посунути існуючий традиційний ринок. Тим паче технологія шерингових платформ уже диктує економіці принцип, коли від взаємодії виграють обидві сторони.

У розвитку шерингу з'являються все нові і нові тренди. У наступні роки передбачається, що шерингова економіка матиме розвиток завдяки активному впровадженню новітніх технологій, обґрунтованому переходу від благодійності до бізнесу, зростанню важливості громадського транспорту, поширенню краудворкінгу, посиленій боротьбі з корупцією.

Також слід зазначити, що і Україна не лишається осторонь світових трендів, і шерингова економіка поступово проникає в українське суспільство, стаючи ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни в умовах кризи. Однак, разом із розвитком шерингової економіки в Україні, стали зрозумілими її недоліки та проблеми, що полягають в нормативній невизначеності, недостатній регульованості та браку відповідальності.

Успішний розвиток шерингової економіки в Україні залежатиме більшою мірою від довіри в українському суспільстві, зміни пануючої системи цінностей та, звичайно ж, розвитку інформаційного та комунікаційного простору, нових технологій. Проте, вже на існуючому етапі існування шерингу в Україні варто попіклуватися про створення належної законодавчої, правової, облікової та інших систем в сфері шерингу, залучивши відповідні державні інституції.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Botsman R. What's Mine is Yours: How Collaborative Consumption is Changing the Way We Live / R. Botsman, R. Rogers. – London: HarperCollins UK, 2010. – 304 с.

2. Mazzella F. The Sharing Age [Електронний ресурс] / F. Mazella – Tech Crunch, 2016. – Режим доступу: <https://techcrunch.com/2016/02/04/the-sharing-age/>.

3. Walsh B. Today's smart choice: don't own. Share – 10 ideas that will change the world [Електронний ресурс] / B. Walsh – TIME, 2011. – Режим доступу: http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2059521_2059717_2059710,00.html.

4. Боцман Р. Ми перестали довіряти інституціям та почали довіряти незнайомцям [Електронний ресурс] / Рейчел Боцман. – 2015. Режим доступу:

<http://e-gov.by/smart-city/smart-city-i-ekonomika-sovmestnogo-potrebleniya-sxodstva-i-razlichiya>.

5. Довгань Л. Є. Стратегічне управління : Навч. посібник / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.

6. Еволюція довіри: як шерингова економіка руйнує світові кордони [Електронний ресурс] – Економічна правда, 2016. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/10/3/607318/>.

7. Економіка спільної участі [Електронний ресурс] – Вікіпедія, 2016. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_спільної_участі.

8. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії [Електронний ресурс] / Еліно́р Остро́м. – 2012. – Режим доступу: http://wtf.tw/ref/ostrom_1990.pdf.

9. Офіційний сайт Airbnb [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу: www.airbnb.com.

10. Офіційний сайт Uber [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу: <https://www.uber.com>.

11. Прабху Д. Що таке ощадлива економіка [Електронний ресурс] / Д. Прабху – Журнал FORBES, 2015. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1390602-shcho-take-oshchadлива-ekonomika>.

12. Спенс М. Час ділитися: у чому секрет сервісів колективного споживання [Електронний ресурс] / М. Спенс – Журнал FORBES, 2015. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1404950-chas-dilitisya-u-chomu-sekret-servisiv-kolektivnogo-spozhyvannya>.

13. Тутов С. Sharing economy: Чому майбутнє за економікою спільного користування [Електронний ресурс] / С. Тутов – Телеканал 112.ua, 2016. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/statji/sharing-economy-chomu-maibutnie-za-ekonomikoju-spilnoho-korystuvannya-358631.html>.

14. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття Чистої соціології [Електронний ресурс] / Фердинанд Тьоніс. – К. Вид-во: Дух і Літера. – 2005. –

260 с. – Режим доступу: [http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/Ferdynand Tionis](http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/Ferdynand_Tionis).

15. Як шерингова економіка змінює світ [Електронний ресурс] – Економічна правда, 2016. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/5/603709/>.

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті обґрунтовано важливість залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України в цілому і в економіку Харківської області зокрема. Розглянуто сутність прямих іноземних інвестицій та їх значення для економічного розвитку. Здійснено аналіз прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку Харківської області. На основі проведеного аналізу визначено динаміку надходження ПІІ в економіку регіону, їх частку в сукупному обсязі прямих іноземних інвестицій, залучених до української економіки. Вказано на значне зниження позицій Харківської області серед інших регіонів України по накопиченню ПІІ за останні два роки. Наведено основні причини, що стримують приплив прямих іноземних інвестицій в економіку Харківщини. Охарактеризовано галузеву та територіальну структуру акумульованих у регіоні ПІІ, підкреслено їх нерівномірний розподіл як за галузями економіки, так і за територіями області. Визначено перспективні для залучення прямих іноземних інвестицій галузі економіки в регіоні. Значну увагу приділено основним країнам-постачальникам прямих іноземних інвестицій; висунуто припущення про те, що більшість ПІІ, залучених в економіку Харківського регіону, є капіталом українського походження. Окреслено перспективи щодо можливостей розширення географічної структури прямих іноземних інвестицій в економіці Харківської області. Перспективами подальших досліджень визначено розроблення дієвих механізмів та інструментів, спрямованих на формування позитивного інвестиційного іміджу Харківщини.

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, структура прямих іноземних інвестицій, регіон, інвестиційний імідж.*

В статье обоснована важность привлечения прямых иностранных инвестиций в экономику Украины в целом и в экономику Харьковской области в частности. Рассмотрена сущность прямых иностранных инвестиций и их значение в экономическом развитии. Осуществлен анализ прямых иностранных инвестиций, привлеченных в экономику Харьковской области. На основании проведенного анализа определены динамика поступлений ПИИ в экономику региона, их часть в совокупном объеме прямых иностранных инвестиций, привлеченных в украинскую экономику. Указано на значительное снижение позиций Харьковской области среди других регионов Украины по накоплению ПИИ за последние два года. Раскрыты основные причины, сдерживающие приток прямых иностранных инвестиций в экономику Харьковщины.

Охарактеризованы отраслевая и территориальная структура аккумулированных в регионе ПИИ, подчеркнуто их неравномерное распределение как по отраслях экономики, так и по территориям области. Определены перспективные для привлечения прямых иностранных инвестиций отрасли экономики. Значительное внимание уделено основным странам-поставщикам прямых иностранных инвестиций; выдвинуто предположение о том, что большинство привлеченных в экономику Харьковского региона ПИИ является капиталом украинского происхождения. Намечены перспективы относительно возможностей расширения географической структуры прямых иностранных инвестиций в экономике Харьковской области. Перспективами дальнейших исследований определена разработка действенных механизмов и инструментов, направленных на формирование положительного инвестиционного имиджа Харьковщины.

Ключевые слова: *прямые иностранные инвестиции, инвестиционная привлекательность, структура прямых иностранных инвестиций, регион, инвестиционный имидж.*

The article substantiates the importance of attracting foreign direct investment into the economy of Ukraine as a whole and in the economy of the Kharkiv region in particular. The essence of foreign direct investment and its importance for the economic development are considered. The analysis of foreign direct investments attracted to the economy of the Kharkiv region is carried out. On the basis of the conducted analysis, the dynamics of FDI flow into the region's economy, their share in the total volume of foreign direct investments attracted to the Ukrainian economy is determined. Considerable decrease of the Kharkiv region's positions among other regions of Ukraine as to the accumulation of FDI over the last two years is pointed out. The main reasons constraining the inflow of foreign direct investments into the economy of the Kharkiv region are given. The sectoral and territorial structure of FDI accumulated in the region is characterized. The uneven distribution of FDI according to the branches of the economy, and beyond the territories of the region is indicated. The promising branches of the economy for attracting foreign direct investments in the region are determined. Considerable attention is paid to the main countries supplying foreign direct investment; the assumption that the majority of FDI attracted to the economy of the Kharkiv region is the capital of Ukrainian origin is made. The prospects for the possible expansion of the geographical structure of foreign direct investment into the economy of the Kharkiv Region are outlined. The development of effective mechanisms and instruments aimed at formation of the positive investment image of the Kharkiv Region is defined to be the perspectives for further scientific research.

Key words: *foreign direct investments, investment attractiveness, structure of foreign direct investmente, region, investment image.*

Постановка проблеми. Залучення прямих іноземних інвестицій є одним із пріоритетних напрямів державної економічної політики більшості країн

світу, в тому числі й України. Прямі іноземні інвестиції є розвиненою формою міжнародного економічного співробітництва і розглядаються як ефективний спосіб інтеграції національної економіки у світове господарство. Світовий досвід свідчить, що без активного залучення іноземного капіталу в країнах з трансформаційною економікою неможливо здійснити структурну перебудову економіки, скоротити технологічну відсталість та забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Для України в умовах дефіциту внутрішніх інвестиційних ресурсів іноземні інвестиції є важливим джерелом стабілізації і подальшого розвитку національної економіки. Прямі іноземні інвестиції дозволяють збільшити виробничі потужності та ресурси, здійснити модернізацію та оновлення основних виробничих фондів, запровадити притаманні ринковій економіці сучасні методи організації виробництва, управління і маркетингу, покращити платіжний баланс шляхом збільшення експорту та заміщення імпорту, збільшити надходження до бюджету у вигляді податків, створити нові робочі місця, підвищити кваліфікацію трудових ресурсів.

Разом з тим, ефективне функціонування та розвиток економіки будь-якої країни безпосередньо залежить від економічного розвитку її регіонів. У свою чергу, на економічний розвиток кожного регіону впливає кількість і ефективне використання вкладених у нього коштів, тобто інвестицій, у тому числі й іноземних, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичне підґрунтя міжнародної інвестиційної діяльності було закладено Дж. Даннінгом, С. Хаймером та іншими вченими. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів інвестиційних процесів, впливу прямих іноземних інвестицій на економічний розвиток країн-реципієнтів здійснили відомі українські вчені Д. Лук'яненко, О. Рогач, А. Філіпенко та інші науковці. Проблеми залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіонів досліджували С. Каплун, К. Крамаренко, Н. Маргіта, В. Пилипів, О. Фарат, Ю. Ярош та інші вчені.

Однак, питанням залучення прямих іноземних інвестицій в економіку окремих регіонів України, у тому числі й Харківської області, на сучасному етапі в науковій економічній літературі приділено недостатньо уваги, що викликає необхідність подальших досліджень.

Метою статті є аналіз прямих іноземних інвестицій та перспектив їх залучення в економіку Харківського регіону.

Виклад основного матеріалу. За схваленим експертами МВФ та ОЕСР визначенням, прямі іноземні інвестиції – це вкладення капіталу за національними межами з метою розширення виготовлення товарів і надання послуг шляхом організації виробництва та придбання товарів для імпорту у власну країну чи експорту до третіх країн. Характерними ознаками ПІ є здійснення управлінського контролю інвестором та акціонерна форма функціонування підприємства [6, с. 21].

Відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестиції – це «цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту» [2, с. 1].

У дослідженнях вітчизняних науковців прямі іноземні інвестиції розглядаються як «реальні капіталовкладення в підприємства, землю, обладнання, технологію або послуги, що створюють матеріальну базу для розширення бізнесу за національні кордони. Ключовою ознакою прямих іноземних інвестицій є набуття довгострокового економічного інтересу, коли інвестор отримує чи зберігає контроль над об'єктом вкладення капіталу» [6, с. 20 – 21].

Україна має значний інвестиційний потенціал: багаті природні ресурси, вигідне географічне положення, сприятливий клімат, родючі ґрунти для ведення сільського господарства, розвинену транспортну інфраструктуру, кваліфіковану і відносно дешеву робочу силу, ємний ринок, однак, її привабливість для іноземних інвесторів на сьогодні залишається низькою.

За даними Державної служби статистики України, обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), залучених в економіку України з початку інвестування, станом на 31 грудня 2017 р. складає 39144,0 млн. дол. США [3] (сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці України у 2010 – 2017 роках наведено в таблиці 1). (Дані в усіх таблицях наводяться без урахування тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2014 – 2017 роки – також без урахування зони проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях).

Таблиця 1

**Сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу)
в економіці України у 2010 – 2017 роках
(млн. дол. США)**

Станом на:								
01.01.								31.12.
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017
38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37513,6	39144,0

Джерело: Державна служба статистики України [3].

У 2017 році іноземні інвестори вклали в економіку України лише 1871,2 млн. дол. США, що на 2534,6 млн. дол. США менше, ніж у 2016 році (4405,8 млн. дол. США) і є найменшим показником за останні вісім років. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2010 – 2017 роках відображена в таблиці 2.

Таблиця 2

**Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій
(акціонерного капіталу) в економіку України у 2010 – 2017 роках
(млн. дол. США)**

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
5851,2	6033,7	5290,7	5462,1	2451,7	3763,7	4405,8	1871,2

Джерело: Державна служба статистики України [3].

Отже, динаміка надходження ПІІ в Україну свідчить, що інвестиційна привабливість України для іноземних інвесторів залишається низькою, що зумовлено низкою чинників, зокрема: політичною і економічною нестабільністю, збройним конфліктом на Сході України, низькими темпами реформ, високим рівнем корупції в країні, недосконалістю законодавчої бази, відсутністю єдиної стратегії щодо заохочення інвестицій, непередбачуваністю податкової політики, слабкою судовою системою.

Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій станом на 31.12.2017 р. сконцентровані у м. Києві – 23103,4 млн. дол. США, Дніпропетровській – 3815,5 млн. дол. США, Київській – 1565,1 млн. дол. США, Одеській – 1363,2 млн. дол. США і Донецькій – 1216,0 млн. дол. США областях, за ними йдуть Львівська (1187,7 млн. дол. США), Полтавська (1049,0 млн. дол. США), Запорізька (915,7 млн. дол. США), Івано-Франківська (908,6 млн. дол. США) області [3].

Сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці Харківської області станом на 31.12.2017 р. складає 658,2 млн. дол. США, що забезпечує їй лише 10 позицію серед регіонів України. Харківська область протягом 2010 – 2014 років входила до четвірки найбільш привабливих для іноземних інвесторів регіонів України і за обсягом ПІІ традиційно посідала 4 місце після м. Києва, Дніпропетровської і Донецької областей, станом на 01 січня 2015 і 2016 років – 5 місце після м. Києва, Дніпропетровської, Донецької і Київської областей. Але на початок 2017 р., Харківська область втратила ще 5 позицій і вийшла лише на 10 місце серед областей України і м. Києва. Така тенденція збереглася і на кінець 2017 року. Частка прямих іноземних інвестицій, залучених до Харківської області, у загальному обсязі ПІІ в економіці України у 2010 – 2017 роках наведена в таблиці 3.

Таблиця 3

**Частка прямих іноземних інвестицій в економіці Харківської області
у загальному обсязі ПІІ в Україні у 2010 – 2017 роках**

Станом на:	Сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіці України (млн. дол. США/ 100 %)	Сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіці Харківської області	
01.01.		млн. дол. США	% у загальному обсязі ПІІ в економіці України
2010	38992,9	2087,7	5,3
2011	45370,0	2716,8	6,0
2012	48197,6	2814,2	5,8
2013	51705,3	2174,3	4,2
2014	53704,0	2131,9	4,0
2015	40725,4	1728,8	4,2
2016	36154,5	1554,6	4,3
2017	37513,6	639,0	1,7
31.12.2017	39144,0	658,2	1,7

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [3].

Отже, як свідчать статистичні дані, якщо станом на 1 січня 2010 року обсяг прямих іноземних інвестицій в економіці Харківської області складав 5,3% від загального обсягу ПІІ в Україні, то на 31.12.2017 р. цей показник знизився до 1,7%, тобто більше, ніж у 3,5 рази.

Слід зазначити, що Харківська область потенційно є одним із найбільш інвестиційно привабливих регіонів України. Факторами її інвестиційної привабливості виступають висока якість людського капіталу, традиції індустріального виробництва, наявність розгалуженої промислової та транспортної інфраструктури, високий загальний ступінь зносу основних

фондів, що істотно знижує конкурентні бар'єри для корпоративного інвестора щодо виходу на ринок і локалізації сучасного виробництва [7, с. с. 3, 75].

Значне зменшення частки прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку Харківської області, у загальному їх обсязі в економіці України пов'язано в першу чергу зі збройним конфліктом на Сході України, адже Харківщина має спільні кордони з Луганською і Донецькою областями, що збільшує потенційні ризики для іноземних інвесторів, а також із тим, що протягом тривалого часу, враховуючи прикордонний статус області, її промисловий комплекс був зорієнтований на ринок Росії, розрив господарських зв'язків із якою суттєво вплинув на динаміку прямих іноземних інвестицій в економіку області.

За інформацією Головного управління статистики у Харківській області [5], у 2017 р. в економіку області іноземними інвесторами вкладено 39,4 млн. дол. прямих інвестицій (у тому числі в економіку м. Харкова – 24,5 млн. дол. США) проти 147,8 млн. дол. США, вкладених іноземними інвесторами в економіку області в 2016 році і 15,7 млн. дол. – у 2015 році.

Сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці області станом на 31.12.2017 р. становить 658,2 млн. дол. США.

Інвестиції надійшли із 61 країни світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає 88,5% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 293,3 млн. дол., Велика Британія – 93,8 млн. дол., Віргінські Острови (Брит.) – 47,1 млн. дол., Швейцарія – 29,7 млн. дол., Російська Федерація – 28,1 млн. дол., Нідерланди – 23,5 млн. дол., Польща – 20,4 млн. дол., США – 16,7 млн. дол., Панама – 15,5 млн. дол., Беліз – 14,6 млн. дол. При цьому з країн ЄС вкладено 479,5 млн. дол. інвестицій (72,9 %), з інших країн світу – 178,7 млн. дол. США [5].

Отже, в географічній структурі залучених в економіку Харківської області прямих іноземних інвестицій переважають інвестиції з Кіпру, Віргінських островів, Белізу – трьох «класичних» офшорних зон. На думку експертів, більшість інвестицій з офшорів в Україні – це реінвестований

український капітал, власники якого використовують компанії у Кіпрі та інших офшорах для оптимізації оподаткування. Нідерланди завдяки сприятливим податковим умовам також діють як офшор і вважаються одним з найбільших джерел інвестицій у світі лише формально. Інвестиції із Нідерландів та Швейцарії – це переважно теж український капітал [1, с. 4- 6].

Найвагоміші обсяги прямих іноземних інвестицій зосереджені на підприємствах промисловості – 213,1 млн. дол. (32,4% від загального обсягу); в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном – 134,7 млн. дол. (20,5%); в установах фінансової та страхової діяльності – 132,3 млн. дол. (20,1%). За останні два роки значно зменшився обсяг ПІІ в установах фінансової та страхової діяльності (на кінець 2015 року в них було акумульовано 979,7 млн. дол. ПІІ, що складало 62,4 % від загального їх обсягу в економіці області). Незначне збільшення сумарного обсягу прямих іноземних інвестицій за аналогічний період спостерігається на підприємствах промисловості, де на кінець 2015 року їх було акумульовано 257,4 млн. дол. (16,4 % від загального обсягу в економіці регіону) і в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 128,8 млн. дол. (8,2 %) [5]. Ці галузі залишаються у трійці лідерів по залученню ПІІ в Харківський регіон.

Слід зазначити, що у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі України з Європейським Союзом з урахуванням наявного інвестиційного потенціалу області для Харківщини відкриваються можливості як для розширення ринків збуту та встановлення нових кооперативних зв'язків, так і для широкого залучення інвестицій у промисловість, агропромисловий сектор, житлово-комунальну інфраструктуру, енергетику, інші сфери реального сектору економіки [7, с. 3]. Однією із оперативних цілей, визначених «Стратегією розвитку Харківської області на період до 2020 року», є «диверсифікація зовнішніх ринків та географії залучення інвестицій, включення підприємств регіону до міжнародних технологічних ланцюгів і коопераційних мереж шляхом налагодження маркетингової діяльності за кордоном з використанням можливостей дипломатичних представництв України, бізнес-

асоціацій, діаспори, а також політико-економічних кіл, зацікавлених у співпраці з Україною. Пріоритети: країни ЄС, США, Канада, Китай та інші країни Азії, країни Африки, Близького Сходу, Латинської Америки» [7, с. 157].

Нерівномірним є розподіл ПІІ по районах області. На підприємства м. Харкова припадає 427,6 млн. дол. (65% від загального обсягу) прямих іноземних інвестицій області. По районах області найбільші вкладення у Харківському – 108,8 млн. дол. (16,5%), Чугуївському – 68,1 млн. дол. (10,3%) та Дергачівському – 30,4 млн. дол. (4,6%) [5]. Отже, 96,4 % прямих іноземних інвестицій сконцентровано у м. Харкові та прилеглих до нього районах області, що збільшує диспропорцію в соціально-економічному розвитку територій області. В той же час останні дослідження свідчать [4, с. 263], що інтегральна оцінка інвестиційної привабливості Харківської області (привабливість ринку, вартість і якість робочої сили, наявність необхідної інфраструктури, наявність природних ресурсів, безпека інвестиційної діяльності) демонструє наявність високого потенціалу для залучення прямих іноземних інвестицій на всій території області.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить про значне зменшення питомої ваги прямих іноземних інвестицій, акумульованих в економіці Харківської області, в загальному їх обсязі у вітчизняній економіці, особливо за останні два роки (з 4,3 % на кінець 2015 р. до 1,7 % на кінець 2017 р. майже в 2,5 рази) – майже у 2,5 рази, що призвело до втрати нею позицій одного з найпривабливіших для іноземних інвесторів регіонів України. Географічна структура ПІІ вказує на те, що переважна їх більшість надходить із Кіпру і є реінвестованим українським капіталом. Галузева і територіальна структура залучених до регіону прямих іноземних інвестицій не відповідає його потребам і наявному інвестиційному потенціалу, що стримує розвиток як окремих галузей економіки, так і соціально-економічний розвиток окремих районів і Харківської області в цілому.

Для іноземних інвесторів у сучасних умовах Харківська область водночас є регіоном великих можливостей і великого ризику, пов'язаного з військовими діями в сусідніх з нею Донецькій і Луганській областях, тому особливої уваги з боку регіональної влади потребує формування позитивного інвестиційного іміджу і доведення його до потенційних іноземних інвесторів. Подальші дослідження доцільно проводити у напрямі розробки дієвих механізмів та інструментів, спрямованих на формування позитивного інвестиційного іміджу регіону.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Аверчук Р. Прямі іноземні інвестиції в Україні: війна і мир [Електронний ресурс] / Ростислав Аверчук // VoxUkraine. – 12.01.2017 р. – Режим доступу : [https:// voxukraine.org/uk/investments-in-ukraine-ua](https://voxukraine.org/uk/investments-in-ukraine-ua). – Дата звернення 24.05.2018.
2. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96-ВР. Редакція від 25.06.2016 / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96>. – Дата звернення: 22.05.2018.
3. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>. – Дата звернення : 21.05.2018.
4. Крамаренко К. М. Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку Харківської області [Електронний ресурс] / К. М. Крамаренко, С. О. Каплун // Економіка і суспільство. – 2016. – Вип. 6. – С. 261 – 265. – Режим доступу : <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal-6>. – Дата звернення : 24.05.2018.
5. Прямі іноземні інвестиції в Харківську область: Прес-випуски за 2016, 2017, 2018 роки [Електронний ресурс] / Головне управління Державної служби статистики у Харківській області. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>. – Дата звернення : 23.05.2018.

6. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: [Підручник] / О. І .Рогач. – К.: Либідь, 2005. – 720 с.

7. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://old.kharkivoda.gov.ua/ documents/16933/1119.pdf](http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16933/1119.pdf). – Дата звернення: 23.05.2018.

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПОЧАТКОВОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначається місце коледжів та технікумів у системі вищої освіти України, охарактеризовано особливості ринку освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів, проаналізовано сучасний стан національного ринку вищої школи початкового рівня за кількісними параметрами, об'єднаними у три блоки: перший – освітня діяльність (контингент студентів, експорт освітніх послуг, відповідність структури підготовки за галузями до потреб у фахівцях економіки країни); другий – кадрова забезпеченість (структура викладацького складу, співвідношення кількості викладачів і студентів); третій – фінансове забезпечення (структура фінансування ЗВО I-II рівнів акредитації, стипендіальний фонд). Визначено тенденції зменшення кількості навчальних закладів та контингенту студентів при збільшенні зацікавленості молоді в отриманні початкової професійної вищої освіти. Встановлено, що провідним напрямом підготовки молодших спеціалістів є охорона здоров'я, при цьому ринок праці здебільшого задоволений фахівцями різних галузей із початковою вищою освітою. З'ясовано, що фінансуються коледжі та технікуми переважно із бюджетів країни, лише третина студентів навчається за рахунок коштів фізичних осіб. У роботі розроблено рекомендації щодо удосконалення подальшого розвитку національного ринку початкової вищої освіти та запропоновано додаткові напрями статистичного аналізу для всебічного його дослідження.

Ключові слова: заклад вищої освіти, коледж, технікум, вища освіта початкового рівня, молодший спеціаліст, галузь освіти, освітня діяльність.

В статье определяется место колледжей и техникумов в системе высшего образования Украины, охарактеризованы особенности рынка образовательных услуг по подготовке младших специалистов, проанализировано современное состояние национального рынка высшей школы начального уровня по количественным параметрам, объединенным в три блока: первый - образовательная деятельность (контингент студентов, соответствие структуры подготовки по отраслям с потребностями в специалистах экономики страны, экспорт образовательных услуг); второй - кадровая обеспеченность (структура преподавательского состава, соотношение преподавателей и студентов); третий - финансовое обеспечение

(структура финансирования ЗВО I-II уровней аккредитации, стипендиальный фонд). Определены тенденции уменьшения количества учебных заведений и контингента студентов при увеличении заинтересованности молодежи в получении начального профессионального высшего образования. Установлено, что ведущим направлением подготовки младших специалистов является здравоохранение, при этом рынок труда в основном доволен специалистами различных отраслей с начальным высшим образованием. Выяснено, что финансируются колледжи и техникумы преимущественно из бюджетов страны, только треть студентов обучается за счет средств физических лиц. В работе разработаны рекомендации по совершенствованию дальнейшего развития национального рынка начального высшего образования и предложены дополнительные направления статистического анализа для всестороннего его исследования.

Ключевые слова: *заведение высшего образования, высшее образование начального уровня, младший специалист, колледж, техникум.*

In the article the location of colleges and technical schools is determined in the system of higher education of Ukraine, the features of market of educational services are described in preparation of junior specialists, a modern national market of higher school of initial level condition is analysed after quantitative parameters, incorporated in three blocks: first is educational activity (a contingent of students, export of educational services, accordance of structure of preparation after industries of knowledges, is to the requirements in the specialists of economy of country); second is skilled material well-being (structure of teaching staff, correlation of amount of teachers and students); third is the financial providing (structure of financing of ZVO I-II levels of accreditation, grant fund). The tendencies of diminishing of amount of educational establishments and contingent of students are certain at the increase of the personal interest of young people in the receipt of primary professional higher education. It is set that leading direction of preparation of junior specialists is a health protection, here a labour-market is mostly content with the specialists of different industries with primary higher education. It is found out, that colleges and technical schools are financed mainly from the budgets of country, only the third of students studies due to the money of physical persons. Recommendations are in-process developed in relation to the improvement of subsequent national market of primary higher education development and additional directions of statistical analysis are offered for his comprehensive research.

Keywords: *establishment of higher education, college, technical school, higher education of initial level, junior specialist, industry of education, educational activity.*

Постановка проблеми. Сучасна українська вища освіта знаходиться в стані системної модернізації. З 2014 року, після прийняття нового закону «Про вищу освіту» підготовка фахівців зазнала ряд стратегічних і структурних перетворень: змінено рівні та ступені вищої освіти, терміни підготовки, умови

надання освітніх послуг та ін. При цьому найбільше дискусійних питань викликає положення щодо закладів вищої освіти (ЗВО) початкового рівня. Згідно закону, останній прийом на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста з отриманням відповідного диплому передбачений у 2019 р. В подальшому коледжі повинні отримати ліцензію на підготовку молодших бакалаврів/бакалаврів [3]. Проте, не зважаючи на реорганізацію ступеня молодшого спеціаліста, попит на освітні послуги ЗВО I-II рівнів акредитації зростає. Так, при загальному зменшенні кількості учнів, відсоток вступників до коледжів та технікумів в останні роки збільшився майже на 3%, і на сьогодні становить 22,8% [2].

Актуальність професійної початкової вищої освіти обумовлена і збільшенням попиту на робітників і фахівців середньої ланки, які є найважливішим фактором економічного розвитку країни. У цих умовах об'єктивно зростає роль коледжів та технікумів у формуванні кадрів. Для розуміння поточної кон'юнктури ринку освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів та оцінки перспектив подальшого його розвитку доцільним є аналіз показників освітньої діяльності ЗВО I-II рівнів акредитації, їх кадрової та соціально-економічної забезпеченості.

Аналіз актуальних досліджень. В останні роки з'явилося достатньо публікацій, присвячених дослідженням ринку освітніх послуг, зокрема І. Бортник, І. Каленюк, М. Павловської, О. Ликової, Т. Скиби, С. Снігової, І. Чукариної та ін. Питання функціонування ринку вищої освіти початкового рівня розглядали О.Ігнат'єва, І. Леванкова, І. Медушевська, А. Уколова, та ін. О.Кармазіна постійно готує статистичні дані про вищу освіту в Україні. Проте аналізу саме ринку освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів приділяється недостатньо уваги, немає єдиної думки про оптимальну систему показників цього ринку.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану національного ринку освітніх послуг вищої школи початкового рівня та визначенні особливостей подальшого його функціонування як елемента економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Навчання в коледжі сьогодні є прекрасним стартом для молодих людей, які бажають якомога раніше вступити в доросле життя і почати будувати кар'єру, отримуючи не тільки знання, а й професійний досвід. Кваліфіковані робітничі кадри і фахівці середньої ланки на даний момент затребувані серед роботодавців найбільше. Диплом про вищу освіту більше не є необхідною умовою для успішного працевлаштування. Сьогодні важливо володіти в першу чергу хорошими прикладними навичками, а коледжі як раз і визначають практичну спрямованість навчання.

Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації є основною ланкою в інтеграційних процесах неперервної освіти між навчальними закладами різних типів і рівнів (школа або професійно-технічні навчальні заклади – коледжі (технікуми) – університети). До коледжів та технікумів вступають здебільшого випускники шкіл зі свідоцтвом про базову загальну середню освіту (67% із загальної кількості прийнятих у 2017 році), також молодь з повною загальною середньою освітою (15,7%), та ті, що закінчили професійно-технічний навчальний заклад (6,2%), або інші ЗВО [1]. Взаємозв'язок коледжів та університетів дає змогу скоротити термін навчання на бакалаврському чи магістерському рівнях вищої освіти, покращити якість підготовки фахівців, оскільки молодші спеціалісти більш реально уявляють усі переваги і труднощі обраної професії. Ці переваги приваблюють випускників ЗВО I-II рівнів акредитації і 76,5% з них вступили у 2017 році в університети, академії та інститути, що становило 17,7% від загальної кількості першокурсників [1].

У більшості коледжів вже з другого-третього курсу молоді люди починають працювати на конкретних підприємствах. Педагогічний склад і керівники освітніх установ прекрасно знають практику, знайомі з керівниками компаній, фірм, заводів, розуміють тенденції їх технологічного розвитку. Вони передбачають, які кадри знадобляться виробництву через кілька років, які професії і навички будуть затребувані.

Вибір коледжів і технікумів в нашій країні в даний час досить широкий. Всі коледжі можна розділити за принципом напрямів підготовки фахівців.

Ухвалення рішення про вибір коледжу має бути засноване на сукупності таких факторів, як репутації ЗВО, конкурсу, спеціальності, вартості навчання. Вибираючи коледж, важливо також орієнтуватися на те, які професії будуть актуальними і затребуваними. Якщо зробити вірну ставку, то через 2-3 роки можливо заробляти непогані гроші.

Для всебічного аналізу ринку початкової вищої освіти, основні кількісні параметри, що відбивають його якісні зміни, можна згрупувати у три блоки:

1) блок освітньої діяльності.

На сьогодні в Україні налічується 372 ЗВО I - II рівнів акредитації, з яких 144 установи державної форми власності, 177 закладів – комунальної та 51 – приватної. При цьому кількість приватних технікумів та коледжів в останні роки постійно скорочується. Для бюджетних освітніх закладів скорочення також було властиво до 2016 року, проте в наступні два роки ринок відповідних освітніх послуг поповнився на 4 заклади [1]. Загальна тенденція зменшення кількості ЗВО I-II рівнів акредитації викликана реорганізацією та приєднанням їх до університетів, академій та інститутів.

Лідерами за кількістю технікумів, коледжів і училищ є Дніпропетровська (31 заклад) та Харківська (30 закладів) області, а також м.Київ (30 закладів), здебільшого за рахунок ЗВО I-II рівнів акредитації державної форми власності (17, 17 та 13 установ відповідно). При цьому у Києві найбільше приватних установ (10 одиниць), що готують молодших спеціалістів. Цікаве співвідношення спостерігається між кількістю навчальних закладів та студентів, що в них навчаються. Так, у Львові у 3 приватних ЗВО I-II рівнів акредитації навчається більше студентів (4885 осіб), ніж у 6 державних закладів відповідного рівня цієї області (3852 особи), та у 10 приватних київських технікумах та коледжах (3888 осіб) [1]. Спеціалізуються ці львівські приватні освітні установи на наданні послуг з підготовки молодших спеціалістів та бакалаврів медичної галузі.

Контингент студентів закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації на початок 2017/2018 н.р. становив 208601 особу, що на 4 % менше, ніж у

попередньому році. Кількість студентів на 10 тис. осіб також постійно зменшується. Так, у 2010 році їх налічувалася 81 особа, а у 2017/18 н.р. – вже тільки 49 осіб [1]. Така тенденція спаду пояснюється демографічною кризою початку 2000 р., зменшенням частки молоді у загальній структурі населення України та військовими діями на Сході України.

На жаль, експорт освітніх послуг ЗВО I-II рівнів акредитації в Україні не розвинутий. Частка іноземних студентів становить лише 0,07% (155 осіб) від загальної кількості молоді, що здобуває ступень молодшого спеціаліста. Серед них 58 студентів із Білорусі, 24 – із Росії, по 11 – з Азербайджану та Японії, 6 – з Вірменії та решта ще з 21 країни. Найбільше студентів-іноземців навчається у м.Київ (83 особи), Львівській (51 особа), Харківській (10 осіб) та Дніпропетровській (8 осіб) областях. При цьому 34 іноземця проходять підготовку у приватних вищих навчальних закладах [1].

Підготовка фахівців у ЗВО I-II рівнів акредитації здійснюється майже за 30 галузями знань. Починаючи з 2015 року запроваджено новий перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка молодших спеціалістів та бакалаврів. За ним у цьому році було прийнято 59129 студентів за 23 галузями знань [1]. Найбільш пріоритетні напрями підготовки студентів у коледжах та технікумах відображені на Рис.1.

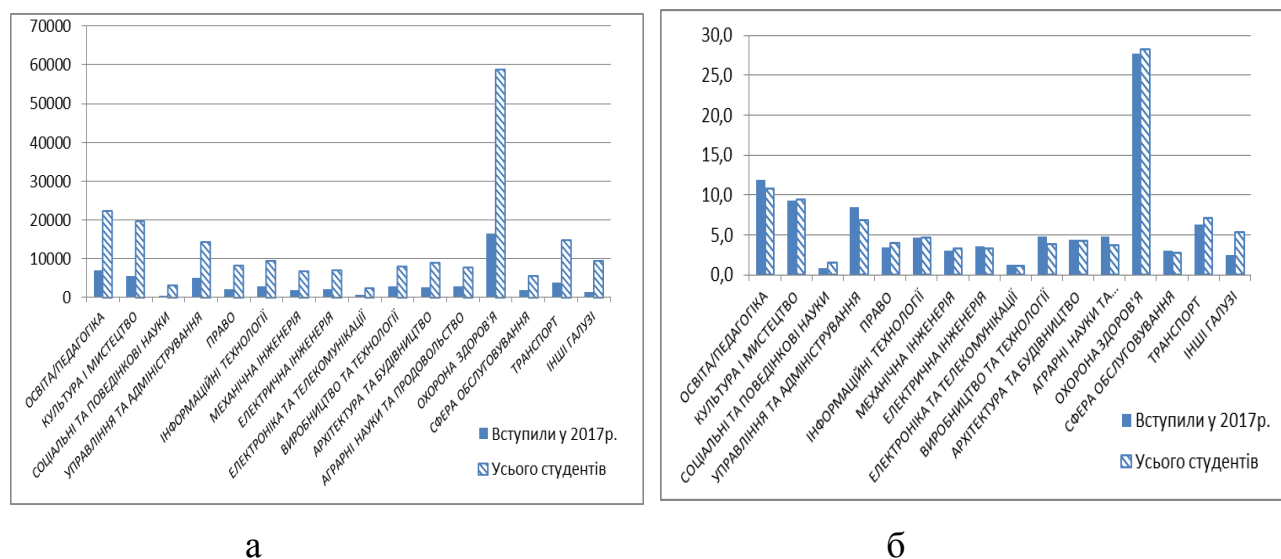

Рис.1 Контингент студентів за напрямками підготовки у натуральному
(а) та відсотковому вираженні (б)

Як бачимо, майже третина усіх студентів готуються стати фахівцями у галузі охорони здоров'я, зокрема у стоматології, медсестринстві та фармації. Далі за кількістю підготовки студентів йде освітній напрям та культура і мистецтво.

Зазначимо, що напрями підготовки молодших спеціалістів здебільшого задовольняють потреби ринку праці. За даними ресурсів з пошуку роботи ринок праці потребує працівників у сфері торгівлі та маркетингу, технічних спеціалістів на виробництві (інженерів, технологів, проектувальників), спеціалістів ІТ-сфери, фахівців агропромислового комплексу, фахівців з будівництва та архітектури, освітян, персонал для дому. Крім того очікується зростання попиту на таких робітників як медики вузької спеціалізації, фінансові аналітики, біохіміки, генетики, екологи, антикризові менеджери, управлінці по зв'язках з інвесторами, бізнес-тренери. Також передбачається стрімкий розвиток фріланс-ринку з найбільш затребуваними професіями: програмісти, художники, адміністратори соцмереж, дизайнери, фотографи, онлайн-консультанти, копірайтери, коректори, журналісти, Call-менеджери [4]. Більшість із цих потреб ринку праці може бути задоволена молодшими спеціалістами певної галузі.

2) Блок кадрової забезпеченості.

На сьогодні викладацький склад коледжів, технікумів та училищ складає 26954 особи, з яких 98,8% - педагогічні працівники. Серед них 1021 викладач має науковий ступень кандидата наук, 70 – доктора наук, 241 – доцент та 66 професорів. В середньому по країні навантаження на одного викладача коледжу чи технікуму становить 8 студентів [1].

Нечисленні науково-педагогічні працівники залучені до освітньої діяльності у ЗВО I-II рівня акредитації м. Києва, Львівській, Миколаївській та Кіровоградській областях, здебільшого у приватних навчальних закладах. Проте, для отримання ліцензії на підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або ступеня бакалавра, коледжам необхідно мати у своєму штаті відповідні посади науково-педагогічних працівників. Тому, можна передбачити

оновлення викладацького складу коледжів або ж підвищення кваліфікації працюючих педагогічних працівників.

3) Блок фінансового забезпечення.

Фінансування навчання у ЗВО I-II рівнів акредитації здійснюється з чотирьох джерел: з державного або місцевого бюджетів, а також за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб. Кількість студентів, що навчаються на молодшого спеціаліста у 2017/18 н.р., за джерелами фінансування їх освіти відображена на Рис.2. При цьому за останні роки збільшилося фінансування навчання за рахунок коштів місцевих бюджетів (на 7% порівняно з 2010/2011 н.р.), та зменшилась на 7,1% кількість бажаючих навчатися за рахунок власних коштів (тобто за кошти фізичних осіб) [1].

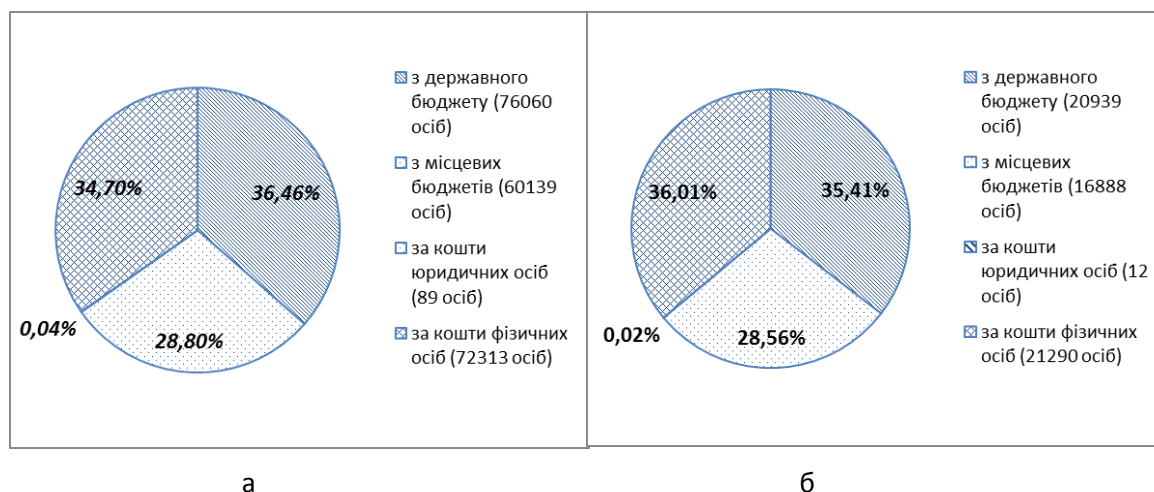

Рис. 2 Джерела фінансування навчання студентів українських ЗВО I-II рівнів акредитації загалом (а), та тих, що вступили у 2017/18 н.р. (б)

Відповідно до нового порядку грошових виплат студентам, стипендіальний фонд передбачає два види стипендій – соціальні (для соціально незахищених громадян, пільговиків) і академічні (за досягнення в навчанні). В рамках стипендіальної реформи передбачено, що соціальну стипендію будуть отримувати близько 7% студентів. На початок 2017/18 н.р. соціальні виплати отримували 11919 студентів, що становить 8,75 % від загальної кількості тих, хто навчається за рахунок бюджетного фінансування. Академічна стипендія призначається виходячи з успішності студентів за останній навчальний семестр. Виняток становлять першокурсники, яким до першої сесії стипендія

призначається і виплачується за рейтингом, сформованим на підставі конкурсного балу, отриманого при вступі до навчального закладу. Кількість стипендій, що буде розподілена між студентами, визначається до початку підведення підсумків семестрового контролю. При цьому встановлюється однаковий для всіх курсів і спеціальностей ліміт стипендіатів, яким буде призначатися академічна стипендія. Цей показник встановлюється у відсотках від фактичної кількості студентів денної форми навчання [5]. Академічними стипендіями на початок 2017/18 н.р. було забезпечено 54319 студентів (26%) коледжів та технікумів [1]. Розмір мінімальної академічної стипендії у 2018 році для студентів ЗВО I-II рівня акредитації становить 980 грн., підвищеної – 1250 грн., академічної стипендії Президента України – 2130 грн., іменних стипендій Кабміну – 1900 грн. Соціальна стипендія виплачується в розмірі 890 грн., для студентів з числа дітей-сиріт – 2360 гривень [5]. Отже, фінансування студентів, що навчаються за рахунок державних засобів, в останні роки скоротилося, і, відповідно нових правил, кількість отримувачів академічної стипендії ще зменшиться до 15% в наступні роки. Проте даний аспект не є бар'єром для бажаючих отримати підготовку за рівнем молодшого спеціаліста.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасного ринку вищої освіти початкового рівня розкрив як позитивні, так і негативні аспекти. Серед позитивних тенденцій треба відзначити збільшення частки вступників до коледжів і технікумів, оновлення переліку освітніх галузей підготовки молодших спеціалістів, що відповідає запитам ринку праці, зменшення кількості студентів на одного викладача, що сприяє покращенню якості освіти, та збільшення обсягів підготовки молоді за рахунок бюджетного фінансування, що робить навчання доступнішим. Проте протягом останніх років спостерігається тенденція до поступового скорочення кількості ЗВО I-II рівнів акредитації, переважно через їх реорганізацію у структурні підрозділи ЗВО III-IV рівнів акредитації, а також зменшення кількості студентів у навчальних закладах, що безпосередньо пов'язано з демографічною ситуацією в

Україні. Вкрай малим є також експорт освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів або молодших бакалаврів.

Ринок освітніх послуг коледжів та технікумів в національній економіці займає вагомe місце, бо фахівці середньої ланки на сьогодні затребувані серед роботодавців найбільше. Проте для удосконалення процесу підготовки молодших спеціалістів доречно активно розвивати дистанційні форми навчання, використовувати маркетингові інструменти для стимулювання попиту на відповідні освітні послуги, створювати єдині освітні портали з надання актуальної інформації про навчальні заклади, удосконалити систему фандрейзингу забезпечення освітніх програм, вводити нові дисципліни відповідно до побажань студентів, розширити географію баз виробничої практики для студентів, більше уваги приділити прогнозуванню необхідних економіці фахівців, удосконалити комунікацію ЗВО I-II рівнів акредитації із потенційними роботодавцями.

Для подальшого більш повного збору інформації щодо аналізу ефективності функціонування ринку початкової вищої освіти доречно додати статистичні данні про експорт та імпорт освітніх послуг за фахом, кількість працевлаштованих випускників певного року випуску відповідно напрямку підготовки, доходи випускників за галузями підготовки, наявність реклаमाцій на молодих фахівців, показники дистанційної освіти, запити та потреби споживачів освітніх послуг. Моніторинг кожного з цих напрямів потребує окремих наукових досліджень.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСЛАНЬ

1. Вища освіта в Україні у 2017 році [Електронний ресурс] / Статистичний збірник за ред. О.О.Кармазіна, Київ, 2018. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
2. Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України у 2017 році [Електронний ресурс] / Статистичний збірник за ред. О.О.Кармазіна, Київ, 2018. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>

4. Перспективна потреба в кадрах у 2018 році [Електронний ресурс] / Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>

5. Стипендія 2018: розмір соціальних і академічних виплат [Електронний ресурс] / Юридический портал Украины. – Режим доступу: <http://www.lawportal.com.ua/stipendija-rozmir-socialnih-akademichnih-viplat.html>

6. Уколова А.Б., Игнатьева О.И. Роль среднего профессионального образования в подготовке кадров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.osu.ru/bitstream/123456789/529/1/3496-3501.pdf>

УДК 330.341.1

О.В.Олійник, І.В.Сідельнікова

АГРОІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У сучасному світі темпи економічного зростання та рівень суспільно-економічного розвитку визначає інноваційна діяльність, зокрема в аграрній сфері. Мета статті полягає у дослідженні процесів розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі національної економіки та визначенні на цій основі підходів для забезпечення її активізації як одного з ключових чинників економічного зростання. Здійснено подальший розвиток теоретичних положень щодо змісту інноваційної діяльності, особливостей та проблем її розвитку в аграрному секторі в сучасних економічних умовах. Визначені основні фактори, які перешкоджають розвитку інновацій у вітчизняному аграрному секторі. Доведено, що прискорення виходу української аграрної економіки з кризового стану, стабілізація аграрного виробництва і створення умов для його зростання нерозривно пов'язані з активізацією інноваційної діяльності. Обґрунтовано необхідність розробки державної інноваційної політики та організації агроінноваційної діяльності. Акцентовано на необхідності здійснення інституційних та законодавчо-правових перетворень, які створили б ринкову інфраструктуру і сприяли активізації інноваційної діяльності.

Ключові слова: аграрна сфера, інновації, агроінновації, інноваційна діяльність, державна інноваційна політика.

В современном мире темпы экономического роста и уровень социально-экономического развития определяет инновационная деятельность, в частности в аграрной сфере. Цель статьи заключается в исследовании процессов инновационной деятельности в аграрном секторе национальной экономики и определении на этой основе подходов для обеспечения ее активизации как одного из ключевых факторов экономического роста. Осуществлено дальнейшее развитие теоретических положений относительно содержания инновационной деятельности, особенностей и проблем ее развития в аграрном секторе в современных экономических условиях. Определены основные факторы, которые препятствуют развитию инноваций в отечественном аграрном секторе. Доказано, что ускорение выхода украинской аграрной экономики из кризисного состояния, стабилизация аграрного производства и создание условий для его роста неразрывно связаны

с активизацией инновационной деятельности. Обоснована необходимость разработки государственной инновационной политики и организации агроинновационной деятельности. Акцентируется на необходимости осуществления институциональных и законодательно-правовых преобразований, которые создали бы рыночную инфраструктуру и способствовали активизации инновационной деятельности.

Ключевые слова: аграрная сфера, инновации, агроинновации, инновационная деятельность, государственная инновационная политика.

In the modern world, the pace of economic growth and the level of socio-economic development are determined by innovation activity, particularly in the agrarian sector. The purpose of the article is to study the processes of innovation activity development in the agrarian sector of the national economy and on this basis to determine the approaches for ensuring its activization as one of the key factors of economic growth. The further development of theoretical provisions on the content of innovation activity, peculiarities and problems of its development in the agrarian sector under current economic conditions is done. The main factors that hinder the development and innovation in the domestic agricultural sector are determined. It is proved that the acceleration of Ukrainian agrarian economy leaving the crisis state, stabilization of agricultural production and creation of conditions for its growth are closely related to innovation activity activization. The necessity of the development of state innovation policy and organization of agro-innovation activity are substantiated. The need for making institutional and legislative-legal transformations that would create a market infrastructure and promote innovation activity activization are emphasized.

Key words: agrarian sphere, innovations, agronomy innovation, innovation activity, state innovation policy.

Постановка проблеми. Питання економічного зростання посідає ключове місце у макроекономічних проблемах практично всіх країн світу. Важливо відзначити, що економічне зростання, з одного боку, є головною метою державної політики, індикатором добробуту країни й ефективності її соціально-економічної системи, з іншого – його параметри зумовлені станом національної економіки. Імперативність завдання відновлення і прискорення економічного зростання для України, яка, зав'язнувши в перманентних економічних і політичних кризах, дедалі більше наріщує відставання від темпів глобальної економіки, є очевидною. Беззаперечним є й той факт, що

економічне зростання неможливе без активізації інноваційної діяльності, зокрема в аграрній сфері України, яка є визначальною в економіці країни. Аграрний сектор формує п'яту частину ВВП країни, дає більше 40% валютної виручки. Він є локомотивом національної економіки і саме йому належить важлива роль у забезпеченні економічного зростання. Тому надзвичайної актуальності набувають питання подальшого функціонування аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню питань теорії і практики інноваційної діяльності присвячені наукові праці таких зарубіжних учених, як Г.Александр, Дж.Бейлі, В.Беренс, Р.Брейлі, П.Гардинер, Д.Дойл, С.Майєрс, Г.Менкью, К.Найт, Р.Нельсон, М.Портер, Б.Санто, Д.Тідд, Р.Фостер, К.Фрімен, У.Шарп, І.Шумпетер, В.Хіпель, Р.Холт та інші. Вагомий внесок у теорію і методологію інноваційної діяльності зробили вітчизняні вчені Л.Антонюк, Ю.Бажал, І.Бондар, І.Буднікевич, В.Геєць, М.Долішній, І.Лукінов, С.Покропивний, П.Саблук, В.Савчук, В.Хаустов, Д.Черваньов, О.Шубравська та багато інших. Питанням інноваційного розвитку аграрних підприємств та окремим аспектам їх інноваційної діяльності присвячені дослідження О.Волкова, А.Гречана, М.Денисенка, М.Кропивко, Н.Сіренко, Н.Чудаєвої, Ю.Ульянченка та інших.

Правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є Конституція України, Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків», інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини в науково-технічній та інноваційній сферах.

Незважаючи на широке коло публікацій, розробок у досліджуваному напрямі, велику кількість законодавчих актів, що регулюють інноваційну

діяльність, залишається багато невисвітлених питань теоретичного й прикладного характеру, які стосуються агроінноваційної діяльності, широта і складність яких вимагають продовження наукового пошуку. У сучасних умовах питання активізації агроінноваційної діяльності як найбільш продуктивного шляху забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та одного з ключових чинників її економічного зростання є особливо актуальним та своєчасним..

Мета статті полягає у дослідженні процесів розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі національної економіки та визначенні на цій основі підходів для забезпечення її активізації як одного з ключових чинників економічного зростання..

Виклад основного матеріалу. Визначальним трендом функціонування сучасної світової економіки є нова інноваційна парадигма. Формування та розвиток національних економік уможлиблюється наявністю інновацій, їх застосуванням, що формує підґрунтя стратегії подальшого економічного зростання. Від рівня інноваційного розвитку країни залежить її місце і роль на світовій економічній арені, конкурентоспроможна позиція на світовому ринку та ступінь національної безпеки. Рівень інноваційного розвитку країни визначається у відповідності до глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index, GII) - дослідження інноваційного клімату країн, яке проводить з 2007 р. школа бізнесу INSEAD, а також Світова організація інтелектуальної власності та Корнельський університет. У рейтингу країн з найбільш інноваційною економікою 2017 р. Україна посіла 50 місце серед 127 країн з глобальним інноваційним індексом 37,6 [16]. Такий результат додає оптимізму щодо тенденцій економічного розвитку та майбутніх перспектив зростання національної економіки.

Україна – аграрна держава, тому динамічний та ефективний розвиток аграрного сектору є надзвичайно важливим. Очевидно, що рух в майбутнє неможливий без залучення новітніх технологій і тут значну роль відіграє їх грамотне впровадження та продуктивне використання.

Інноваційна діяльність є важливим моментом життєдіяльності суспільства, який включає різні фактори суспільного розвитку (економічні, соціальні, політичні та ін.). Сутність інноваційної діяльності відображається у комплексі практичних дій на рівні суб'єкта господарювання, спрямованих на використання науково-технічних результатів для отримання нових або поліпшення існуючих виробів, технологій, виробничих процесів, методів управління тощо [5].

Кінцевим результатом інноваційної діяльності є створення інновацій та їх упровадження безпосередньо у виробництво, що сприяє систематичному та все більш прогресуючому організаційно-економічному, технічному та технологічному оновленню аграрного виробництва, підвищенню його ефективності та забезпеченню економічного зростання.

Аналіз ситуації у сфері агроінноваційної діяльності в Україні значно ускладнений практично відсутністю офіційної інформації щодо стану, характеру й особливостей такої діяльності. Разом із тим ситуація в аграрному секторі країни змінюється стрімкими темпами. Тому аналіз особливостей реалізації інноваційної діяльності в аграрній сфері має здійснюватися постійно, що сприятиме виробленню ефективних і своєчасних рекомендацій щодо її активізації.

На жаль, в останні роки не прослідковуються позитивні зрушення в інноваційній діяльності аграрних підприємств. Сучасний стан інноваційної діяльності в економіці України, особливо в аграрній сфері, більшість дослідників-економістів визначають як незадовільний або кризовий, що не відповідає завданням стратегічного курсу інноваційної діяльності [1, 12, 14, 15].

Як показують дослідження, у вітчизняному аграрному секторі діють певні фактори, які суттєво перешкоджають розвитку інновацій. Багато експертів зазначають, що однією з головних причин гальмування інноваційного розвитку є низький рівень науково-дослідної діяльності в галузі сільськогосподарських наук, обумовлений переважно браком фінансових ресурсів. Так, у 2016 р. сума

внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок у сільськогосподарській галузі становила лише 6,0% від загальної кількості витрат на НДДКР у країні. Варто зауважити, що найбільша частка таких витрат була використана у Київській, Харківській та Херсонській областях, найменша - у Донецькій, Волинській, Луганській, Тернопільській та Рівненській областях [2]. Попри свою мінливість, залучені кошти іноземних інвесторів майже завжди перевищували за обсягом державні надходження. Однак, упродовж 2013-2017 рр. інвестори не виявляли зацікавлення вкладати кошти у вітчизняні високотехнологічні галузі. У 2016 році зафіксовано найменшу їх частку - 0,1% загального обсягу витрат. Основними причинами, що стримують іноземних інвесторів, крім високого рівня інноваційного ризику, є соціально-економічна нестабільність в країні.

Існують й інші, не менш важливі чинники. Основні стримуючі фактори агроінноваційної активності можна звести до наступних:

- невідповідність системи координації та управління в АПК в ринкових умовах (відірваність науково-дослідних установ від ринку, робота «на полицю», одноосібні дії інститутів та аграрних підприємств);
- неузгодженість державних та інших економічних форм і механізмів управління інноваційними процесами, внаслідок чого наукові, виробничі, фінансові та інші ресурси використовуються частково або взагалі не використовуються;
- недостатня кількість чи відсутність фінансових інститутів (венчурне фінансування, грантова підтримка);
- відсутність законодавчої бази, яка регламентує і стримує діяльність інноваційних підприємств;
- застаріла матеріально-технічна база науково-дослідних установ;
- недостатня інформованість вчених, неможливість їх виїзду на кращі підприємства України і світу за обміном досвідом;
- відсутність спеціалістів у галузі інноваційного менеджменту;
- не розробленість механізмів регулювання процесів ліцензування й

охорони інтелектуальної власності, особливо при продажу ноу-хау, технологій, сортів за кордон [6, 7, 8, 11].

Слід погодитись з думкою Г. Павлової щодо застосування інновацій в аграрній сфері, яка зазначає, що «...основу подальшого розвитку аграрного сектора економіки в даний час складають науково-технічний прогрес, застосування передових технологій у поєднанні з сукупністю організаційно-економічних заходів. Особливу актуальність має формування нового технологічного укладу, основа якого - інновації, що базуються на використанні електроніки, робототехніки, обчислювальної техніки, телекомунікацій, генної інженерії тощо, тому на перше місце виходять питання поширення інновацій в агроекономіці» [9].

Прискорення виходу української аграрної економіки з кризового стану, стабілізація аграрного виробництва і створення умов для його ефективного розвитку нерозривно пов'язані з активізацією інноваційних процесів. Під інноваційною активністю розуміють ступінь готовності, прагнення і темпи переходу підприємств або регіонів до інноваційної моделі виробництва аграрної продукції та продуктів її переробки.

Посилення інноваційної діяльності має зайняти сьогодні чільне місце в реалізації державної економічної політики в аграрній сфері національної економіки. Розробка і реалізація інноваційних програм у аграрній сфері мають стати складовою економічної стратегії розвитку аграрного сектору національної економіки, що дозволить більш ефективно використовувати світовий досвід вирішення аграрних проблем, залучати іноземні інвестиції в розвиток аграрного виробництва, підвищити якість і конкурентоспроможність аграрної продукції та послуг.

Досвід розвинених країн щодо державної підтримки інноваційної діяльності показує, що саме держава повинна розробляти таку інноваційну політику, яка забезпечувала б підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки. Державна політика має бути спрямована на усунення адміністративно-командних підходів до інноваційної діяльності та управління

нею; створення ефективних соціально-економічних мотивів, які спонукають до розробки новітніх технологій та техніки; на демонополізацію економіки; розвиток економічної свободи підприємництва; розширення кредитних, податкових, цінових пільг, а також цільових субсидій та держзамовлень.

Конкретними формами державної підтримки інноваційної діяльності мають стати: пряме фінансування; надання індивідуальним винахідникам і малим впроваджувальним підприємствам безкоштовних банківських позик; створення венчурних інноваційних фондів, що користуються значними податковими пільгами; зниження державних патентних зборів для індивідуальних винахідників; відстрочка сплати патентних мит за ресурсозберігаючими винаходами; реалізація права на прискорену амортизацію обладнання; створення мережі технополісів, технопарків тощо.

Держава повинна забезпечити необхідні умови реалізації інноваційної політики. Під останніми розуміють вимоги, а в окремих випадках пропозиції, державних органів влади щодо розвитку інноваційної діяльності та реалізації її результатів на внутрішньому ринку [10].

З метою реалізації державної інноваційної політики важливо здійснити інституційні та законодавчо-правові перетворення, які створили б ринкову інфраструктуру і сприяли активізації інноваційної діяльності. У цілому в Україні діє понад 100 нормативних документів (закони, укази Президента, підзаконні акти у вигляді постанов уряду, наказів центральних органів виконавчої влади та інші нормативні документи), присвячених здійсненню і розвитку інноваційної діяльності. Але слід зазначити, що за якістю та кількістю цих нормативно-правових актів вони поступаються подібним системам у розвинених країнах світу. Перш за все через не узгодженість між собою. Тому вважаємо, що необхідно упорядкувати та розробити правові норми для визначення інноваційної діяльності як важливої ланки державної політики.

У зв'язку з цим, для забезпечення інноваційного розвитку як регіонів, так і країни в цілому також необхідним є прийняття закону «Про інноваційну діяльність в сфері АПК». Погоджуємося з думкою, що основною ідеєю закону

має стати створення умов для впровадження у виробництво науково-технічних результатів з метою стимулювання інноваційної діяльності, сприяння становленню і розвитку національної інноваційної системи, а також підвищення ефективності науково-технічної та інноваційної сфер діяльності [10]. Даний закон також повинен визначити порядок державного прогнозування і регулювання інноваційної діяльності, порядок розподілу повноважень щодо здійснення державної інноваційної політики між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Ухвалення закону потребуватиме прийняття відповідних нормативних актів і на регіональному рівні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянуті питання демонструють існуюче коло проблем, розв'язання яких може суттєво пришвидшити та покращити інноваційний розвиток національного аграрного виробництва. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі можуть бути наукові розвідки щодо удосконалення нормативно-законодавчої бази у сфері реалізації інноваційної політики та розробці нових форм і методів упровадження інновацій в аграрну сферу.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бузовський Є.А. Інновації у розвитку підприємництва в аграрній сфері / Є.А.Бузовський, В.А.Скрипниченко // Економіка АПК. - 2009. - № 1. - С. 55 - 63.
2. Державна служба статистики України [Офіційний сайт]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Дорош-Кізим М.М., Дадак О.О., Гачек Т.С. Інновації в аграрному секторі України в контексті розвитку європейської інтеграції / М.М.Дорош-Кізим, О.О.Дадак, Т.С.Гачек // Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З.Жицького. – 2017. Т.19. - № 81. - С.123 – 128.
- 4.Кисіль С.С. Теоретичні детермінанти інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств / С.С.Кисіль // Агросвіт. – 2017. - № 23. - С.66-70.

5. Катигрובה О.В. Інноваційний розвиток економіки України в умовах глобалізації / О.В.Катигрובה // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія «Економічні науки». - 2007. - № 1(21). – С. 21-24.

6.Кравченко М.О., Касяненко Ю.Ю. Аналіз передумов та перспектив інноваційного розвитку вітчизняних агропромислових підприємств / М.О.Кравченко, Ю.Ю.Касяненко // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. - № 8. С. 51-55.

7.Макаров М.О. Формування інноваційної інфраструктури в АПК / М.О.Макаров // Економіка АПК. - 2009. - № 5. - С. 93-97.

8.Невинська Г.Б. Проблемні аспекти інноваційного розвитку аграрного виробництва / Г.Б.Невинська // Агросвіт. – 2017. - № 1-2. – С. 35-38.

9.Павлова Г.Є. Інноваційний розвиток аграрного сектора національної економіки: теоретичні засади, методологія, механізми управління: монографія / Г.Є. Павлова. - К.: ТОВ ДКС Центр, 2015. - 354 с.

10.Петренко Н.О. Методика реалізації агроінноваційної політики як об'єкта стратегічного управління / Н.О.Петренко // Економіка та держава. – 2017. - № 10. С. 37- 41.

11.Полегенька М.А. Особливості інноваційної діяльності в агропромислових підприємствах України / М.А.Полегенька // Агросвіт. – 2017. - № 6. – С. 49 – 54.

12.Руденко Г.Р. Особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств / Г.Р.Руденко // БізнесІнформ. – 2015. - № 5. – С. 128 - 132.

13.Савицький Е.Е. Розвиток інноваційних процесів у вітчизняних аграрних підприємствах / Е.Е. Савицький // Економіка АПК . - 2013. - № 4. - С. 77- 82.

14.Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: монографія / Н.М. Сіренко. - Миколаїв, 2010. - 416 с.

15.Тивончук С.О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах. Концептуальні та методичні положення / С.О.Тивончук, Я.О.Тивончук // Економіка АПК. - 2013. - № 7. - С. 98 -105.

16. Explore the interactive database of the GII 2017 indicators [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http:// www.global innovation index.org/ analysis-indicator](http://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator)

УДК: 336.221:352

В.В. Письменний

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМООПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Історичний досвід самооподаткування на території сучасної української держави свідчить про позитивні ознаки цієї форми мобілізації фінансових ресурсів. Поширення його сьогодні є об'єктивною необхідністю, викликаною неспроможністю фіскальних органів мобілізувати достатній обсяг податків для фінансування заходів з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів. З метою залучення додаткових коштів у формі самооподаткування необхідно вдосконалити його алгоритм й організацію справляння платежів.

Аналіз сучасного стану самооподаткування в Україні, виявлення бар'єрів, які гальмують його поширення, та обґрунтування заходів із їх усунення в частині побудови нового алгоритму цих фіскальних відносин.

Для ефективної організації самооподаткування запропоновано: прийняти законодавчий акт, який усунув би правовий нігілізм у бюджетному законодавстві; забезпечити органи влади на місцях відповідними матеріально-технічними ресурсами і кваліфікованим персоналом для вирішення процедурних питань; здійснювати прийняття рішень із впровадження цих платежів на принципах законності, соціальної справедливості, економічної обґрунтованості, обов'язковості та цільового використання коштів; проводити просвітницьку діяльність серед населення щодо необхідності використання потенціалу цієї форми мобілізації фінансових ресурсів.

Побудова парадигми самооподаткування, що визначатиме добровільну участь громадян грошовими засобами в заходах з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

Ключові слова: місцеві бюджети, фінансове забезпечення місцевого самоврядування, бюджетні доходи, самооподаткування.

Исторический опыт самообложения на территории современного украинского государства свидетельствует о положительных признаках этой формы мобилизации финансовых ресурсов. Распространение его сегодня является объективной необходимостью, вызванной неспособностью фискальных органов мобилизовать достаточный объем налогов для финансирования мероприятий по благоустройству и социально-культурному развитию населенных пунктов. С целью привлечения

дополнительных средств в форме самообложения необходимо усовершенствовать его алгоритм и организацию взимания платежей.

Анализ современного состояния самообложения в Украине, выявление барьеров, которые тормозят его распространение, и обоснование мероприятий по их устранению в части построения нового алгоритма этих фискальных отношений.

Для эффективной организации самообложения предложено: принять законодательный акт, который устранил бы правовой нигилизм в бюджетном законодательстве; обеспечить органы власти на местах соответствующими материально-техническими ресурсами и квалифицированным персоналом для решения процедурных вопросов; осуществлять принятие решений по введению этих платежей на принципах законности, социальной справедливости, экономической обоснованности, обязательности и целевого использования средств; проводить просветительскую деятельность среди населения о необходимости использования потенциала этой формы мобилизации финансовых ресурсов.

Построение парадигмы самообложения, определяющие добровольное участие граждан денежными средствами в мероприятиях по благоустройству и социально-культурному развитию населенных пунктов.

Ключевые слова: *местные бюджеты, финансовое обеспечение местного самоуправления, бюджетные доходы, самообложение.*

The historical experience of self-taxation in the territory of the modern Ukrainian state testifies to the positive signs of this form of mobilization of financial resources. Its spreading today is an objective necessity called by the inability of fiscal organs to mobilize a sufficient amount of taxes to finance activities of landscaping and socio-cultural development of settlements. Therefore, in order to attract additional funds in the form of self-taxation, it is necessary to improve algorithm and the organization of collection.

Analysis of the current state of self-taxation in Ukraine, identification of barriers that hinder its spread, and justification the measures to eliminate them in terms of building a new algorithm for these fiscal relations.

For effective organization of self-taxation, it is proposed: to adopt a law that would eliminate legal nihilism in budget legislation; to provide local authorities with appropriate material and technical resources and qualified personnel to deal with procedural matters; to make decisions on the introduction of these taxes on the principles of legality, social justice, economic feasibility, mandatory and targeted use of funds; to conduct informational activities among the population on the need to use the potential of this form of mobilization of financial resources.

Building a paradigm of self-taxation that determine the voluntary participation of citizens in cash in activities landscaping and socio-cultural development of settlements.

Key words: *local budgets, financial supporting of local self-government, budget revenues, self-taxation.*

Постановка проблеми. Мала фіскальна роль місцевих податків і зборів, погана розвиненість інституту місцевих запозичень, збитковість комунальних підприємств й інші проблеми наповнення місцевих бюджетів України не дають змогу органам влади на місцях бути фінансово сильними та незалежними. За цих обставин важливим є пошук альтернативних форм залучення фінансових ресурсів, що сприятимуть зменшенню трансферної залежності від центру та реалізації власної бюджетної політики. Серед них чільне місце має належати самооподаткуванню – механізму добровільної участі громадян грошовими засобами в заходах з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

На відміну від податків, платежі зі самооподаткування не мають ознак безповоротності, безумовності та безвідплатності. Вони відрізняються ще й тим, що передбачають взамін певні дії уповноважених органів влади та не виключають активності самих платників. У цьому сенсі відбувається самостійне обчислення та добровільна сплата мешканцями територіальних громад, впроваджених на основі місцевого референдуму або загальних зборів громадян належних сум. Зрештою, примусове стягнення платежів зі самооподаткування не повинне допускатися навіть тоді, коли платники свідомо ухиляються від внесення коштів до бюджету, роблять це несвоєчасно або не в повному обсязі.

Аналіз актуальних досліджень. Цей вид мобілізації фінансових ресурсів не є чимось новим для місцевих бюджетів. Не дивлячись на понад столітню історію розвитку на території сучасної української держави, сьогодні проблематика справляння платежів зі самооподаткування маловивчена. Можна зазначити про поодинокі згадки в публікаціях вітчизняних науковців В.В. Зайчикової, О.П. Кириленко, В.І. Кравченка, А.І. Крисоватого, О.А. Музики-Стефанчук та С.І. Юрія. Водночас виклики організації самооподаткування в Україні потребують відходу від традицій у наповненні місцевих бюджетів, як і заангажованого мислення в питанні забезпечення фінансового потенціалу територій.

Метою статті є аналіз сучасного стану самооподаткування в Україні, виявлення бар'єрів, які гальмують його поширення, та обґрунтування заходів із їх усунення в частині побудови нового алгоритму цих фіскальних відносин.

Виклад основного матеріалу. Законодавче регулювання цієї форми мобілізації фінансових ресурсів здійснюється на основі Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про самооподаткування сільського населення», прийнятому ще в 1984 р. Відповідно до його положень організацію самооподаткування доручається місцевим радам, а рішення щодо проведення – місцевому референдуму або загальним зборам громадян, котрі мешкають у населеному пункті [1]. Водночас виконавчі комітети місцевих рад повинні забезпечити мобілізацію сум платежів зі самооподаткування, своєчасну здачу коштів до кредитно-розрахункових установ, проведення заходів з упорядкування та соціально-культурного розвитку територій.

Цей нормативно-правовий документ досі не втратив юридичної сили та використовується органами влади на місцях як законодавче підґрунтя для прийняття відповідних рішень. До позитивних ознак Указу можна віднести порядок, згідно з яким декілька, головню, сільських рад мають право здійснювати спільні заходи за рахунок платежів зі самооподаткування (кожна рада, яка брала участь у цих заходах, повинна прийняти відповідне рішення, однак через недотримання на практиці, це положення було декларативним). Доречно зауважити й те, що, будучи добровільною формою мобілізації фінансових ресурсів, воно виявилось обтяжливим для населення та носило не добровільний, а примусовий характер [2, с. 748].

Формальною основою для організації самооподаткування є також Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», яким передбачається право за рішенням зборів громадян за місцем їх проживання впроваджувати збори в певних розмірах на засадах добровільної сплати. Причому кошти повинні безпосередньо використовуватися на фінансування соціально-культурних, побутових і господарських потреб територіальної громади (наприклад, будівництво та ремонт доріг, шкіл, облаштування певної території тощо).

Загалом же, порядок й умови використання коштів, зібраних шляхом самооподаткування, визнається положенням про них, яке має затверджуватися місцевою радою.

Як і в Указі, дискусію викликає добровільність або примусовість сплати платежів. У «Словнику української мови» дається їх детальне тлумачення, що можна інтерпретувати у світлі самооподаткування населення. «Добровільний» означає, який здійснюється, діє з власного бажання, без примусу або який існує на основі самодіяльності мас, завдяки підтримці громадськості [3, с. 324]. У законодавстві рішення загальних зборів громадян про проведення самооподаткування є обов'язковим для всіх громадян, які проживають у населеному пункті, його частині або в декількох населених пунктах, де відбулися загальні збори громадян [1]. Тут годиться слово «примусовий», що спричиняється обставинами, не залежних від бажання [4, с. 682].

Натомість у Податковому кодексі України питання самооподаткування навіть не розглядаються. Тільки в згаданому Законі дається визначення як форми залучення на добровільній основі за рішенням зборів громадян за місцем проживання коштів населення відповідної території для фінансування разових цільових заходів соціально-побутового характеру [5]. Якщо в пп. 9.4 ст. 9 і пп. 10.4 ст. 10 Кодексу мова йде про заборону встановлювати податки, не передбачені ним [6], то ст. 92 Конституції України гласить, що вони можуть встановлюватися законами [7]. Якраз згадкою в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» користуються місцеві ради, впроваджуючи «свої» платежі.

Причому їх вимисли стосовно елементів оподаткування (тобто, що буде братися за об'єкт і одиницю оподаткування) вражають за змістом і практикою застосування (табл. 1). Наприклад, у рішенні Кам'янської сільської ради «Про затвердження Механізму справляння та порядок сплати коштів самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру» читаємо: «Встановити суму платежу самооподаткування на території Кам'янської сільської ради: 5 грн – з одного

мешканця сільської ради в місяць; 25 грн за 1 м² у місяць – за зберігання на території сільської ради вздовж своїх садіб будівельних матеріалів: піску, глини, щебеню, органічних добрив, вугілля, дров тощо» [8].

Таблиця 1

Рішення деяких місцевих рад про впровадження самооподаткування населення

Рішення про самооподаткування	Елементи самооподаткування	Напрями використання коштів
Рішення Кам'янської сільської ради про затвердження механізму справляння та порядок сплати коштів самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру	5 грн – з одного мешканця сільської ради в місяць; 25 грн за 1 м ² у місяць – за зберігання вздовж своїх садіб будівельних матеріалів: піску, глини, щебеню, органічних добрив, вугілля, дров тощо	Фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру
Рішення Грушівської сільської ради про відновлення порядку сплати коштів самооподаткування для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру	10 грн – з домогосподарств; 30 грн – з фермерських господарств та підприємців – юридичних та фізичних осіб; 20 грн – за зберігання більше шести календарних місяців вздовж своїх садіб піску, глини, щебеню, органічних добрив, вугілля, дров тощо	Фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру
Рішення Шебутинецької сільської ради про самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру	10 грн – за довідки про сільськогосподарську продукцію, утримання худоби, архівні довідки та нотаріальні дії; 5 грн – за інші види довідок	Фінансування благоустрою села та цільових заходів соціально-побутового характеру

Загалом же, у вітчизняній практиці самооподаткування не набуло широкого розповсюдження. Багато місцевих рад, з огляду на колізії в законодавстві, бояться його організовувати. Як виняток можна навести сплату платежів на упорядкування кладовищ у м. Чернівці (зокрема, ще у 2000 р. на основі результатів місцевого референдуму і рішення Чернівецької міської ради «Про самооподаткування громадян м. Чернівці» було впроваджено збір коштів

на фінансування робіт із благоустрою та впорядкування міських кладовищ). Її розмір становив 1 грн із кожного повнолітнього мешканця при тому, що працюючі громадяни мали сплачувати за місцем основної роботи, а студенти – за місцем навчання.

Більшу частину коштів було використано на ремонт проїздів у секторах центрального кладовища та виконання робіт зі знесення аварійних дерев на кладовищах. Відтак за десять років існування цієї форми оподаткування в м. Чернівці населення сплатило 440,8 тис. грн. Найменше платежів зі самооподаткування було мобілізовано у 2001 р. (28,6 тис. грн), а найбільше – у 2005 р. (47,9 тис. грн). Якщо врахувати те, що в населеному пункті мешкає 184 тис. чол., котрі підлягають самооподаткуванню, до міського бюджету щороку мало б надходити приблизно 200 тис. грн [9] та пропорційно збільшуватися. Такий стан речей можна пояснити відсутністю контролю з боку органів влади на місцях і низьким рівнем податкової культури населення.

Навіть неоднозначний досвід свідчить про прихований потенціал цієї форми мобілізації фінансових ресурсів. Тому в містах, селищах і селах на добровільній основі шляхом місцевого референдуму або загальних зборів громадян мають впроваджуватися додаткові платежі для фінансування суспільних благ і послуг (наприклад, для освітлення вулиць, газифікації, водопостачання та заощення тротуарів). Поширення практики самооподаткування в Україні є об'єктивною необхідністю, покликаною неспроможністю фіскальних органів мобілізувати достатній обсяг податків для задоволення потреб з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

Але здебільшого місцеві ради не розуміють його необхідність і можливості використання для забезпечення фінансового потенціалу територій. У цьому сенсі необхідно розробити чіткий механізм самооподаткування, визначити граничні розміри платежів, організацію адміністрування та напрями використання місцевою владою, забезпечуючи ефективний контроль зі сторони громадськості. На рис. 1 схематично подано алгоритм організації

самооподаткування мешканців територіальних громад, побудований і осучаснений на основі згаданого Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про самооподаткування сільського населення» й типових положень місцевих рад про впровадження платежів зі самооподаткування.

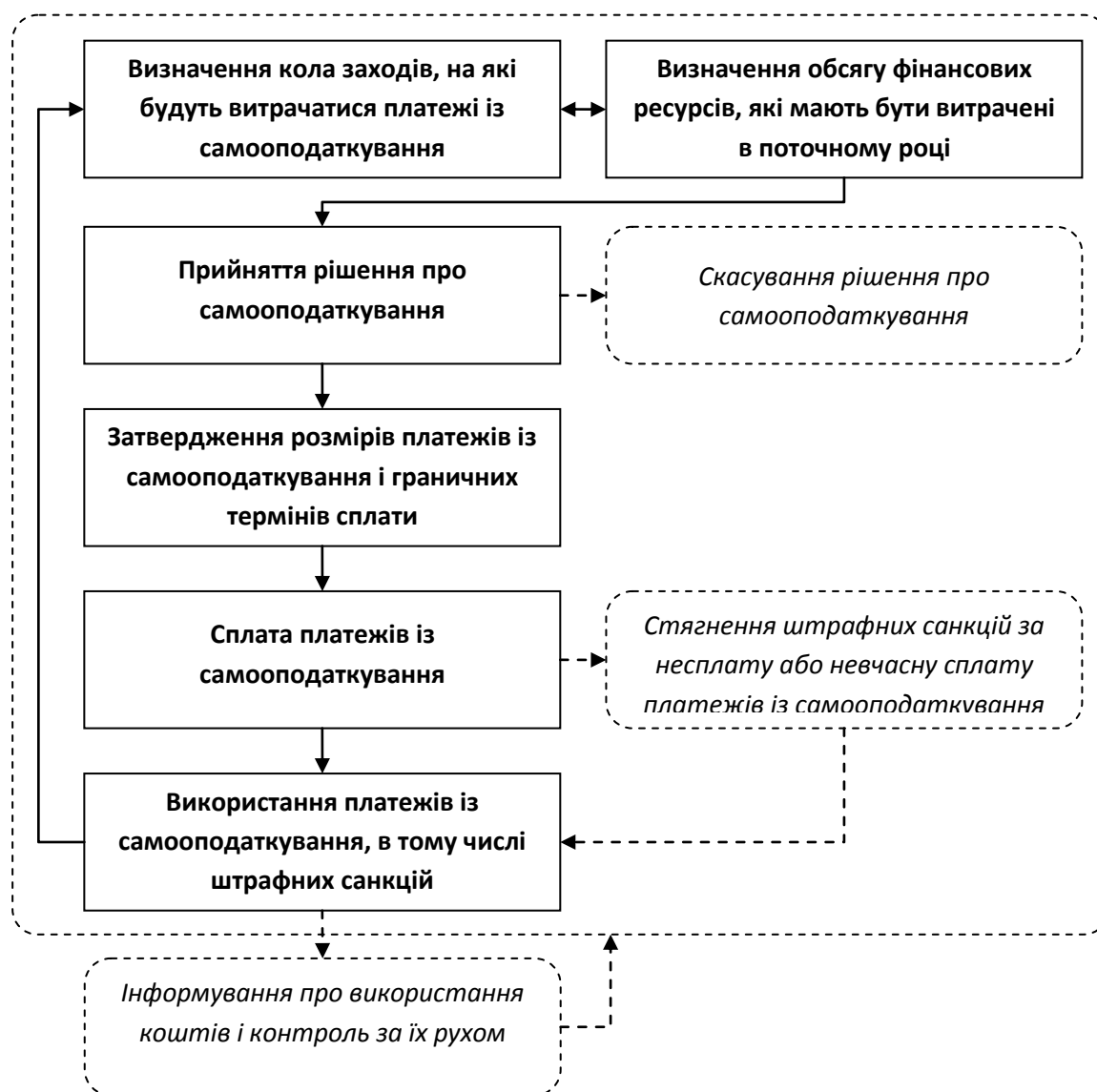

Рис. 1. Алгоритм організації самооподаткування

Як видно з рис. 1, самооподаткування можуть організовувати місцеві ради, а рішення стосовно його проведення приймається на основі місцевого референдуму або загальних зборів громадян у разі схвального голосування не менше третини мешканців населеного пункту. Одночасно з цим встановлюється, на які заходи та в якому обсязі мають бути витрачені кошти, затверджується граничний розмір платежів, визначається термін їх сплати і

вирішуються, у разі необхідності, питання про звільнення від сплати деяких категорій громадян (наприклад, учасників бойових дій, громадян похилого віку, інвалідів I-ої та II-ої груп, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо).

Сплата разових платежів, впроваджених у цій формі, є тільки добровільною та має здійснюватися повнолітніми мешканцями територіальних громад незалежно від їхньої участі в місцевому референдумі або загальних зборах громадян і позиції, яку вони виразили в голосуванні. Загалом же, платежі зі самооподаткування спрямовуються спеціального фонду місцевих бюджетів і витрачаються за цільовим призначенням. При цьому в разі не використання в поточному році коштів, це можна буде зробити в наступному на ті ж цілі. Але найголовнішим є те, що органи влади на місцях після закінчення року, у якому здійснювалося справляння платежів, зобов'язані інформувати громадськість про стан і напрями використання коштів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Повноцінне поширення практики самооподаткування в Україні гальмується через: відсутність законодавчого акта, який регламентував би механізм справляння платежів зі самооподаткування; брак кваліфікованого персоналу, головне, у сільських населених пунктах, здатного реалізувати алгоритм самооподаткування від початку до завершення; нецільове спрямування та неефективне використання коштів; низьку добровільність сплати, спричинену поганою поінформованістю стосовно необхідності використання цієї форми мобілізації фінансових ресурсів. Вважаємо, що вирішити згадані проблеми необхідно за такими ключовими напрямками:

1. Відповідно до ст. 69 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи влади на місцях за рішенням місцевого референдуму або загальних зборів громадян можуть впроваджувати місцеві збори на засадах добровільного самооподаткування [5]. Ці органи приймають відповідні положення, що є тими документами, на яких базуються процедурні питання самооподаткування. Їх велика кількість спотворює бюджетне законодавство,

призводить до правового нігілізму та колізій. Для недопущення фактів зловживань і корупції при впровадженні та справлянні цих платежів необхідно прийняти законодавчий акт «Про самооподаткування мешканців територіальних громад», який би вирішив процедурні питання.

2. Деякі фахівці необґрунтовано стверджують, що у зв'язку з недостатнім фінансуванням, демографічною кризою та соціальними проблемами використовувати самооподаткування в сільських населених пунктах поки що зарано і вагомих фіскальних результатів воно не дасть. Однак історично склалося так, що ця форма мобілізації фінансових ресурсів для них є найбільш прийнятною, оскільки дає змогу залучити додаткові кошти для фінансування цільових заходів. Для організації самооподаткування потрібно забезпечити органи влади на місцях відповідними матеріально-технічними ресурсами і кваліфікованим персоналом.

3. Ініціатива місцевого референдуму або загальних зборів громадян із питань впровадження та справляння платежів зі самооподаткування може належати як міським, селищним і сільським радам, виборчим об'єднанням та громадським організаціям, статuti яких передбачають участь у виборах або референдумах, так і мешканцям територіальних громад, котрі мають право брати участь у таких заходах. Зрештою, уся процедура самооподаткування повинна проводитися у відповідності з рішенням, прийнятим на такому референдумі або зборах громадян і згідно з принципами законності, соціальної справедливості, економічної обґрунтованості, обов'язковості та цільового використання коштів.

4. Одним з напрямів підготовки до поширення практики самооподаткування в Україні – широкомасштабна ідеологічна та просвітницька діяльність серед населення. Регулярне проведення прес-конференцій, організація засідань «круглого столу», вивчення громадської думки, розповсюдження інформації на новинних веб-ресурсах та соцмережах сприятимуть поліпшенню результатів від впровадження платежів зі самооподаткування. Не менш важливим є залучення вітчизняних науковців до

розробки прикладних досліджень, зокрема на стику економіки і соціології. Вони можуть стати основою для побудови парадигми добровільної участі громадян грошовими засобами в заходах з упорядкування та соціально-культурного розвитку населених пунктів.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про самооподаткування сільського населення» від 23.04.1984 № 6853-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 19. – Ст. 364.
2. Борисюк О.В. Самооподаткування в Україні: історичні витоки та проблеми адміністрування / О.В. Борисюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 10. – С. 745–750.
3. Словник української мови. В 11 т. Т. 2: Г–Ж / ред. П.П. Доценко, Л.А. Юрчук. – К.: Наук. думка, 1971. – 550 с.
4. Словник української мови. В 11 т. Т. 7: П / ред. О.П. Петровська, М.М. Пилинський, Л.О. Родніна, Н.І. Швидка. – К.: Наук. думка, 1976. – 727 с.
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Рішення Кам'янської сільської ради «Про затвердження Механізму справляння та порядок сплати коштів самооподаткування сільського населення для фінансування цільових заходів соціально-побутового характеру» від 20.04.2016 № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kamianska.silrada.org/rishennya-6-vid-20-kvitnya-2016-roku>.
9. Економлять на впорядкуванні кладовищ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vidido.com.ua/comments.php?id=A1776_0_1_0_C.

Л.П.Радченко

ПРІОРИТЕТИ ТА РИЗИКИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Автор досліджує теоретичні та практичні питання забезпечення економічного зростання в національній економіці України, необхідність активізації інноваційного розвитку, підвищення конкурентоспроможності українських товарів і послуг в умовах глобалізації. Розглядаються досвід і засоби досягнення високої конкурентоспроможності національних економік в провідних країнах світу. Досліджується динаміка рейтингових позицій української економіки за глобальним індексом конкурентоспроможності (GCI) і глобальним індексом інновацій (GII) в світовій економіці. Аналізуються напрями та основні ризики щодо економічного зростання в національній економіці та пропонуються певні шляхи удосконалення макроекономічної політики України.

Ключові слова: економічне зростання, інноваційний розвиток, ризики економічного зростання, конкурентоспроможність національної економіки, глобальна економіка, рейтинг української національної економіки за глобальним індексом конкурентоспроможності (GCI), державна макроекономічна політика.

Автор исследует теоретические и практические вопросы обеспечения экономического роста в национальной экономике Украины, необходимость активизации инновационного развития, повышения конкурентоспособности украинских товаров и услуг в условиях глобализации. Рассматриваются опыт и средства достижения высокой конкурентоспособности национальных экономик в экономически развитых странах мира. Исследуется динамика рейтинговых позиций украинской экономики на основе глобального индекса конкурентоспособности (GCI) и глобального индекса инноваций (GII) в мировой экономике. Анализируются направления и основные риски реализации экономического роста в национальной экономике, предлагаются определенные пути совершенствования макроэкономической политики Украины.

Ключевые слова: экономический рост, инновационное развитие, риски экономического роста, конкурентоспособность национальной экономики, глобальная экономика, рейтинг украинской национальной экономики на основе глобального индекса конкурентоспособности (GCI), государственная макроэкономическая политика.

The author investigates the theoretical and practical issues of ensuring economic growth in the national economy of Ukraine, the necessity to intensify innovation development, the increase of competitiveness of Ukrainian goods and services under globalization conditions. The experience and means of achieving high competitiveness of national economies in the economically developed countries of the world are considered. The dynamics of Ukrainian economy rating positions according to the Global Index of Competitiveness (GCI) and the Global Indicator of Innovation (GII) in the global economy is studied. The trends and main risks of economic growth realization in the national economy are analyzed, certain ways of perfection of macroeconomic policy of Ukraine are offered.

Key words: *economic growth, innovation development, risks of economic growth, competitiveness of the national economy, global economy, rating of the Ukrainian national economy according to the Global Index of Competitiveness (GCI), state macroeconomic policy.*

Постановка проблеми. Досягнення розвинених країн щодо забезпечення високого рівня добробуту та умов життя населення спирається на створення засад для сталого економічного зростання національної економіки на інноваційній основі, на розширення можливостей залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій та підвищення конкурентоспроможності товарів національного виробництва. Міжнародні економічні організації систематично досліджують процес розвитку глобальної економіки та позиції різних країн світу. Їх дані є важливими індикаторами в аналізі основних тенденцій розвитку глобальної економіки.

Україна, маючи значний потенціал природних ресурсів, людського капіталу, за рейтинговими показниками займає незадовільні позиції. Покращення цих позицій потребує здійснення реформ, відновлення економічного зростання, підвищення ефективності державної макроекономічної політики. Без рішучих дій і змін у розвитку національної економіки Україна не зможе вирішувати важливі соціальні питання та займати гідне місце в глобальній економіці. Дослідження питань забезпечення інноваційного розвитку, економічного зростання, розробки та реалізації на сучасному етапі ефективної макроекономічної політики є надзвичайно актуальними, тому вони знаходяться в центрі уваги як науковців (економістів, соціологів, політологів), так і політиків.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження теоретичних питань, що стосуються макроекономічної політики держави, яка спрямована на підтримку інноваційного розвитку, економічне зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки знаходимо в роботах західних вчених, серед яких П.Кругман, С.Ліндер, Р.Лукас, П.Самуельсон, Р.Солоу, Е.Тоффлер, Я.Тімберген, Й.Шумпетер, Б.Олін, М.Портер, Д.Сакс, Л.Саммерс, Дж.Харт, Е.Хекшер та ін. Викликає теоретичний інтерес сучасне дослідження норвезького економіста Е.Райнерта, який доводить, що багаті країни стали багатими завдяки поєднанню державного регулювання з протекціонізмом та стратегічними інвестиціями, а не завдяки вільній торгівлі, саме такий підхід забезпечив успішний економічний розвиток значної кількості країн світу [4]. Цікавими є висновки і пропозиції канадських дослідників Г.Макстона і Й.Рандерса щодо керування економічним розвитком для зменшення безробіття, нерівності та змін клімату [2]. На дослідження проблем розробки моделей макроекономічної політики, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та рівня життя населення країни в умовах глобалізації спрямовують наукові роботи українські та російські вчені: Я.Б.Базилук, Г.І.Башнянин, Ю.В.Бицюра, А.С.Гальчинський, В.М.Геєць, Я.А.Жаліло, Б.Є.Кваснюк, П.О.Куцик, О.І.Ковтун, Д.Г.Лук'яненко, Л.Я.Міщенко, О.С.Шнипко та ін. Опублікована значна кількість наукових розробок з даної проблеми, але вона потребує подальших досліджень з урахуванням нових глобалізаційних викликів та внутрішніх і зовнішніх ризиків для України.

Метою даної статті є дослідження теоретичних і практичних питань макроекономічної політики в Україні з урахуванням завдань забезпечення економічного зростання, формування конкурентоспроможності національної економіки в сучасних умовах нових ризиків та глобалізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз розвитку глобальної економіки свідчить про те, що відновлення економічного зростання після останньої світової кризи в постіндустріальних країнах здійснювалось на підставі

активізації макроекономічної політики та використання неоіндустріальних стратегій, які спрямовані на розвиток інноваційних процесів та високотехнологічних галузей для підвищення конкурентоспроможності національних економік.

В трансформаційній економіці України, не зважаючи на її значні потенційні можливості, таких умов соціально-економічного розвитку не створено, що аналізувалось в інших наукових дослідженнях [5]. Разом з тим, сучасна державна макроекономічна політика стратегічно націлена на забезпечення економічного зростання і сталого розвитку, сприяння підвищенню інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки. В практичній реалізації визначених пріоритетів присутні значні перешкоди, ризики, виклики, що потребує аналізу, врахування та, за можливістю, викорення.

На найближчу перспективу в Україні прогнозується відновлення економічного зростання [6; 7]. Так, в Бюджеті України на 2018 рік передбачається зростання ВВП на 3%, індекс споживчих цін – 109%, індекс цін виробників – 110,3%, рівень безробіття населення (15-70 років) – 9,1%. Визначені також пріоритети: зростання національної економіки та підвищення доходів населення; посилення обороноздатності країни; підтримка аграрного сектору та будівництво доріг; децентралізація та енергоефективність; розвиток людського капіталу, освіти, науки, медицини, культури [1].

Міжнародне рейтингове агентство S&P очікує прискорення зростання реального валового внутрішнього продукту (ВВП) України в 2018 році до 3,1%. Однак в наступні роки – 2019-2021 рр. очікується його уповільнення до 2,9%. Не дивлячись на помітне в останні два роки зростання економіки, показник ВВП на душу населення (2,6 тисяч доларів у 2017 році) становить всього 67% відповідного показника в передкризовому 2013 році і є другим найбільш низьким показником серед країн Європи [10].

Міжнародний валютний фонд погіршив прогноз економічного зростання України на 2019 рік - з 4 % до 3,3 %. Водночас прогноз зростання ВВП на 2018 рік залишився поки що незмінним - 3,2 % [3].

Мають місце різні оцінки і погляди на поточні процеси соціально-економічного розвитку та макроекономічну політику. Наприклад, економічний експерт В.Скаршевський підкреслює, що закладене у Бюджеті України на 2018 рік зростання ВВП на 3% насправді говорить про стагнацію економіки. Аргументи він наводить такі: світова економіка зросте на 3,7%, розрив між українською економікою і світовою збільшиться ще більше; країни, що розвиваються, такі як Україна, за прогнозами мають зрости на 4,9%, виходить, що вони будуть зростати у 1,5 рази швидше, і це на тлі того, що в 2014-2015 роках Україна «провалилась» на 17% [8].

Які ж перешкоди здійснюють найбільший вплив, заважаючи прискоренню та становленню сталості соціально-економічного розвитку в Україні? Перш за все привертає увагу аналіз інтегральних оцінок ризиків розвитку національної економіки України на сучасному етапі, таблиця 1. Ризики визначались на підставі опитування фахових експертів та встановлення консенсус-оцінки внутрішніх і зовнішніх ризиків як медіани, за інтегральним максимальним значенням – 16 та представлені Міністерством економічного розвитку та торгівлі України [7].

Оцінка ризиків проводилась за критеріями: ймовірність реалізації конкретного ризику та вплив ризику на українську економіку. Серед внутрішніх ризиків, на думку експертів, яка є обґрунтованою і з нею слід погодитись, основне значення мають такі ризики як недостатньо швидке проведення реформ, дефіцит енергетичних ресурсів, збереження низької кредитної активності комерційних банків. Їх вплив має високий рівень впродовж 2018 – 2021 рр.

Найбільш впливовими на весь період серед зовнішніх ризиків будуть посилення гібридних загроз і активне військове протистояння та декілька ризиків, пов'язаних з недостатнім забезпеченням інвестиціями і

Таблиця 1

**Динаміка інтегральних оцінок ризиків розвитку
національної економіки України на 2018 – 2021 роки**

Ризики	Інтегральна оцінка (максимальне значення - 16)			
	на 2018 р. станом на 09.2017 р.	на 2019 р. станом на 04.2018 р.	на 2020 р. станом на 04.2018 р.	на 2021 р. станом на 04.2018 р.
Внутрішні ризики				
Недостатньо швидке проведення реформ	13	13	12	11
Значне зростання дефіциту державного бюджету	8	9	8	7
Повільні приватизаційні процеси	9	6	5	5
Дефіцит енергетичних ресурсів в країні	11	11	9	8
Зростання дефіциту НАК «Нафтогаз України»	4	5	6	5
Логістичні проблеми у вантажному залізничному транспорті	5	6	4	4
Збереження низької кредитної активності комерційних банків	10	10	8	6
Поширення неплатоспроможності реального сектору економіки	10	10	9	8
Посилення девальваційних тенденцій на валютному ринку	8	7	6	7
Зростання негативних очікувань економічних агентів	9	11	9	9
Посилення інфляційних процесів	x	8	7	8
Загострення ситуації з трудовою діяльністю (посилення трудової міграції та біженці)	x	8	7	6
Оптимізація трудових ресурсів та погіршення стану ринку праці	x	10	8	7
Значний перегляд соціальних стандартів у бік підвищення	x	9	6	5
Посилення диспропорцій між зростанням попиту населення та недостатнім зростанням пропозиції з боку вітчизняного виробництва	x	9	6	5
Посилення конкуренції на внутрішньому ринку через збільшення з ЄС	8	7	8	8
Зовнішні ризики				
Повільне відновлення розвитку світової економіки та збереження низьких цін на сировинних ринках	8	9	9	9
Дефіцит зовнішнього фінансування та звуження доступу до міжнародних ринків капіталу	10	9	9	9

Неотримання запланованого фінансування від МВФ	8	8	8	9
Надходження незначних обсягів донорської допомоги	9	7	6	6
Згорання іноземними компаніями інвестиційних планів або перенесення термінів їх реалізації на майбутній період	9	7	7	8
Впровадження додаткових санкцій з боку РФ до України	6	7	5	5
Впровадження додаткових торговельних обмежень з боку України до РФ	7	9	7	7
Звуження зовнішніх ринків збуту через високу конкуренцію	7	12	8	7
Посилення гібридних загроз національній безпеці України, у т.ч. активне військове протистояння на сході країни	9	7	5	5

Джерело: складено автором на підставі: Україна: перспективи розвитку (Консенсус-прогноз) /Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2018. – № 46. – С.22-23.

фінансуванням національної економіки, в тому числі дефіцит зовнішнього фінансування та звуження доступу до міжнародних ринків капіталу, збереження низьких цін на світових сировинних ринках.

В реалізації такого важливого напрямку макроекономічної політики як підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідно враховувати ризики, які аналізуються при дослідженні її позицій в глобальній економіці.

За визначенням Європейської економічної комісії ООН, для досягнення високого рівня конкурентоспроможності країни повинні виконувати умови: 1) експортери мають зберігати та збільшувати свою частку на зовнішніх ринках; 2) середня питома вартість експорту країни має збільшуватися; 3) в обсязі експорту частка продукції з високою доданою вартістю та з використанням сучасних технологій має постійно зростати.

Аналіз експортних можливостей України показує, що дотримання цих вимог є складним. Головна проблема нашої економіки в тому, що вона в основному виробляє і експортує сировину, а імпортує готову продукцію, отже

українська економіка залежить від кон'юнктури та її змін на сировинні товари на світових ринках.

За даними Всесвітнього Економічного Форуму про рейтинг національних економік за індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI), який використовується як інтегральний показник порівняльної конкурентоспроможності країн, Україна посіла у 2016-2017 рр. 85 місце серед 138 країн. У 2015 – 2016 рр. Україна займала 79 місце серед 140 країн світу, отже, спостерігається тенденція до зниження її позицій, оскільки у 2005 р. це було 64 місце. Найвищі місця займають: Швейцарія – 1 місце, яка не втратила його з попереднього рейтингу. Далі йдуть Сінгапур та США.

Таблиця 2

**Складові індексу глобальної конкурентоспроможності
(GCI) України у 2016-2017 рр. (із 138 країн)**

Складові індексу глобальної конкурентоспроможності	Місце у рейтингу	Значення індексу
Субіндекс А: Базові вимоги	102	4,0
Якість інститутів	129	3,0
Інфраструктура	75	3,9
Макроекономічна стабільність	128	3,2
Охорона здоров'я і початкова освіта	54	6,0
Субіндекс В: Підсилювачі ефективності	74	4,0
Вища освіта і професійна підготовка	33	5,1
Ефективність ринку товарів та послуг	108	4,0
Ефективність ринку праці	73	4,2
Рівень розвитку фінансового ринку	130	3,0
Технологічна готовність	85	3,6
Розмір ринку	47	4,4
Субіндекс С: Інновації та розвиток	73	3,5
Конкурентоспроможність бізнесу	98	3,6
Інновації	52	3,4
Глобальний індекс конкурентоспроможності	85	4,0

Джерело: складено за: The Global Competitiveness Index 2016–2017 - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://reports.weforum.org/pdf/gci-2016-2017/WEF_GCI_2016_2017_Profile_UKR.pdf

Європейські країни продовжують переважати в першій половині рейтингу серед найбільш конкурентоспроможних економік світу.

Аналіз складових глобального індексу конкурентоспроможності національної економіки України, представлених у таблиці 2, свідчить про те, що тільки деякі з них мають позитивну тенденцію: зміни позиції у вищій освіті (33 місце, у 2015 р. – 34) за рахунок зростаючої кількості випускників з вищою освітою; розмір ринку (47 місце, у 2015 р. – 45), інновації (52 місце, у 2015 р. – 54) за рахунок інноваційного потенціалу, науково-дослідницького персоналу [9].

Найбільш проблемні складові індексу конкурентоспроможності нашої економіки, що посилюють ризики успішного соціально-економічного розвитку суспільства, є такі: якість інститутів, макроекономічна стабільність, ефективність ринку товарів та послуг, рівень розвитку фінансового ринку, ефективність ринку праці, технологічна готовність, конкурентоспроможність бізнесу, на який впливає політична нестабільність, обмежений доступ до фінансів, корупція, державна бюрократія.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження пріоритетних напрямів сучасної макроекономічної політики України показали їх орієнтованість на забезпечення активізації економічного зростання та посилення позицій національної економіки в глобальній економіці. Разом з тим, проведений аналіз дозволив виявити наявність значних внутрішніх та зовнішніх ризиків успішного соціально-економічного розвитку України. Розгляд можливостей підвищення ділової активності макроекономічних суб'єктів та конкурентоспроможності національної економіки дозволяють зробити висновки про необхідність подальшого дослідження і практичного посилення державного регулювання макроекономічних процесів, особливо звернувши увагу на підвищення конкурентоспроможності розвитку бізнесу, введення в практику бізнесу соціальної відповідальності, стабілізацію фінансового сектора, підвищення здатності країни утримувати «таланти» та зменшення інтенсивності зовнішньої трудової міграції, покращення якості інститутів, зниження рівня корупції та бюрократії.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бюджет 2018. Бюджет економічного зростання. Інфографіка - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/>
2. Макстон Г., Рандерс Й. У пошуках добробуту. Керування економічним розвитком для зменшення безробіття, нерівності та змін клімату [текст]/ Г.Макстон, Й. Рандерс. – Київ: Пабулум, 2017. – 320с.
3. МВФ: прогноз для України на 2018-2019 рр.- - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/mvf-pogirshiv-prognoz>
4. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными [Текст] / Пер. с англ. Н.Автономовой; под ред. В.Автономова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.
5. Радченко Л.П. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки як умова входження в глобальний економічний простір // Зб. наук. пр. Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди «Економіка»: Зб. наук. пр./За заг. ред. акад.НАПН України І.Ф.Прокопенка. – Харків: ХНПУ, 2017. – Вип. 17. – 160с. - (С. 91-99).
6. Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020" - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
7. Україна: перспективи розвитку (Консенсус-прогноз) /Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2018. – № 46. – 36с. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
8. Якою буде економіка у 2018 році: експертний прогноз 2 січня 2018 року - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua>
9. The Global Competitiveness Index 2015–2016 - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/the-global-competitiveness-index-2015-2016/>
- 10.S&P змінили прогнози щодо України - [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://24tv.ua/novini_ekonomiki_tag1123

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена питанню мотивації праці на підприємстві. У статті розглянуто актуальні проблеми мотивації праці персоналу в сучасних умовах. Проведено аналіз публікацій, присвячених мотивації працівників підприємств, який засвідчив багатий спектр досліджень з цієї проблематики. Виявлено основні мотиви працівників, розкрито сутність і методи мотивації праці персоналу на підприємствах, перелічено основні завдання мотивації працівників. Не дивлячись на те, що в сучасному суспільстві особлива увага приділяється матеріальному аспекту винагороди праці, нематеріальна мотивація не менш важлива, ніж матеріальна. Ефективне управління виробничо-господарською діяльністю підприємств значною мірою залежить від мотиваційного механізму. Мотивація праці для підприємства має бути центральним завданням розвитку стратегічного управління персоналом. Реформи, які здійснюються в нашій країні, не можуть приносити ефективних результатів, якщо вони не створюють стимулів до праці й заповзятливості у сполученні з дисципліною та організованістю. На сьогодні гостро постає питання щодо мотивації праці на підприємствах. Недостатність досвіду вітчизняних підприємств викликає труднощі в управлінні персоналом, що призводить до запозичення зарубіжного досвіду. Досвід передових економік світу доводить, що жодне із завдань управління в будь-якій сфері діяльності неможливо реалізувати без зацікавленості в їх вирішенні суб'єктів управління. У цьому зв'язку актуальним стає питання мотивації праці персоналу на підприємствах в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: мотивація, мотивування персоналу, матеріальне мотивування, нематеріальне мотивування, мотиваційний механізм.

Статья посвящена вопросу мотивации труда. В статье рассмотрены актуальные проблемы мотивации труда персонала в современных условиях. Проведен анализ публикаций, посвященных мотивации работников предприятий, который показал богатый спектр исследований по этой проблематике. Выявлены основные мотивы работников, раскрыта сущность и методы мотивации труда персонала на предприятиях, перечислены основные задачи мотивации работников. Несмотря на то, что в современном обществе особое внимание уделяется материальному аспекту вознаграждения труда,

нематериальная мотивация не менее важна, чем материальная. Эффективное управление производственно-хозяйственной деятельностью предприятий в значительной степени зависит от мотивационного механизма. Мотивация труда на предприятии должна быть центральной задачей развития стратегического управления персоналом. Реформы, осуществляемые в нашей стране, не могут приносить эффективных результатов, если они не создают стимулов к труду и предприимчивости в сочетании с дисциплиной и организованностью. Сегодня остро стоит вопрос о мотивации труда на предприятиях. Недостаточность опыта отечественных предприятий вызывает трудности в управлении персоналом, приводит к заимствованию зарубежного опыта. Опыт передовых экономик мира доказывает, что ни одно из задач управления в любой сфере деятельности невозможно реализовать без заинтересованности в их решении субъектов управления. В этой связи актуальным становится вопрос мотивации труда персонала на предприятиях в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: *мотивация, мотивация персонала, материальное мотивирование, нематериальное мотивирование, мотивационный механизм.*

The article is devoted to the issue of labor motivation. In the article actual problems of motivation of labor of the personnel in modern conditions are considered. The analysis of the publications devoted to motivation of workers of the enterprises which has shown a wide spectrum of researches on this problematics is carried out. The main motives of employees have been revealed, the essence and methods of motivation of personnel at enterprises have been revealed, the main tasks of employee motivation are listed. Despite the fact that in today's society special attention is paid to the material aspect of remuneration of labor, intangible motivation is no less important than material. The effective management of industrial and economic activities of enterprises depends largely on the motivational mechanism. Motivation of work at the enterprise should be the central task of developing strategic management of personnel. Reforms in our country can not bring effective results unless they create incentives for work and enterprise, combined with discipline and organization. Today, the issue of motivating labor at enterprises is acute. The lack of experience of domestic enterprises causes difficulties in the management of personnel, leads to the borrowing of foreign experience. Experience of the advanced economies of the world proves that none of the management tasks in any field of activity can be realized without interest in their decision of the subjects of management. In this regard, the issue of motivating the work of personnel at enterprises in the current conditions of management becomes topical.

Key words: *motivation, staff motivation, material motivation, intangible motivation, motivational mechanism.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України проблема мотивації має велике значення. Персонал є найскладнішим та специфічним

видом ресурсів, що використовує підприємство у своїй діяльності. Ефективність діяльності підприємства у великій мірі залежить від ефективності праці персоналу. Саме через зацікавленість працівника у результатах його роботи при створенні належних умов праці можна домогтися підвищення продуктивності праці. Однією із головних функцій управління на підприємстві є саме мотивація. Підприємство може реалізувати свій потенціал до економічного зростання лише за умов ефективної мотивації. Недостатня ж мотивація на підприємстві може виступати стримуючим фактором до зростання показників ефективності його діяльності.

Для того, щоб спонукати людей працювати якісно, потрібно розробити механізми мотивації, які будуть викликати в людей бажання ефективно працювати на користь організації.

Аналіз актуальних досліджень. Питання мотивації персоналу підприємства активно висвітлюється у наукових працях: С.Т. Дуда [1], Н.М. Заярна [2], М.П. Клименко [5], К.В. Ковальської [6], В.А. Літинської [10], М.С. Письменної [12], В.В. Різник [13]. Аналіз наукових праць за обраною тематикою свідчить про наявність різних підходів до визначення мотивації та відповідних технологій її впровадження як засобів підвищення зацікавленості працівників підприємства в результатах своєї роботи. Наприклад, О.В. Тужилкіна [15] в своїй науковій праці основну увагу звертає на проблеми нематеріального стимулювання. О.О. Ігнатенко [3], В.М. Ільченко [4], В.В. Співак [14] акцентують увагу на матеріальну мотивацію як дійового інструменту забезпечення ефективної діяльності підприємства. Проте, варто зазначити, що незважаючи на велику кількість наукових праць з тематики мотивації персоналу, мало дослідженим залишається аспект впливу мотивації на ефективність праці управлінського персоналу

Метою статті є дослідження основних напрямів мотивації праці, вивчення тенденції її розвитку, її роль в ефективній діяльності організації та визначення пріоритетних шляхів мотивації персоналу на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. У економічній літературі є безліч визначень мотивації, які розкривають її сутність із різних сторін. Ефективність праці за інших рівних умов визначається особистим відношенням людини до праці, її трудовою поведінкою. У свою чергу трудова поведінка визначається впливом багатьох факторів, що діють з різною силою в різних напрямках.

У загальному розумінні мотивація – це сукупність рушійних сил, що стимулюють людину до виконання визначених дій. Ці сили можуть мати як зовнішнє, так і внутрішнє походження і змушувати людину свідомо або несвідомо робити ті або інші вчинки [11].

Відношення до праці характеризується прагненням (або відсутністю прагнення) людини максимально виявляти свої фізичні та духовні сили, використовувати свій досвід і знання, здібності досягнення визначених кількісних і якісних результатів праці. Воно виявляється в поведінці, мотивації й оцінці праці.

Трудова поведінка – це зовнішній, прояв відношення до праці, а мотивація й оцінка – внутрішній.

Залежно від поведінки людини, мотивація – це процес свідомого вибору їм того або іншого типу дій, обумовлених комплексним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (відповідно стимулів і мотивів).

В управлінні, мотивація – це функція керівництва, що полягає у формуванні в працівників стимулів до праці (спонукати їх працювати з повною віддачею), а також у довгостроковому впливі на працівника з метою зміни по заданих параметрах структури його ціннісних орієнтацій та інтересів, формування відповідного мотиваційного ядра і розвитку на цій основі трудового потенціалу.

Сутність теорій мотивації полягає в тому, що людина, усвідомлюючи завдання, що ставляться перед нею, і знаючи ту винагороду, яку вона може одержати за їхнє вирішення, зіставляє це зі своїми потребами, можливостями і здійснює певну діяльність.

Розмаїття поглядів підтверджує, що мотивація – це складний процес, ефективність якого оцінюється за результатами діяльності підприємства.

Основні завдання мотивації:

- формування в кожного співробітника розуміння сутності і значення мотивації в процесі праці;
- навчання персоналу і керівного складу психологічним основам внутріфірмового спілкування;
- формування в кожного керівника демократичних підходів до керування персоналом з використанням сучасних методів мотивації.

Для вирішення цих завдань необхідний аналіз:

- процесу мотивації в організаціях;
- індивідуальної і групової мотивації;
- змін, що відбуваються в мотивації діяльності людини при переході до ринкових відносин [7].

Мотивація як основна функція менеджменту пов'язана з процесом спонукання себе та інших людей до діяльності шляхом формування мотивів поведінки для досягнення особистих цілей і цілей організації.

Зміст функції мотивації полягає у визначенні потреб персоналу та забезпеченні їх задоволення в організації; розробленні систем винагороди за роботу, що виконується; застосуванні різноманітних форм оплати праці; використання стимулів ефективної взаємодії працівників у колективах і на підприємстві загалом [8].

За допомогою мотивації керівництво підприємства може вирішувати такі завдання:

- залучення й утримання в організації кращих спеціалістів;
- визнання діяльності працівників, які досягли значних результатів, з метою подальшого стимулювання їх творчої активності;
- демонстрація ставлення керівництва до високих результатів праці;
- популяризація результатів праці кращих працівників;
- застосування різноманітних форм визнання заслуг;

– покращення морально-психологічного стану працівників через відповідну форму визнання;

– забезпечення підвищення трудової активності колективу підприємства.

Зв'язок функцій мотивації і контролю є на всіх етапах виконання завдань підлеглими, але особливо яскраво він виявляється на попередній і завершальній стадіях роботи.

Попередній контроль, як відомо, здійснюється ще до початку виконання завдання. Його засобами, що мають значний мотивуючий вплив на працівників, можуть бути: розроблення чітких норм, стандартів і вимог; доведення конкретних цілей і завдань до виконавців; розробка систем винагороди; забезпечення всім необхідним; добір кваліфікованих спеціалістів. За допомогою наведених засобів діяльності людям надається конкретна змістовна спрямованість, їм визначаються чіткі орієнтири і стандарти поведінки, за додержання яких працівники одержать винагороду [3].

Для підвищення ефективності діяльності підприємства необхідне вдосконалення мотивації працівників, що може дати: підвищення результативності роботи персоналу; оперативне досягнення цілей підприємства; зв'язок результативності роботи співробітників з оплатою та нематеріальним стимулюванням; прозорість системи заохочування; зниження плинності кадрів; покращення психологічного клімату; покращення командної роботи [9].

Умовно мотивацію працівників можна поділити на два види – фінансову і нефінансову, або ж непрямую. Дуже важливо визначити вже при прийомі працівника на роботу, який з видів мотивації для нього пріоритетніший. Таку інформацію менеджер з персоналу чи інша відповідальна особа повинна отримати під час співбесіди з потенційним працівником. Якщо кандидата цікавить тільки можливість заробляти, очевидно, що основною для нього є фінансова мотивація. Якщо ж кандидата більше цікавлять інші моменти такі, як престиж, стабільність, соціальний захист, доступ до певних привілеїв чи переваг, можливість навчатися, то основною для них є нефінансова мотивація.

Однозначно, що від працівника, якого цікавить тільки фінансова складова мотивації слід очікувати меншої лояльності до компанії ніж від працівника, якого цікавлять не тільки гроші. В обох випадках доцільно розвивати ті нефінансові види мотивації, які є найбільш цікавими для працівника.

Фінансова мотивація включає: заробітну платню; регулярні грошові премії з нагоди певних подій (ювілей фірми, різноманітні державні та релігійні свята); нерегулярні грошові премії з нагоди певних подій в житті працівника (ювілей, народження дитини, певні досягнення у роботі); інші грошові виплати (відсотки від підписаних контрактів, гонорари).

Не менш важливою є нефінансова, або непряма мотивація. На думку багатьох бізнесменів та спеціалістів з управління, цей вид мотивації важливіший для успішного розвитку бізнесу за фінансову мотивацію.

До видів непрямой мотивації належать: мотиваційні подарунки; соціальний пакет; мотиваційні навчання; спільні корпоративні святкування; відкритість і постійний діалог керівництва з персоналом; інші види мотивації.

Сьогодні часто практикується непряме фінансування працівника, якому підприємство протягом року платить певну суму на окремий рахунок, але отримати її працівник може не одразу, а тільки через певний період (5-10 років). До такого виду стимулювання належать додаткові пенсійні програми для працівників. Наявність додаткового соціального захисту служить стимулюючим фактором для працівника, який прагне стабільності після виходу на пенсію. А підприємство у якійсь мірі «прив'язує» такого працівника до себе, витрачаючи менше коштів ніж, якщо було б потрібно підвищувати заробітну платню.

Нерідко практикується такий вид стимулювання, як придбання для працівника програми убезпечення життя, де набувачем коштів через певний період (10-15р.) стає підприємство, яке сплачує за працівника внески. Як бонус до цього фінансового продукту багато страхових компаній пропонують додатковий захист для сім'ї працівника у випадку його смерті внаслідок ДТП, нещасного випадку, хвороби або ж у випадку настання постійної інвалідності

працівника. В результаті компанія зберігає свої кошти, перекладає відповідальність за виплати на страхову компанію. А працівник, для якого важливою є допомога його сім'ї у випадку втрати годувальника, отримує додаткову мотивацію працювати саме на такому підприємстві, а не на іншому.

Навчання за кошти підприємства є одніи з найважливіших моментів у мотивації працівників. Такі навчання часто пов'язують з відпочинком. Працівник отримує можливість відійти від щоденної робочої рутини, отримати нові знання, новий мотиваційний заряд. Під час мотиваційних тренінгів працівники компанії більше спілкуються між собою неформально, що сприяє зближенню та формуванню відчуття командного духу. Підприємство, у свою чергу, витрачає кошти на підвищення кваліфікації своїх кадрів.

Наступним видом мотивації є проведення спільних корпоративних святкувань, під час яких відбувається зближення трудового колективу. На таких святкуваннях обов'язкова присутність керівництва. Адже у неформальній ситуації простіше спілкуватися. Працівники тоді відчують, що керівник і вони належать до єдиної команди. На думку керівників багатьох фінансових установ України, такі мотиваційні заходи найбільше зближують людей у колективі.

До найважливіших видів мотивації належить налагодження діалогу між керівництвом і персоналом. Основною метою діалогу між керівником і персоналом є отримання нової інформації про потреби працівників і допомога у їх реалізації. Тоді працівники так само допомагатимуть і керівництву у реалізації інтересів компанії. Чим більше колектив підприємства на чолі з керівником схожий на команду однодумців, тим менша ймовірність, що звідти підуть кваліфіковані працівники. Така компанія працюватиме ефективніше за конкурентів. Крім того ефективна система мотивації суттєво обмежує вплив негативної інформації про компанію, оскільки самі працівники захищатимуть імідж компанії, маючи позитивні приклади відносин між керівництвом і персоналом. Сформувавши ефективну систему мотивації буде виховуватись лояльність працівників до керівників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Високо мотивований управлінський персонал це основний чинник забезпечення ефективної, конкурентоспроможної діяльності підприємства. Досягнення підприємством поставлених цілей повною мірою залежить від ефективності управлінських рішень. У цьому зв'язку, посилення мотивації управлінської праці дозволить підприємствам швидше здійснювати організаційний розвиток та більш повно реалізовувати свої потенційні можливості. Мотивація праці управлінського персоналу є органічною складовою системи управління підприємством.

Перспективи подальших розробок по даній тематиці спрямовані на розробку практичного аспекту впровадження різних методів мотивації на підприємствах та посилення дії мотивації на ефективність праці управлінського персоналу.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ.

1. Дуда С.Т. Мотивація та результативність праці персоналу підприємства: їх сутність та взаємозв'язок / С.Т. Дуда, Х.Р. Кіцак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20 (14). – С. 188–193.

2. Заярна Н.М. Зарубіжний досвід мотивації праці та доцільність його використання в Україні / Н.М. Заярна, І.О. Шевчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21 (5). – С. 368–372.

3. Ігнатенко О.О. Вплив мотивації праці управлінського персоналу на ефективність діяльності підприємства / О.О. Ігнатенко, А.А. Грушева // Вісник НУ ДПС України. – 2010. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Economics/6_56683.doc.htm.

4. Ільченко В.М. Підвищення ефективності управління мотивацією праці управлінського персоналу / В.М. Ільченко, М.Д. Черкашина // Економіка і регіон ПолтНТУ. – 2012. – № 5. – 36 с.

5. Клименко М.П. Мотивація управлінського персоналу в реалізації загальної стратегії підприємства / М.П. Клименко, О.О. Філатова // Сталий розвиток економіки : зб. наук. праць. – 2011. – № 5. – С. 81–85.

6. Ковальська К.В. Нові підходи до мотивації персоналу в стратегічному управлінні корпораціями / К.В. Ковальська // Формування ринкових відносин. – 2010. – № 1. – С. 29–33.
7. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник / А. М. Колот. – К.: КНЕУ, 2005. – 337с.
8. Корольова К. Взаємозв'язок мотивації і рівня професійних досягнень / К. Корольова // Персонал. – 2008. – №2. – С.50 – 55.
9. Лещенко Л. О. Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості виробництва / Л. О. Лещенко // Ефективна економіка. – 2016. – №4. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
10. Літинська В.А. Мотиваційні методи кар'єрного просування персоналу підприємств / В.А. Літинська // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук.-техн. праць. – 2010. – № 3 (7). – С. 58–61.
11. Никифорова В.Г. Управління персоналом: Навчальний посібник. 2-ге видання, виправлене та доповнене. – Одеса: Атлант, 2013 р. – 275 с.
12. Письменна М.С. Системний підхід до мотивації управлінського персоналу / М.С. Письменна // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2014. – Вип. 24 (9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2014/24_9/67.pdf.
13. Різник В.В. Сучасні тенденції мотивації праці управлінського персоналу / В.В. Різник // Економічний вісник університету. – 2010. – № 15/1. – С. 58–62.
14. Співак В.В. Мотивація як засіб ефективного менеджменту персоналу підприємств / В.В. Співак // Вісник Хмельницького національного університету : зб. наук. праць. Серія : Економічні науки. – 2010. – Т. 2, № 6. – С. 178–181.
15. Тужилкіна О.В. Підвищення вагомості нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні / О.В. Тужилкіна // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9. – С.37–41.

УДК 338.242.2

Т.В. Синиця, І.В. Осьмірко

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОБМЕЖЕНОГО ДОСТУПУ МСП ДО ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

У статті визначені основні перешкоди участі малих та середніх підприємств (МСП) в сфері публічних закупівель та розглянуті рекомендації щодо полегшення їх доступу до процедур публічних закупівель. Досвід країн-членів ЄС показує високу соціально-економічну значущість МСП в розвитку системи електронних закупівель та успішного економічного зростання держав-членів ЄС. Зниження адміністративного навантаження, використання безкоштовних онлайн-джерел інформації, які допоможуть компаніям та організаціям-замовникам ознайомитись з різними формами документальних свідчень, необхідних для транскордонних тендерів на державні замовлення, застосування Європейського єдиного документу про закупівлі, створення своєрідних консорціумів МСП і пошук найбільш економічно вигідних пропозицій сприятиме зростанню рівня конкуренції, стимулюванню інновацій та підвищенню економічного розвитку держави.

Ключові слова: публічні закупівлі, малі та середні підприємства (МСП), перешкоди участі МСП в публічних закупівлях, безкоштовне онлайн-джерело інформації eCertis, Європейський єдиний документ про закупівлі (ESPD), рекомендації щодо полегшення доступу малих та середніх підприємств до процедур публічних закупівель.

В статье определены основные препятствия участия малых и средних предприятий (МСП) в сфере публичных закупок и рассмотрены рекомендации по облегчению их доступа к процедурам публичных закупок. Опыт стран-членов ЕС показывает высокую социально-экономическую значимость МСП в развитии системы электронных закупок и успешного экономического роста государств-членов ЕС. Снижение административной нагрузки, использование бесплатных онлайн-источников информации, которые помогут компаниям и организациям-заказчикам ознакомиться с различными формами документальных свидетельств, необходимых для трансграничных тендеров на государственные заказы; применение Европейского единого документа о закупках, создание своеобразных консорциумов МСП и поиск наиболее экономически выгодных предложений будет способствовать повышению уровня конкуренции, стимулированию инноваций и повышению экономического развития государства.

Ключевые слова: *публичные закупки, препятствия участия МСП в публичных закупках, бесплатный онлайн-источник информации eCertis, Европейский единый документ о закупках (ESPD), рекомендации по облегчению доступа малых и средних предприятий к процедурам публичных закупок.*

The article outlines the main obstacles to the participation of small and medium-sized enterprises (SMEs) in the field of public procurement and considers recommendations to facilitate their access to public procurement procedures. The experience of the EU member states shows high socio-economic importance of SMEs in the development of the electronic procurement system and successful economic growth of the EU Member States. Reducing the administrative burden, using free online sources of information that will help companies and client organizations to get familiar with various forms of documentary evidence required for cross-border public procurement tenders, the application of the European Single Procurement Document, the creation of distinct SME consortia, and the search for the most economically advantageous offers will promote the increase of the level of competition, stimulation of innovations and the increase of economic development of the state.

Keywords: *public procurement, small medium-sized enterprises (SMEs), barriers to SME participation in public procurement, eCertis, European Single Procurement Document (ESPD), recommendations for facilitating the access of small and medium-sized enterprises to public procurement procedures.*

Постановка проблеми. Досвід зарубіжних країн показує високу соціально-економічну значущість малого і середнього підприємництва для успішного економічного зростання і процвітання держави. Малий та середній бізнес багато в чому визначає темпи економічного зростання, структуру і якість валового внутрішнього продукту. Основна функція підприємництва, яка є надзвичайно важливою - соціальна. Це, перш за все, створення робочих місць. Проте, створення малих та середніх підприємств (МСП) також є передумовою для позитивних структурних змін векономіці, заяких традиційні сектори із застарілими технологіями скорочуються або трансформуються, із'являються нові сектори, що базуються на інтенсивному використанні знань та впровадженні інновацій.

В Україні сектор МСП охоплює 99,9% від загальної кількості (1,97 млн.) підприємств та фізичних осіб-підприємців, зареєстрованих станом на 2015 р. В той же час, в країні налічувалось лише 423 великих підприємства (0,1%). Однак

ці компанії обіймають непропорційно значну частку економіки, що у багатьох випадках негативно впливає на здатність МСП функціонувати, зростати, виробляти товари та надавати послуги на конкурентних засадах. Розвиток малого та середнього бізнесу, який у ЄС є основним з двигунів економіки, в Україні не має суттєвих змін. Наприклад, в Данії малий бізнес створює 80% ВВП, в Італії – 60 %, а в середньому в країнах ЄС близько 55-60 %. У той же час, заданими Кабінету Міністрів, в Україні, незважаючи на те, що малими вважаються 90% всіх зареєстрованих приватних підприємств, їх питома вага у ВВП не перевищує 12-14 % [6].

На започаткування та діяльність малих та середніх підприємств значною мірою впливають проблеми, з якими вони стикаються. У цілому, проблеми МСП в Україні, як і в решті країн, які розвиваються, значною мірою подібні до тих, з якими стикаються МСП у розвинених країнах, але в Україні ці проблеми дуже часто є більш гострими порівняно з іншими країнами. Опитування підприємців в Україні показало, що найбільшими проблемами для них є: недостатній попит на продукцію (близько 60% опитаних відзначили цю проблему); надмірне оподаткування (майже 43% респондентів відзначили цю перешкоду, зазначаючи, що рівень податкового навантаження в Україні перевищує рівень податкового навантаження більшості країн, що розвиваються); несприятливий регуляторний клімат та високий регуляторний тиск (ці перешкоди були названі 35,9% та 19% опитаних підприємств відповідно) [1, с. 15].

Проте, спілка українських підприємців провела дослідження настроїв малого та середнього бізнесу. За даними дослідження, 67% малих та середніх підприємств в Україні розширили свою діяльність у минулому році. В 2018 році 89,7% опитаних прагнуть підвищити обсяги реалізації своєї продукції чи послуг; 75% – розширити штат; 50% – прогнозують вихід на нові ринки; 39,7% – планують відкрити новий вид діяльності. Такі результати свідчать, що незважаючи на всі перешкоди, малий і середній бізнес в Україні має потенціал

та прагнення до розвитку і в цьому прагненні держава має надавати їм економічну підтримку [2].

Європейські країни вже давно зрозуміли, що МСП відіграють роль локомотива економіки Європи та прагнуть стимулювати підприємництво і поліпшувати ділове середовище для МСП, завдяки чому останні зможуть повноцінно реалізувати свій потенціал в умовах сучасної глобальної економіки. У 2008 році ЄС затвердив Small Business Act, що отримав власну назву Think Small First (“Спочатку думай про малих”). Одним із принципів цього Акту є адаптування інструментів державної політики до потреб МСП щодо сприяння участі МСП у державних закупівлях.

За даними «Звіту про сприяння полегшенню доступу малих та середніх підприємств до процедур публічних закупівель» у 2013 році понад 21 мільйон МСП забезпечували понад 88,8 млн робочих місць у всьому ЄС. МСП, зареєстровані в ЄС, становлять 99,8 % усіх підприємств, та генерують понад половину ВВП Європи. У 2011 році в ЄС закупівлі у публічному секторі (публічні закупівлі) становили приблизно 10% ВВП ЄС, і аналогічний показник останніми роками не втратив своєї актуальності. Домінуюче положення МСП підтверджується тим фактом, що в середньому частка МСП в державах-членах ЄС (за винятком компаній сфери фінансових послуг) становить 97-99% з-поміж усіх підприємств, однак, відповідна частка їх участі у публічних тендерах не демонструє подібних пропорцій [11]. Публічні закупівлі впливають на регіональний розвиток, економічне зростання, підвищення рівня зайнятості та стимулювання інноваційності, тож беззаперечно важливим питанням при розробці політики розвитку економіки держави є врахування політики у сфері публічних закупівель з особливою увагою на залученні та активізації участі МСП у державних закупівлях. Тоді як у країнах-членах ЄС та інших розвинених країнах питання участі МСП в публічних закупівлях розробляється досить активно, в Україні наразі відсутнє будь-яке чітке та послідовне бачення в цьому питанні. Зважаючи на це, дослідження проблем полегшення доступу

МСП до участі у процедурах проведення державних закупівель на сьогодні є досить актуальним.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми організаційно-правового функціонування ринку державних закупівель досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні і зарубіжні вчені та фахівці, як Галушак М. [3], Карасьова В. [4], Малолітнева В. [5], Мицик О.О., Олефір А. О. [7], Смиричинський В., Ткаченко Н.Б. [10], Шатковський О. [11], Martin Trybus, Marta Andrecka [15], Flynn Anthony, Paul Davis [12,13] та інші. Враховуючи динамічні зміни у сфері закупівельного законодавства та актуальність проблематики, ціпитання потребують постійного вивчення. Проте ступінь наукової розробленості у вітчизняній теорії та практиці саме проблем участі МСП у державних закупівлях, залишається недостатнім.

Метою статті є висвітлення проблемних питань у сфері полегшення доступу вітчизняних МСП до участі у державних закупівлях; вивчення досвіду реформування законодавства про державні закупівлі у країнах-членах ЄС з метою надання нових можливостей для МСП; розроблення пропозицій щодо можливих шляхів вирішення окреслених проблем для України.

Виклад основного матеріалу. Електронні закупівлі є ефективним інструментом розширення ринку збуту для будь-яких компаній незалежно від їх розміру та напрямку діяльності. Але відсутність добросовісної конкуренції, викликаної олігархічною / монополістичною бізнес-моделлю поряд з недоліками державних закупівель, перешкоджає МСП в їх доступі до місцевих, регіональних та міжнародних ринків. МСП мають обмежений доступ до ринку державних закупівель. Тим не менш, було б не справедливо сказати, що положенню МСП у сфері публічних закупівель не приділяється увага.

Попри ненадійну статистику щодо рівня участі МСП та успішності українських публічних тендерів дані веб-порталу з публічних закупівель показують, що МСП в Україні є дуже активними учасниками тендерів і досягли досить відчутного успіху в присудженні договорів. Наприклад, навіть за короткий період з 1 по 10 травня 2016 року МСП було присуджено 460

договорів (або 71%) із 648 за той самий період. В Україні частка малого та середнього бізнесу, який бере участь у публічних закупівлях, більша, ніж в ЄС на 18 відсоткових пунктів. Про це заявив під час VII Міжнародного форуму з конкурентної політики перший заступник міністра економічного розвитку та торгівлі Максим Нефьодов [8].

Водночас важливо пам'ятати про існування основних проблем для МСП стосовно процесу здійснення державних закупівель у будь-якій країні, у тому числі і в Україні. Серед них: централізація закупівель і агрегування вимог і попиту, що виникають із великих контрактів, можуть спричинити майже автоматичне виключення МСП із тендерного процесу; кваліфікація і тенденції публічного сектора до роботи з меншою кількістю надійних (перевірених часом) постачальників замість новачків матиме негативний вплив на МСП [11].

В Індексі економічної політики у сфері МСП (SME PI, 2016) наводиться оцінка прогресу у запровадженні державної політики щодо МСП в шести країнах Східного партнерства (СП) з метою оцінки застосування десяти принципів Акту з питань малого бізнесу для Європи (АМБ). Індекс демонструє, що прогрес України у сфері розвитку МСП з 2012 року був незначним. На малюнку нижче наведено оцінки по 10 принципах АМБ (1 – нижча оцінка, 5 – вища оцінка) (рис.1).

Рисунок 1 - Індекс економічної політики у сфері МСП, Україна (2012, 2016)
Джерело: SME Policy Index (2012, 2016) [9].

Україна відстає майже за всіма показниками (див. таблицю нижче), в той час, як Грузія – лідер у регіоні (табл. 1).

Таблиця 1 - Бали України в Індексі економічної політики у сфері МСП (2016)

Показники індексу	Україна	Середній бал в країнах СП	Кращі показники
1. Навчання навичок підприємництва та жіноче підприємництво	2,25	2,52	2,70 (Грузія)
2. Банкрутство та надання другого шансу для МСП	2,05	2,71	3,16 (Вірменія)
3. Нормативно-правова база формування політики щодо МСП	2,45	2,95	3,51 (Молдова)
4. Середовище діяльності МСП	3,81	4,01	4,33 (Грузія)
5а. Послуги з підтримки МСП і стартапів	1,84	3,13	3,93 (Вірменія)
5b. Державні закупівлі	2,73	3,12	4,04 (Грузія)
6. Доступ МСП до фінансування	3,22	3,28	3,76 (Грузія)
7. Стандарти і технічне регулювання	4,34	3,76	Україна
8а. Навички підприємництва	2,56	2,66	3,0 (Грузія)
8b. Інновації	1,86	2,57	2,91 (Вірменія і Білорусь)
9. МСП у зеленій економіці	1,22	1,99	2,48 (Грузія)
10. Інтернаціоналізація МСП	1,63	2,79	3,60 (Грузія)

Джерело: SME Policy Index (2012, 2016) [9].

Як ми бачимо, за доступом участі МСП у публічних закупівлях, Україна не дотягує навіть до середнього балу в країнах Східного партнерства. У той же час за період 2012 - 2016 роки ситуація не на багато покращилась. Тобто актуальною на сьогодні є проблема адаптації інструментів державної політики до потреб МСП, щодо сприяння участі МСП у публічних закупівлях та кращому використанню можливостей. Для України у зв'язку з активною політикою євроінтеграції є дуже корисний досвід країн-членів ЄС щодо

підтримки МСП, зокрема і їх доступу до ринку публічних закупівель.

МСП, зареєстровані в ЄС, становлять 99,8 % усіх підприємств, та генерують понад половину ВВП Європи; фактично, МСП забезпечують два з трьох робочих місць. МСП також стимулюють підприємницький дух та інноваційну діяльність по всьому ЄС, тож вони мають важливе значення для посилення конкурентоспроможності та підвищення зайнятості населення. З огляду на важливість МСП в економіці Європи, вони посіли центральне місце в політиці ЄС на найвищому рівні. У зв'язку з цим Нова Директива про публічні закупівлі (2014/24/ЄС) 12 приділяє велику увагу участі МСП у публічних закупівлях. Однією з причин оновлення закупівельних правил ЄС були саме наміри поліпшити можливості для участі МСП. Держави-члени ЄС намагаються покращувати умови розвитку сильної основи для МСП з метою збільшення конкуренції у сфері публічних закупівель, отримання державою оптимального співвідношення ціни і якості та підвищення ефективності публічних закупівель. Таким чином досвід ЄС, міг би стати в пригоді при поліпшенні доступу МСП до ринку публічних закупівель в Україні.

Відповідно, розглянемо основні перешкоди та визначимо рекомендації з урахуванням досвіду країн-членів ЄС, які будуть корисними для України. По-перше, великі конкурсні торги є основною перешкодою участі МСП в сфері публічних закупівель. Так, відповідно до нових Директив ЄС з публічних закупівель, замовникам пропонується ділити великі контракти на лоти. Якщо замовник приймає рішення про відмову від такого поділу, у звіті або закупівельних документах мають бути надані пояснення та обґрунтування даного вибору (п. 78 Преамбули Директиви 2014/24). Але, для захисту конкуренції та забезпечення надійності поставок, кількість лотів, на які може претендувати один господарюючий суб'єкт, підлягає обмеженню.

По-друге, перешкодою вважаються непропорційні (стосовно предмета контракту) вимоги щодо економічного і фінансового потенціалу постачальників. Відповідно, як до попередніх Директив з державних закупівель, так і нових, для оцінки фінансової спроможності постачальників

замовник має право встановлювати вимоги про наявність мінімального річного обороту постачальника. Втім, згідно з новими правилами, такий мінімальний річний оборот не повинен перевищувати вартість контракту у два рази, крім певних випадків, які наприклад, стосуються ризиків, пов'язаних із характером роботи, послуги або товару. Якщо ж замовник вирішує, що вимоги до мінімального обороту мають встановлюватись на більш високому рівні, ніж двократна оціночна вартості контракту, окремий звіт або документація конкурсних торгів мають містити опис основних причин такого рішення.

По-третє, перешкодою для участі малих і середніх підприємств у тендерах, є насамперед адміністративне навантаження (необхідність надавати значну кількість сертифікатів або інших документів, пов'язаних із підтвердженням відсутності підстав для відмови в участі у тендері). На позитивну оцінку заслуговує запровадження в зарубіжній практиці єдиного документа щодо закупівель (European Single Procurement Document). Європейський єдиний документ про закупівлі (ESPD) являє собою форму декларації самообслуговування, яка використовується в процедурах державних закупівель замовниками і постачальниками в ЄС. До введення ESPD компанії повинні були представляти різні документи, щоб довести, наприклад, сплату податків або чи не були вони засуджені за злочинну діяльність. Зараз, компанії можуть виконувати ці зобов'язання за єдиною формою декларації ESPD. Фактичні документи надаються тільки переможцем тендера. Служба ESPD також інтегрована з eCertis - інструментом, що використовується для ідентифікації та порівняння сертифікатів, які повинні надаватися у процедурах державних закупівель в ЄС.

ESPD і eCertis грають вирішальну роль в цифровій трансформації державних закупівель. Вони відіграють певну роль в переході країн ЄС до повних електронних закупівель, значно зменшуючи адміністративний тягар і спрощуючи доступ МСП до тендерів. Повний потенціал eESPD буде досягнутий, коли тендери будуть надавати посилання на репозиторії, в яких зберігаються дані, що підтверджують їх відповідність критеріям виключення і

вибору. Таким чином, eESPD буде діяти як «бізнес-паспорт» для компаній, які беруть участь в тендерах в будь-якій країні ЄС. Такий досвід, на нашу думку, був би дуже корисним для України.

По-четверте, для забезпечення конкурентної участі у великих тендерах малих і середніх підприємств, необхідно дозволити групам суб'єктів господарювання подавати колективні пропозиції, тобто створювати своєрідні консорціуми. Створення консорціумів - як варіант спільної участі в тендерах декількох МСП та посилення їхнього потенціалу. Така політика передбачає встановлення послаблених вимог для учасників консорціуму МСП до участі в тендерах. Наприклад, прийняття того факту, що вимога до фінансово-економічного стану або технічних і фахових умінь повинна виконуватись консорціумом загалом та не обов'язково стосуватись кожного його окремого учасника. При цьому слід дотримуватися таких умов: усі постачальники мають відповідати економічним, фінансовим, технічним, професійним вимогам. Спеціальні вимоги можуть встановлюватися щодо окремих учасників, наприклад, стосовно партнера, що представляє групу; виконання важливих завдань може покладатися на конкретних учасників групи. Що стосується вітчизняних е-тендерів, то доцільним було б створення сторінки на веб-сайті системи ProZorro, на якій можуть реєструватися МСП з метою вивчення можливостей партнерства з іншими зацікавленими МСП для спільної участі у великих контрактах.

По-п'яте, хоча багато МСП мають можливість брати участь у державних закупівлях але «незнання або страх» процесу закупівель може обмежити їх здатність брати участь в тендерах. Так, наприклад, дослідження МСП свідчать про те, що вони найчастіше не знають як отримати доступ до публічних закупівель. Крім того, у МСП не вистачає часу і ресурсів, необхідних для отримання контрактів. Це особливо стосується контрактів з більш низькою вартістю, які не можуть широко рекламуватись. З цією метою, на веб-сайті системи ProZorro доцільно створити дуже помітний розділ для реклами контрактів з низькою вартістю. Відповідно, покращення комунікації державного

сектора і МСП підвищить поінформованість МСП про можливості й процеси публічних закупівель.

По-шосте, договори на надання послуг та поставки інноваційної продукції потрібно присуджувати найбільш економічно вигідній пропозиції (НЕВП) на відміну від учасників, які пропонують найнижчу ціну. Присудження НЕВП дозволяє МСП підвищувати рівень продажу їхнього високотехнологічного досвіду. На думку науковців, принцип ефективності та економності не означає автоматичний вибір постачальника, який запропонував найнижчу ціну (проте, на сьогодні це основний критерій, що використовується у публічних закупівлях). Необхідно брати до уваги також інші критерії, що характеризують економічну вигоду, а саме: якість продукції, умови і строки постачання, наявність додаткових послуг (ремонт та обслуговування) тощо. Таким чином, оцінювання ефективності публічних закупівель має здійснюватися на основі зіставлення сукупних вигід і витрат упродовж усього періоду корисної експлуатації блага, яке закуповується. Тому не можна ігнорувати фундаментальне правило щодо «оптимального співвідношення ціни та якості» [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сьогодні, законодавчі зміни, щодо запровадження електронних закупівель в Україні, дали позитивні результати в сфері публічних закупівель та їх відповідність встановленим стандартам ЄС. До позитивних результатів належать такі елементи, як прозорість та конкурентність закупівель. Система публічних закупівель стала більш ефективним механізмом, який дозволяє задовольнити потреби держави в якісній продукції за найдешевшими цінами. Але МСП недостатньо представлені у сфері публічних закупівель у порівнянні із загальною питомою вагою МСП в економіці. Відповідно, наближення національної системи публічних закупівель до стандартів ЄС полягає не лише в перенесенні правових норм, а й в наближенні до основних напрямів політики ЄС, серед яких сприяння поліпшенню участі МСП у сфері публічних закупівель з метою підвищення рівня конкуренції, стимулювання інновацій та

економічного розвитку держави. Ці питання мають стати ключовими у подальших наукових дослідженнях сфери публічних закупівель.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Біла книга. Політика розвитку МСП в Україні [Електронний ресурс]. URL: http://radakmu.org.ua/uploads/file/-/whitebook_sme2015.pdf
2. Галелюка Марія Напрямки розвитку малого та середнього бізнесу. Feb. 21, 2018 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.smedevelopment.info/articles/get/79/>.
3. Галушак М. Державні закупівлі в Україні: теоретичні аспекти та практичні проблеми [Текст] / М. Галушак // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1 (30). – С. 43- 53.
4. Карасьова В. Історія розвитку державних закупівель [Текст] / В. Карасьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 9. – С. 105-110.
5. Малолітнева Веста Ринки публічних закупівель стають більш закритими? [Електронний ресурс]. URL: <http://blog.liga.net/user/vmalolytneva/article/28575>
6. Морозова Катерина SME: opportunities for development in the Southern region. [Електронний ресурс]. URL: <https://eba.com.ua/en/msb-mozhlyvosti-dlya-rozvytku-u-pivdenному-regioni/>
7. Олефір А.О. Проблеми публічних закупівель крізь призму європейського досвіду. [Електронний ресурс]. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/89582/99325>
8. Публічні закупівлі: МСП в Україні у порівнянні з ЄС частіше беруть участь у торгах [Електронний ресурс]. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1720286-publichni-zakupivli-msp-v-ukrayini-u-porivnyanni-z-yes-chastishe-berut-uchast-u-torgakh>
9. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку) 17 листопада 2016 року (проект) [Електронний ресурс].

URL: http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/UA_clean_revised_corrected_SME_Strategy_16_11_2016.doc

10. Ткаченко Н. Б. Моделювання та аналіз процесу здійснення державних закупівель / Н. Б. Ткаченко // Статистика України. - 2015. - № 1. - С. 31-35. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2015_1_7

11. Шатковський О. Звіт про сприяння полегшенню доступу малих та середніх підприємств до процедур публічних закупівель [Електронний ресурс]. URL: http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/Report-on-SME-access-to-Public-Procurement_UKR.pdf

12. Anthony Flynn, Dr Paul Davis Investigating compliance with SME friendly procurement policy [Електронний ресурс]. URL: http://doras.dcu.ie/20952/1/Final_eVersion_Dec2015.pdf

13. Anthony Flynn, Paul Davis The Policy-Practice Divide and SME-friendly Public Procurement [Електронний ресурс]. URL: http://doras.dcu.ie/21003/1/EPC_Nov2014_Accepted_Version.docx

14. European Single Procurement Documentande Certis <http://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/e-procurement/espd/>

15. Martin Trybusand, Marta Andrecka Favours Small and Medium Sized Enterprises with Directive 2014/24/EU? [Електронний ресурс]. URL: https://epppl.lexxion.eu/data/article/11641/pdf/epppl_2017_03-007.pdf

УДК 351.72

В.К. Сідельнікова

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

З кінця ХХ століття як основоположні принципи прогресу світової цивілізації утвердилися принципи сталого розвитку та концепція інноваційного розвитку. Управління виробництвом на засадах сталого розвитку вимагає побудови нового механізму державного регулювання інноваційної політики в країні. У статті досліджуються проблеми використання інноваційних можливостей для забезпечення сталого розвитку, розглядаються проблеми формування та проведення інноваційної політики в державі. Здійснено аналіз концептуальних засад досягнення сталого розвитку національної економіки на інноваційних засадах. Зазначається взаємозв'язок між концепцією сталого розвитку і моделлю інноваційного розвитку, показано, що вони за своєю сутністю є взаємодоповнюючими. Обґрунтовуються державні важелі, які повинні забезпечити інноваційні процеси сталого розвитку.

Ключові слова: інновації, інноваційна політика, державна політика, сталий розвиток, інноваційний розвиток, стратегія сталого розвитку.

С конца ХХ века как основополагающие принципы прогресса мировой цивилизации утвердились принципы устойчивого развития и концепция инновационного развития. Управление производством на основе устойчивого развития требует построения нового механизма государственного регулирования инновационной политики в стране. В статье исследуются проблемы использования инновационных возможностей для обеспечения устойчивого развития, рассматриваются проблемы формирования и проведения инновационной политики в государстве. Осуществлен анализ концептуальных основ достижения устойчивого развития национальной экономики на инновационной основе. Отмечается взаимосвязь между концепцией устойчивого развития и моделью инновационного развития, показано, что они по своей сути являются взаимодополняющими. Обосновываются государственные рычаги, которые должны обеспечить инновационные процессы устойчивого развития.

Ключевые слова: инновации, инновационная политика, государственная политика, устойчивое развитие, инновационное развитие, стратегия устойчивого развития.

Since the end of the twentieth century, the principles of sustainable development and the concept of innovative development have been established as the fundamental principles of the progress of world civilization. Management of production on the basis of sustainable development requires the construction of a new mechanism of state regulation of innovation policy in the country. The article investigates the problems of using innovative opportunities for sustainable development, addresses the problems of formation and implementation of innovation policy in the state. The analysis of conceptual foundations for achieving the sustainable development of the national economy on an innovative basis is carried out. The relationship between the concept of sustainable development and the model of innovation development is indicated, it is shown that they are complementary in nature. The state levers, which should provide innovative processes of sustainable development, are grounded.

Key words: *innovation, innovation policy, state policy, sustainable development, innovation development, sustainable development strategy.*

Постановка проблеми. З кінця XX століття як основоположні принципи прогресу світової цивілізації утвердилися принципи сталого розвитку (sustainable development) та концепція інноваційного розвитку. Управління виробництвом на засадах сталого розвитку вимагає побудови нового механізму державного регулювання інноваційної діяльності в країні.

Важливою умовою розвитку економіки України є формування такої політики, яка б переорієнтувала суб'єкти підприємницької діяльності від традиційного до інноваційного високотехнологічного виробництва, яке забезпечувало б ефективне використання ресурсів. Однак інноваційна політика є недостатньо ефективною і не відповідає вимогам сьогодення. Економічна потужність будь-якої країни вимірюється рівнем її наукового потенціалу і ґрунтується на безперервному відтворенні найширшого спектра інноваційних товарів і послуг. Без створення такого ж ефективного механізму з реалізації новітніх наукових систем Україна не зможе швидко і якісно економічно розвиватися.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми формування інноваційної моделі сталого розвитку й удосконалення державної інноваційної політики досліджують провідні вітчизняні і зарубіжні вчені, серед яких: Ю.Бажал, О.Белорус, Л.Безчасний, А.Гальчинський, М.Гаман, В.Геєць, В.Герасимчук,

С.Ілляшенко, П.Перерва, М.Шарко, В.Шевчук, М.Якубовський та інші. Розглядаються різні аспекти інноваційної діяльності. Разом з тим між концепцією сталого розвитку і моделлю інноваційного розвитку існує взаємозв'язок і вони за своєю сутністю є взаємодоповнюючими, тому що вихід національної економіки на траєкторію сталого розвитку у стислий історичний період можливий тільки за умови утвердження інноваційної моделі розвитку національної економіки, що реалізується шляхом проведення ефективної державної інноваційної політики.

Метою статті є визначення ролі інноваційної політики в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток є новою світоглядною, політичною та практичною моделлю розвитку для усіх країн світу, які розпочали перехід від суто економічної моделі розвитку до пошуку оптимального балансу між трьома складовими розвитку – економічною, соціальною та екологічною [4]. «Сталим розвитком визначається такий розвиток, коли за умов досягнутого стійкого зростання забезпечується справедливий розподіл його результатів, розвиток людського потенціалу та реалізація прав жінок, збереження та відновлення довкілля для теперішнього та наступних поколінь» [1].

Визначальною позицією у Стратегії сталого розвитку є інноваційне спрямування вектору розвитку, який ґрунтується на активному використанні знань та наукових досягнень, стимулюванні інноваційної діяльності, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оновленні виробничих фондів, формуванні високотехнологічних видів діяльності та галузей економіки, підвищенні енергоефективності виробництва, стимулюванні збалансованого економічного зростання, заснованому на притоці інвестицій у використання відновлюваних джерел енергії, в екологічно безпечне виробництво та «зелені» технології [10]. Виходячи з аналізу національних стратегій закордонних держав, можна стверджувати, що значущість інноваційної складової в

національній довгостроковій Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [8] значно занижено.

Сутністю концепції інноваційного розвитку є досягнення економічного розвитку шляхом широкомасштабного введення у господарський обіг продуктів інтелектуальної праці як знань, технологій, науково-технічних розробок для їх комерціалізації та досягнення соціально-економічного ефекту. Концепція інноваційного розвитку концептуально обґрунтовує шлях досягнення стійкого економічного зростання країни через інноваційний розвиток людського потенціалу, зменшення техногенного навантаження на людину та довкілля.

Україна повинна впроваджувати таку власну інноваційну політику, яка б органічно доповнювала розроблену на міждержавному рівні стратегію розвитку єдиного інноваційного простору за допомогою ефективних інституціональних, фінансово-кредитних та пільгових механізмів.

Головна мета Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [9] має конкретне кількісне визначення: забезпечити в зазначений термін (до 2020 року) підвищення впливу інновацій на економічне зростання України в 1,5-2 рази у порівнянні з 2010 роком.

Фактично успішно реалізований інноваційний розвиток економіки залежить від ефективної реалізації повного інноваційного циклу – від фундаментальних досліджень до розроблення інновацій та впровадження їх у масове виробництво задля насичення внутрішнього ринку та нарощування експортного потенціалу країни.

Основними передумовами успішного досягнення визначеної Стратегією мети є:

- зміна концептуальних засад, що визначають в теперішній час роль і практичні функції держави в ринковій економіці;
- структурна перебудова економіки, в першу чергу промисловості;
- подолання кризової економічної нерівності населення;

– відновлення довіри населення до держави і влади.

Значущість інноваційної діяльності щодо формування сталого розвитку суспільства підтверджує загальносвітова статистика. Країни, що мають високі показники інноваційної активності, займають перші позиції у глобальному рейтингу за індикаторами сталого розвитку. Так, у 2016 році у трійку лідерів за індексом людського розвитку входять такі країни, як Норвегія, Австралія, Швейцарія (Україна серед 188 країн посідає 81-е місце) [7], за індексом конкурентоспроможності – Швейцарія, Сінгапур, США (Україна на 85-ому місці серед 138 країн) [6], за індексом екологічної ефективності – Фінляндія, Ісландія та Швеція (Україна знаходиться на 44-й позиції серед 180 країн світу) [4].

О. Вінник вважає, що найефективнішим інструментом державного регулювання інноваційної діяльності є створення особливого податкового та митного режиму [2]. При оподаткуванні інноваційної діяльності українське законодавство передбачає надання пільг при стягненні податку на додану вартість, податку на прибуток та земельного податку [3].

Т. Майорова звертає увагу на те, що потрібно також створити умови для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу і здійснювати підготовку кадрів у сфері інноваційної діяльності [5].

Управління інноваційною активністю є складним процесом, проте сучасний розвиток суспільства вже важко уявити без цього елемента господарювання.

Також доцільно проводити відкрити щорічні конкурси широкомасштабних інноваційних проектів для найбільш ефективного вкладання державних коштів, передбачених для інвестування в економічний розвиток та у вирішення соціальних проблем суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вихід України на траєкторію сталого розвитку зумовлений утвердженням парадигми сталого інноваційного розвитку національної економіки. Ключовою проблемою

формування сталого розвитку є інноваційна діяльність, що є дуже актуальним на сьогодні для України. Державна інноваційна політика має ґрунтуватися на чітких економічних механізмах, а інноваційна складова економіки має поступово зростати. Тому всебічна підтримка інноваційної активності має стати пріоритетом на всіх державних рівнях. У подальшому перспективними є дослідження механізму формування державного регулювання інноваційних процесів в умовах переходу до політики сталого розвитку національної економіки.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бондар О.В. Інноваційна політика України в контексті сталого розвитку та Євро інтеграції / О.В.Бондар // Інноваційна економіка. – 2011. – № 6. – С. 13-16.
2. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій / О.М. Вінник. – К.: Атіка, 2004. – С. 475- 479.
3. Знаменський І.О. Необхідність державного регулювання інноваційної діяльності / І.О.Знаменський – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/Znamenskyu%20I.O.%20NEOBKHIDNIST%](file:///C:/Users/User/Downloads/Znamenskyu%20I.O.%20NEOBKHIDNIST%20)
4. Індекс екологічної ефективності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_екологічної_ефективності
5. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: [навч. посіб.] / Т.В. Майорова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
6. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>
7. Список країн за ІЛР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_ІЛР
8. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» схвалена Указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року. – [Електронний ресурс] /

Матеріали офіційного сайту «Законодавство України». – Режим доступу :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>

9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт. упоряд.: Г.О.Андрощук, І.Б.Жиляєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К: Парламентське видавництво, 2009. – 632 с.

10. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року [Проект]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[file:///C:/Users/User/Downloads/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1%20(1).pdf)

УДК 338.486:005; 657.3; 657.4

В.В. Соляр

ОРГАНІЗАЦІЯ Й МЕТОДОЛОГІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ТУРИЗМІ

Висвітлено нагальні питання впровадження та організації управлінського обліку на фірмах екологічного туризму в Україні, що набуває свого розгалуження та є перспективним для розвитку туристичної галузі в майбутньому. Доведено, що управлінський облік у цій сфері є дієвим інструментом стратегічного менеджменту, прийняття раціональних управлінських рішень, потребує впровадження світових наукових підходів та практики управлінського обліку.

Подано розробку організаційно-методологічної системи управлінського обліку на фірмах екотуризму з урахуванням предмет-об'єктного та цільового параметрів, функціонального та наукового підходів на основі діючих методів ведення бухгалтерського обліку, а також особливостей туристичних послуг (неосяжність, тісний зв'язок між їх виробництвом і споживанням, неможливість зберігання).

Зроблено висновок, що побудова управлінського обліку в туристичних організаціях полягає в класифікації витрат за способом віднесення туристичного продукту між структурними підрозділами і видами діяльності підприємства; в організації синтетичного й аналітичного обліку витрат, як джерел фінансової інформації для цілей управлінського обліку; в бюджетуванні, аналізі і контролі господарських операцій засобами управлінської звітності. Відзначено важливість бюджетування, як інструменту порівняння витрат та вигод альтернативних напрямів діяльності, порівняння фактичних результатів і планових показників з метою визначення ефективності та результативності діяльності компанії, об'єкту екологічно-туристичної інфраструктури.

Ключові слова: екологічний туризм, інфраструктура, управлінський облік, собівартість, калькулювання, бюджетування.

Освещены актуальные вопросы внедрения и организации управленческого учета на фирмах экологического туризма в Украине, который приобретает свое распространение и является перспективным в развитии туристической отрасли в будущем. Доказано, что управленческий учет в этой сфере является действенным инструментом стратегического менеджмента, принятия

рациональных управленческих решений, предполагает внедрение мировых научных подходов и практики управленческого учета.

Представлена разработка организационно-методологической системы управленческого учета на фирмах экотуризма с учетом предмет-объектного и целевого параметров, функционального и научного подходов на основе действующих методов ведения бухгалтерского учета, а также особенностей туристических услуг (неосязаемость, тесная связь между их производством и потреблением, невозможность хранения).

Сделаны выводы о том, что построение управленческого учета в туристических организациях предполагает проведение классификации расходов по способу отнесения туристического продукта между структурными подразделениями и видами деятельности организации; заключается в организации синтетического и аналитического учета затрат, как источников финансовой информации для целей управленческого учета; в проведении бюджетирования, анализа и контроля хозяйственных операций путем составления управленческой отчетности. Отмечена важность бюджетирования, как инструмента сравнения затрат и выгод альтернативных направлений деятельности, сравнения фактических результатов и плановых показателей с целью определения эффективности и результативности деятельности компании, объекта эколого-туристической инфраструктуры.

Ключевые слова: *экологический туризм, инфраструктура, управленческий учет, себестоимость, калькуляция, бюджетирование.*

The urgent issues highlighted of introduction and organization of management accounting at environmental tourism companies at Ukraine are, which is becoming more widespread and promising in the development of the tourism industry in the future. It is proved that management accounting at this sphere is an effective instrument of strategic management, making rational management decisions, requires the introduction of world scientific approaches and management accounting practices.

The development of the organizational and methodological system of management accounting at ecotourism firms is made, taking into account the object-objective and target parameters, functional and scientific approaches based on the current accounting methods, as well as the peculiarities of tourist services (intangibility, close connection between their production and consumption, impossibility of storage).

It is concluded that the construction of management accounting at tourism organizations involves the classification of expenditures by the method of classifying a tourist product between structural divisions and activities of the organization; is to the organization of synthetic and analytical cost accounting, as sources of financial information for the purposes of management accounting; is to at budgeting, analysis and control of business operations by compiling management reports. The importance of budgeting as a tool for comparing the costs and benefits of alternative activities, the comparison of actual results and targets with the purpose of

determining the efficiency and effectiveness of the company's activity, the object of the ecological and tourist infrastructure was noted.

Key words: *ecological tourism, infrastructure, management accounting, cost, costing, budgeting.*

Постановка проблеми. Останніми роками однією з провідних в інфраструктурі послуг в Україні є туристична діяльність, зокрема екотуризм. Туризм став одним з основних напрямів у державній політиці, серед основних подій можна відзначити поліпшення туристичної інфраструктури – будівництво нових готелів, доріг, реконструкція та облаштування рекреаційних зон, маршрутів екотуристичного спрямування, поява туристичних фірм, що надають послуги у сфері екотуризму.

Актуальною проблемою розвитку туристичного бізнесу сьогодні є недостатнє правове регулювання, законодавство потребує значного оновлення, вимагають законодавчого вирішення такі проблеми, як державна підтримка внутрішнього, в'їзного, соціального туризму і створення статусу України як країни, сприятливої для розвитку екотуризму. В якості основних стримуючих факторів – несприятливі події на сході України, порівняно нерозвинена галузева туристична інфраструктура, невідповідність цін і якості туристичних послуг.

Тому основними завданнями на сучасному етапі повинні стати розробка сучасного законодавства, що відповідає міжнародним нормам і стандартам, сприяє сталому розвитку екотуризму, забезпечує поширення внутрішнього і в'їзного туризму, як прибуткової галузі національної економіки, надає гарантії якості послуг, захищає права, інтереси туристів і фірм туристичної індустрії.

З цією метою була підготовлена державна стратегія розвитку туризму в Україні до 2026 року та ряд регіональних й обласних програм [6]. Ефективному управлінню туристичною індустрією в Україні сприяло реформування бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності та вимог ринку. Одним з дієвих напрямів у бухгалтерії стала система

управлінського обліку, яка надає інформацію для оперативного управління туристичним бізнесом.

Аналіз актуальних досліджень. Управлінський облік на більшості вітчизняних туристичних підприємствах не ведеться. В основному це можна пояснити відсутністю єдиної методологічної основи, методичних рекомендацій з організації управлінського обліку в цій сфері. Необхідність впровадження системи управлінського обліку на підприємствах екотуризму свідчить про актуальність дослідження.

Великий внесок у вивчення проблеми організації управлінського обліку зробили флагмани теорії й практики управлінського обліку Х. Андірсон, П. Атамас, П. Вольєнбах, Н. Дітгрех, К. Друрі, Д. Колдуелл, Е. Майер, Р. Манн, Г. Міллер, Б. Райан, Ж. Рішар, Д. Стоун, К. Уорд, І. Хоргрен, Дж. Фостер та ін.

Серед вітчизняних науковців з даної проблематики – Ф.П. Васін, М.А. Вахрушина, В.А. Єрофєєва, В.Б. Івашкевич, Т.П. Карпова, А.А. Касич, О.Р. Козак, М.Ф. Овсічук, О.М. Островський, М.Н. Отчич, В.Ф. Палій, М.С. Пушкар, Я.В. Соколов, С.К. Татур, В.І. Ткач, Н.Г. Чумаченко, В.Р. Шевчук, А.Д. Шеремет, Л.З. Шнейдман та ін. Але дослідження, які були б присвячені питанням впровадження, організації й методології управлінського обліку в туристичній галузі та екологічному туризмі зокрема, майже відсутні.

Мета статті. Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо формування та впровадження системи управлінського обліку на підприємствах екологічного туризму, що дозволить підвищити ефективність процесу управління туристичним бізнесом в цілому.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких завдань:

- розкрити поняття та особливості управлінського обліку в туристичній галузі;
- оптимізувати структуру джерел інформаційного наповнення системи управлінського обліку;

- обґрунтувати організаційно-методологічну основу впровадження управлінського обліку на туристичному підприємстві з урахуванням його функцій, принципів організації та діючих наукових підходів;
- структурувати основні статті калькуляції турпродукту (послуги);
- обґрунтувати впровадження системи бюджетування для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглядати фінансовий, податковий, управлінський види обліку, то серед них управлінський облік є комплексним, перспективним і стратегічним, тобто найефективнішим в управлінні діяльністю будь-якого суб'єкта господарювання. Впровадження системи управлінського обліку призводить до таких результатів, які дозволяють отримувати економічну вигоду і стабільний розвиток в майбутньому.

На думку В.Ф. Палія, суть управлінського обліку полягає в наданні інформації, яка необхідна або може стати в нагоді менеджерам в процесі управління підприємницькою діяльністю. Управлінський облік я процес передбачає – ідентифікацію, збір, вимірювання, аналіз, систематизацію, розкладання, інтерпретацію і передачу інформації, необхідної для управління будь-якими об'єктами [5].

З проекцією на туристичну сферу управлінський облік є системою управління витратами, формування, просування і продажу туристичного продукту, що забезпечує турменеджера інформацією для прийняття управлінських рішень з оперативного та стратегічного планування з метою виключення негативних результатів діяльності туристичної компанії.

Управлінський облік оперує не тільки фактичними показниками, а також оціночними та аналітичними показниками, в тому числі плановими, про майбутні події (кошторис і бюджет), надає користувачам як кількісну, так і якісну (неформальну) інформацію.

Отже, головна мета впровадження системи управлінського обліку на турпідприємстві – надання керівництву максимально повної інформації, необхідної для результативної діяльності.

На відміну від регламентованих стандартами і законодавством фінансового та податкового обліку, управлінський облік ведеться відповідно до потреб в інформації менеджменту підприємства. Враховуючи особливості в управлінні бізнесом, структурі бізнес-процесів, організаційної структури, в системі перерозподілу і передачі відповідальності, побудова системи управлінського обліку на підприємстві повинна відповідати обраній концепції його організації, стратегічним напрямам вдосконалення внутрішнього обліку, передбачати повну реалізацію функцій управління. Інформаційну структуру управлінського обліку в туристичному бізнесі можна представити у вигляді рис. 1. Вона розробляється обов'язково з урахуванням двох аспектів: методологічного та організаційного.

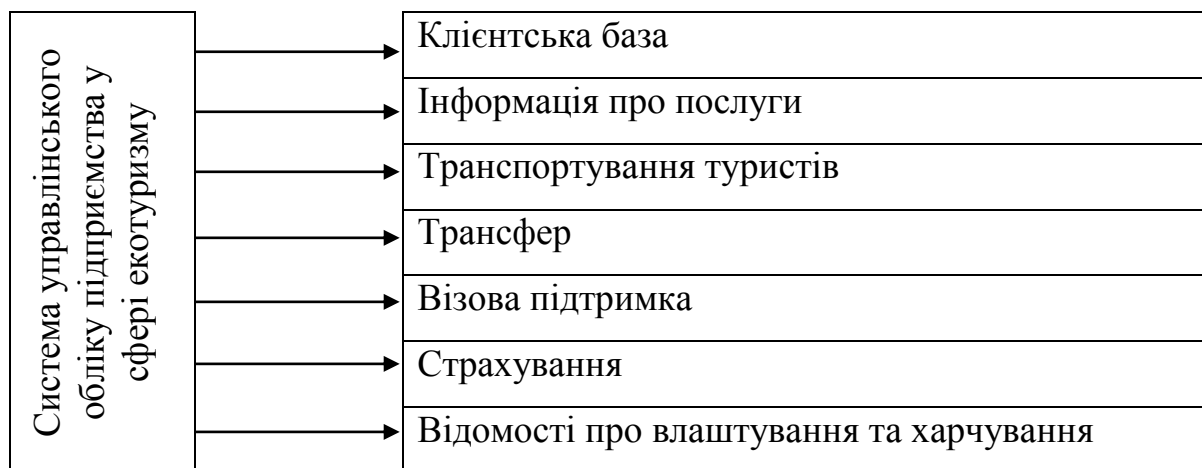

Рисунок 1. Структурування інформації в системі управлінського обліку туристичного підприємства

Методологічний аспект поєднує предмет і метод управлінського обліку з функціями управління. Від організаційної структури залежить ефективність діяльності туристичної фірми, вона займає особливе місце у його внутрішньому середовищі, оскільки: закріплює функції управління за структурними підрозділами і встановлює прямі взаємозв'язки між ними; допомагає впровадженню конкретних схем управління і послідовності здійснення процедур при прийнятті управлінських рішень; розподіляє відповідальності між центрами.

Для ефективного функціонування фірм екотуризму управлінський облік повинен спиратися на конкретну організаційно-методологічну основу (рис. 2):

інформаційний фундамент, взаємопов'язані процеси управління та обліку, методи, функції тощо.

До функцій управлінського обліку, які забезпечують управління фірм екотуризму, можна віднести: формування інформації, що служить засобом внутрішнього зв'язку між відділами управління та структурними підрозділами одного відділу; забезпечення інформацією менеджменту на всіх рівнях управління, що необхідна для поточного контролю, планування, а також прийняття оперативних управлінських рішень; оперативний контроль і оцінка результатів діяльності внутрішніх підрозділів в досягненні поставленої мети; планування і координація розвитку організації в перспективі на основі аналізу та оцінки фактичних прибутків і збитків комерційної діяльності.

Рисунок 2. Організаційно-методологічна основа управлінського обліку на фірмах екотуризму

В управлінському обліку туристичних фірм можуть використовуватися всі елементи методу фінансового обліку, такі, як документація та інвентаризація, оцінка і калькуляція, рахунки і подвійний запис, баланс і звітність. Також широко застосовуються прийоми економічного аналізу, економіко-математичні та статистичні методи. Будь-яка система управлінського обліку повинна базуватися на таких наукових підходах як системний, комплексний, комп'ютерний, інтеграційний, ситуаційний, динамічний, процесуальний, спеціальний тощо та відповідати загальноприйнятим принципам (використання єдиних для бюджетування та обліку одиниць вимірювання; безперервність діяльності економічного суб'єкта; оцінка результатів діяльності підрозділів фірми; послідовність і багаторазове використання первинної і проміжної інформації з метою управління; формування показників внутрішньої звітності, як основи комунікаційних зв'язків між відділами управління; застосування бюджетного (кошторисного) методу управління витратами, фінансами, комерційною діяльністю; повнота і аналітичність, що забезпечують вичерпну інформацію про об'єкти обліку; періодичність, що відображає комерційний цикл господарювання).

Калькулювання собівартості продукту є одним з головних питань організації управлінського обліку в турбізнесі. При управлінні собівартістю туристичної послуги, для контролю вартості, виявлення резервів зменшення необхідних коштів, формування ціни на туристичні путівки використовуються дані калькуляції. Для складення калькуляції собівартості туристичного продукту використовуються дані реєстрів бухгалтерського обліку.

Калькулювання собівартості туристичного продукту можна розкласти на два етапи:

1. Збір і групування витрат з калькуляційних статей по об'єктах обліку витрат і калькулювання;
2. Визначення собівартості одиниці туристичного продукту.

У туристичному бізнесі об'єктами калькулювання є вартість обслуговування групового туру чи індивідуального турпакету. Одиницею калькуляції є одна туристична путівка.

При формуванні собівартості виникає така проблема як розподіл витрат та їх облік. Групування витрат в розрізі статей калькуляції дає можливість отримати інформацію про витрати, які здійснені як по окремим структурним рівням, так і окремо по видам сформованих туристичних продуктів.

Групування за статтями витрат, що відносяться на собівартість турпродукту, передбачає такі види виробничих витрат:

- 1) витрати для придбання прав на послуги сторонніх організацій;
- 2) витрати, що пов'язані з діяльністю основного персоналу (витрати на виплату заробітної плати основного персоналу, відрахування до фондів соціального страхування, витрати, пов'язані зі службовими роз'їздами основних працівників в місцях розміщення туристичних об'єктів, які можуть включати також витрати з використання в службових цілях власного транспорту).
- 3) витрати підрозділів туристичної фірми, що беруть участь у виробництві турпродукту. Це витрати таких підрозділів як готелі, будинки відпочинку, кемпінги, спортивні споруди і т.п.
- 4) накладні витрати – заробітна плата адміністративних і господарських працівників (у т.ч. за договорами підряду) та нарахування.

Особливістю туристичного бізнесу є понесення комерційних витрат, що пов'язані з рекламою і реалізацією турпродукту. Передусім це – витрати, пов'язані з діяльністю тур агентств (точок реалізації); витрати на комерційні та агентські винагороди стороннім організаціям; заробітна плата працівників турфірм і агентств; витрати на рекламу, як цілеспрямованого інформативного впливу на споживача для збуту турпродукту; витрати на участь у виставках з просування тур продукту тощо.

У фактичній собівартості турпродукту також відображаються суми компенсації шкоди, заподіяної здоров'ю працівників фірми під час виконання

ними трудових обов'язків, а також компенсаційні виплати звільненим працівникам у зв'язку з ліквідацією фірми, скороченням працівників.

Отже, наведений перелік витрат, властивий туристичному бізнесу, формує собівартість туристичного продукту, включає витрати у грошовій формі на формування, рух і реалізацію туристичного продукту. Підрахунок собівартості є основною складовою в бюджетуванні туристичного продукту:

$$\Pi = C + H + \Pi - Z + K \setminus T + E,$$

де Π – вартість турпакету; C – собівартість послуг, які входять в пакет туроператора; H – непрямі податки на окремі види послуг; Π – прибуток туроператора; Z – знижка, яка надається туристу при наданні окремих видів послуг; K – комісійна винагорода турагента; T – кількість туристів; E – вартість послуг екскурсійного персоналу.

При обчисленні собівартості турпродукту треба мати на увазі, що вартість окремих видів послуг не входять в ціну турпакету (наприклад, незаплановані). При груповому турі його ціна (при обчисленні на одного туриста) залежить від кількості туристів в групі. Вартість турпродукту залежить також від вікового складу туристів, яким передбачені знижки (туристам дитячого та шкільного віку). Прибуток, що включається в вартість туристичного продукту, встановлюється туристичним агентством у відсотках до собівартості та залежить від норми прибутку в галузі, іміджу, бренду фірми, попиту на тур та ін.

На сьогодні не існує єдиного підходу до класифікації методів обліку витрат і калькулювання туристичної продукції. Але раціонально організоване калькулювання дозволяє виконувати важливі завдання в організації та управлінні діяльністю фірми: керувати фактичною собівартістю кожної одиниці туристичної продукції; здійснювати контроль собівартості і дотримання діючих нормативів витрат; визначати рентабельність та фактори, що впливають на її рівень; оцінювати ефективність комерційної діяльності турфірми; виявляти й використовувати резерви зменшення собівартості туристичної продукції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Організація управлінського обліку в туристичному бізнесі передбачає систему умов та елементів формування облікового процесу з метою отримання достовірної та своєчасної інформації про комерційну діяльність організації; здійснення контролю за ефективним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів; управління її діяльністю та прийняття правильних управлінських рішень.

Забезпечення раціональної організації управлінського обліку в туристичній галузі передбачає наявність усіх складових: документація та документообіг; план рахунків та кореспонденції; звітність; технічне оформлення обліку; організація праці штату бухгалтерії.

Вдосконалення системи управління турфірмою здійснюється шляхом проведення калькулювання туристичних послуг, що супроводжується процесами бюджетування. Бюджетування, як інформаційна система внутрішньовиробничого управління, використовує фінансові інструменти (бюджети). З одного боку, бюджетування – це процес складання фінансових планів і кошторисів, а з іншого – управлінська технологія, призначена для вироблення й підвищення фінансової обґрунтованості прийнятих управлінських рішень. Основним об'єктом бюджетування є бізнес як вид або сфера господарської діяльності.

Таким чином, при впровадженні бюджетування створюється повна і досить ефективна система управління, що дозволяє отримувати можливість прогнозування стану турфірми, організувати регулярний контроль над процесами; підвищити рівень інформативності – аналітичність, оперативність, повноту, точність інформації; посилити зв'язок стратегії розвитку компанії з її річними планами; запровадити в практику регулярний контроль й аналіз виконання планових показників, аналіз причин відхилення факту від плану; документально регламентувати процес розробки планів, контролю їх виконання; підвищити фінансову прозорість фірми; підвищити інвестиційну привабливість.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Атамас П.Й. Управлінський облік: Навч. посіб.: 2-ге вид. / П.Й. Атамас. – К.: Центр учбової літератури. – 2009. – 440 с.
2. Волкова О.Н. Бюджетирование и финансовый контроль в коммерческих организациях. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 272 с.
3. Вишневський В.І. Екологічний туризм: Навч. посіб. / В.І. Вишневський. – К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. – 140 с.
4. Касич А.А. Теоретичні та практичні аспекти стратегічного обліку з урахуванням перспективного розвитку підприємства / А.А. Касич, Р. М. Циган // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – 2011. – №5(70). – С. 183-186.
5. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности: Учеб., 4-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 512 с.
6. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року / Розп. КМУ від 16 березня 2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>
7. Шевчук В.Р. Стратегічний управлінський облік як система інформаційної підтримки конкурентної стратегії підприємства / В. Р. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ІНФРАСТРУКТУРІ РИНКУ ПРАЦІ

В статті розглядається взаємозв'язок соціально-економічного стану України з ринком праці, удосконаленням системи професійної освіти з напрямки її структурної перебудови, що обумовлено динамікою людського капіталу та формування інноваційного суспільства. У роботі з'ясована необхідність суттєвих змін у системі професійної освіти, що обумовлено переходом до індустріального, інформаційного суспільства та формуванням економіки знань. Такий стан розвитку економічної системи забезпечує конкурентоспроможність окремого працівника, підприємства та держави в цілому. Сьогодні зростає роль людського капіталу, який стає основою національного багатства, об'єктом найвигідніших інвестицій, що зумовлює інтенсивний, випереджальний розвиток освіти як молодого покоління, так і дорослих. Автор підкреслює, що глобалізація економіки суспільного життя, рас ширення масштабів між культурною взаємодією, входження до Європейського освітнього простору вимагає універсалізації й стандартизації індикаторів та методів навчання, розвитку чинників мобільності, комунікабельності й толерантності. У дослідженні підкреслюється, що динамічний розвиток економіки, загострення конкуренції, скорочення сфери малокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни в зайнятості зумовлюють постійну необхідність підвищення професійної кваліфікації працівників, їх перепідготовки, самовдосконалення, зростання рівня професійної мобільності. Значна увага приділяється основній причині, що стримує прогресивний розвиток освіти та професійної підготовки в країні - це низький попит на висококваліфіковану працю в умовах труднонадлишкової кон'юнктури ринку праці, нестабільності економічного розвитку відсутності чітких економічних пріоритетів.

Ключові слова: професійна освіта, система професійної підготовки, професійне навчання, управління знаннями, ринок професійних послуг, людський капітал, навчання упродовж життя.

В статье рассматривается взаимосвязь социально-экономического состояния Украины с рынком труда, совершенствованием системы профессионального образования, с направлением ее структурной перестройки, что обусловлено динамикой человеческого капитала и формирования

инновационного общества. В работе выяснена необходимость существенных изменений в системе профессионального образования, что обусловлено переходом к индустриальному, информационному обществу и формированию экономики знаний. Такое положение развития экономической системы обеспечивает конкурентоспособность отдельного работника, предприятия и государства в целом. Сегодня возрастает роль человеческого капитала, который становится основой национального богатства, объектом выгодных инвестиций, что обуславливает интенсификацию производства, опережающее развитие образования как молодого поколения, так и взрослых. Автор подчеркивает, что глобализация экономики общественной жизни, расширение масштабов между культурным взаимодействием, вхождение в Европейское образовательное пространство требует универсализации и стандартизации индикаторов и методов обучения, развития факторов мобильности, коммуникабельности и толерантности.

В исследовании подчеркивается, что динамичное развитие экономики, обострение конкуренции, сокращение сферы малоквалифицированного труда, глубокие структурные изменения в занятости обуславливают постоянную необходимость повышения профессиональной квалификации работников, их переподготовки, самосовершенствование, рост уровня профессиональной мобильности. Значительное внимание уделяется основной причине, что сдерживает прогрессивное развитие образования и профессиональной подготовки в стране - это низкий спрос на высококвалифицированный труд в условиях избыточного рынка труда, нестабильности экономического развития отсутствии четких экономических.

Ключевые слова: профессиональное образование, система профессиональной подготовки, профессиональное обучение, управление знаниями, рынок профессиональных услуг, человеческий капитал, обучение на протяжении жизни.

The article deals with the relationship of the socio-economic state of Ukraine with the labor market, the improvement of the system of professional education in the direction of its structural adjustment, which is conditioned by human capital dynamics and the formation of innovation society. The paper outlines the need for significant changes in the system of professional education, which is preconditioned by the transition to the industrial, information society and the formation of knowledge economy. Such a state of economic system development ensures the competitiveness of individual workers, enterprises and the state as a whole. Today, the role of human capital is growing. It is becoming the basis of national wealth, the object of the most profitable investments, which leads to the intensive, advanced development of education for young generation as well as for adults. The author emphasizes that the globalization of social life economy, the expansion of the scale of cultural interaction, the entry into the European educational space require universalization and standardization of indicators and methods of teaching, the development of factors of mobility, sociability and tolerance. The study emphasizes that dynamic economy development, competition intensification, the reduction of the sphere of low-

skilled labor, and profound structural employment changes give rise to the constant need to increase workers' professional qualifications, their retraining, self-improvement, and the growth of professional mobility. Considerable attention is paid to the main reason that hinders the progressive development of education and professional training in the country - it is low demand for highly skilled labor under the excessive conditions of labor market, instability of economic development, the absence of clear economic priorities.

Key words: *professional education, professional training system, vocational training, knowledge management, professional services market, human capital, lifelong learning*

Постановка проблеми. Політика держави в галузі професійного навчання повинна передбачати: створення умов для підвищення конкурентоздатності людей на ринку праці шляхом зростання якості робочої сили; формування соціального замовлення на професійну освіту та участь у виявленні обсягів та напрямів підготовки робітників та спеціалістів у професійних освітніх закладах різного рівня, спеціалізації; надання громадянам широкого переліку послуг в галузі профорієнтації, вибору форм навчання; пріоритетний підхід до організації професійного навчання громадян, які потребують соціального захисту.

Аналіз актуальних досліджень. В економічній літературі проблеми функціонування ринку праці, визначення чинників його кон'юнктури, формування нових вимог до структури та якості людського капіталу отримали досить детальне освітлення. Вагомий внесок в ці напрямки теорії та практики сучасного ринку праці, в напрями вдосконалення його соціально-професійної структури, визначення прогресивних форм організації професійної діяльності внесли такі науковці як Д. Богиня, В. Герасимчук, О. Грішнова, М. Долішній, Т. Заяць, А. Заиченко, О. Кашепова, Р. Капелюшникова, А. Колот, Л. Лісогор, М. Лукашевич, А. Никифорова, В. Петюх, В. Секретарюк, Л. Чижова, Л. Шевчук.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі узагальнення вітчизняного наукового доробку національних інтересів освітньої політики України

врахувати загальносвітові тенденції розвитку, що зумовлюють необхідність суттєвих змін у системі освіти та професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Один з підходів до формування робочої сили є орієнтація на інтелектуалізацію праці, підготовку висококваліфікованої робочої сили на безперервність процесу отримання нових знань, які повинні інтегруватися в систему виробництва.

Ситуація у сфері освіти та професійного навчання потребує впровадження політики навчання через все життя. Сьогодні Україна за середнім рівнем освіти працівників (за кількістю років навчання) значно відстає від США, Японії. В розрахунку на одного працюючого рівень освіти становить 10 років, тоді як в Японії – 14, в США – 15 років навчання [5].

Освіта в Україні потерпає не лише від економічних проблем, що не дозволяють забезпечити високу якість та рівний доступ кожного до навчання. Дослідження у цій сфері свідчать, що до кінця другого десятиліття виробничого стажу темпи фізичного та морального спрацювання запасу знань і кваліфікації починають прискорюватися, та представляє собою початок процесу реального знецінення людського капіталу, подібного до знецінення фізичного. Закінчення трудової діяльності працівника не означає повну амортизацію нагромадженого ним запасу знань і навичок, не означає, що цей запас піддався повному спрацюванню. Амортизація матеріально-речових засобів виробництва будується звичайно таким чином, щоб до кінця строку служби повністю списати їх вартість. Прискорене відтворення фізичного капіталу вимагає постійного «виробництва» та оволодіння новими знаннями є фактором постійного оновлення людського капіталу. Така закономірність характерна для стабільної економічної системи. В умовах трансформаційної економіки прискорене відтворення фізичного капіталу не може бути фактором, який сприяв би якісному оновленню людського капіталу. Фізичний капітал досить спрацьований і потребує повної заміни. Стан його фізичного та морального спрацювання не дозволяють продукувати нові знання та здібності. З цього приводу, слід мати на увазі, розмежування між поняттями «знання» та

«людський капітал». Знання можна уявити як «неживий людський капітал». Для трансформування його в «живий людський капітал» необхідні певні затрати для перетворення цих уявлень у практичні трудові навички. За сучасних умов економічне багатство буде в того, хто володіє якісним людським капіталом. В індустріальному суспільстві ключовими факторами виробництва є праці і капітал, а у постіндустріальному суспільстві – знання та людський капітал. Стратегія розвитку підприємств з урахуванням концепції людського капіталу вимагає зміщення акценту вирішення проблем з використанням неявних людських ресурсів підприємств на створення якісно-нових потрібних у виробництві людських ресурсів, які мають постійно оновлюватися. Для ефективної роботи працівників в умовах постійних інноваційних змін необхідно забезпечити випереджаючий ефект професійного навчання працівників на виробництві. Працівник, який пройшов навчання, має отримати результат – кваліфікацію, яка дозволить йому виконувати виробничі завдання, які будуть актуальні упродовж подальшої перспективи [6, с.95].

Розвиток науки і техніки вимагають відповідного стану професійно-кваліфікаційного рівня трудових ресурсів. Зростає потреба в кваліфікованих працівниках, які мають високий загальноосвітній рівень, широкопрофільну професійну підготовку, спроможність швидко оволодіти новими технологіями, орієнтуватися у виробництві, яке динамічно змінюється, готові до постійного вдосконалення своїх знань і вмінь, конкурентоспроможних на ринку праці. За офіційними даними, у 2016 році потреба в робочій силі становила 199,1 тис. Державна служба зайнятості зареєструвала вакантні робочі місця – 153,2 тис. Кількість безробітних на ринку праці становить 9,7%. Надання допомоги по безробіттю не небезпечно, якщо в стані безробіття перебувають тривалий час, що спричиняє втрату кваліфікації, трудових навичок. Перебування у стані безробіття впливає не тільки на професійний, а й на життєвий рівень, оскільки сума допомоги з безробіття (1509 грн.) на порядок менше ніж рівень мінімальної заробітної плати (1600 грн.) і прожиткового мінімуму (1550 грн.) [4].

Стратегія інноваційного розвитку обумовлює забезпечення потреб виробництва у кваліфікованих кадрах, що повинні працювати в умовах інформаційної економіки. Це потребує приведення системи професійного навчання у відповідність з міжнародними стандартами. Основою вдосконалення професійного навчання є його безперервний випереджаючий темп.

Ринок послуг системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів пов'язаний, з одного боку, з ринком праці, а з іншого – з ринком науково-технічної продукції, ринком інвестицій. Незбалансованість між структурою підготовки і потребами економіки у працівниках та спеціалістах ускладнює працевлаштування випускників навчальних закладів. Відставання якості робочої сили від потреб економіки (тільки 9% облікової кількості штатних працівників (1 млн. осіб) охоплюється системою професійної підготовки та перепідготовки. Дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили за всіма групами професій, особливо нестача кадрів на високотехнологічних промислових виробництвах (у середньому по Україні наприкінці 2016 року на 1 вакансію претендувало – 8 осіб). Суттєвий рівень безробіття серед молоді (у 2016 році безробіття у віковій категорії становив майже – 2,7%) тощо [5].

Якщо провести аналіз обсягів підготовки кваліфікованої робочої сили у вищих та професійно-технічних закладах та наявності вакансій за інформацією ДСЗ, то бачимо чисельність студентів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації постійно зростає (у 2015 – 24,3%, а у 2016 – 27,1%), а чисельність учнів професійно-технічних навчальних закладів, навпаки, зменшилась (у 2015 – 17,6%, а у 2016 – 14,8%). Ураховуючи потребу в робочій силі – до 50 тис. осіб, та обсяг випущених фахівців і робітників за відповідний період – до 45, 4 тис. осіб, можна сказати, що на одну умовну вакансію припадатиме 4,3 особи [4].

Основними недоліками сучасного стану національної системи професійної освіти, підготовки та перепідготовки кадрів є:

- відсутність державної стратегії щодо професійної підготовки кадрів з урахуванням галузевої специфіки, особливостей функціонування великих, середніх та малих підприємств та забезпечення їх конкурентоспроможними кадрами;
- фінансова неспроможність роботодавців їх незацікавленості здійснювати професійну підготовку кадрів та підвищення їх кваліфікації;
- низький рівень стимулювання професійного розвитку працівників особливо матеріального, що зменшує зацікавленість у продуктивній праці та підвищенню професійно-кваліфікаційного рівня найманих працівників (в Україні у сфері оплати праці домінує передусім галузева та регіональна диференціація в оплаті праці, а не диференціація за критеріями, посади, відповідної освіти та професійного кваліфікаційного рівня робочої сили);
- відсутність єдиної системи професійної кваліфікації та стандартів із професійної підготовки;
- відсутність інфраструктури щодо професійної підготовки кадрів на підприємстві [6, с. 132].

З цього приводу державне регулювання взаємодії освіти, бізнесу та ринку праці повинне здійснюватися в таких напрямках:

- сприяння доступу більшої кількості людей до освітньо-професійних навчальних закладів;
- забезпечення людей професійним навчанням упродовж усього життя, приділяючи особливу увагу працівникам з низькою кваліфікацією, літнім працівникам та співробітникам малих і середніх підприємств, які не спроможні витратити достатньо коштів на навчання своїх кадрів;
- створення досконалої системи планування й визначення кваліфікацій, що мають найбільший попит на ринку праці;
- постійний аналіз стану ринку праці через інвестиційні плани підприємства, цільові державні програми регіонального розвитку. Визначення попиту і пропозиції на регіональному ринку робочої сили (сучасний стан і перспективи);

- забезпечення служби зайнятості й освітніх структур висновками такого аналізу з метою проведення професійного навчання громадян у тому числі і безробітних, відповідно до поточних і перспективних потреб підприємств у кадрах у професійному та кваліфікаційному розрізі;
- забезпечення молоді гарантованим першим робочим місцем;
- встановлення та ефективне використання методичних супроводів «Профорієнтаційних терміналів» у навчальних закладах;
- організація виробничої практики на підприємствах-замовниках підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах;
- забезпечення взаємодії освіти і ринку праці у розподілі витрат та відповідальності за збільшення інвестування у людські ресурси між суб'єктами взаємодії – держава, навчальні заклади, представники бізнесу [1].

Підготовка кадрів робітних професій здійснюється в професійно-технічних закладах, навчальних комбінатах, безпосередньо на виробництві та в середньоосвітніх школах. В умовах ринку підготовка робітничих кадрів має різну спрямованість – від орієнтації на сьогодення, підготовку у вузькоспеціалізованих працівників, які можуть виконувати – одну-дві конкретні операції до орієнтації на перспективні інтереси, навчання працівників широкого профілю.

Підготовка кадрів робітничих професій безпосередньо на робочому місці має оперативний характер, завжди конкретний, оскільки орієнтований на засвоєння конкретного трудового процесу, виконання конкретної роботи, не вимагає великих витрат, скорочує період адаптації.

Система професійно-технічної освіти має значення у забезпеченні економіки кваліфікованими працівниками, можливість молодому поколінню обирати професію та самореалізуватися як особистість. В умовах ринку, майже 3-4 роки, працівники змушені освоювати нові професії [2, с. 20].

Механізм взаємодії ринку праці та ринку освіти потребує забезпечення високого рівня професійного навчання економічно активного населення за

рахунок впровадження інноваційних методів професійної освіти. Це в свою чергу потребує оновлення професійного і освітньо-професійних стандартів оснований на компетенціях для професійно-технічної освіти. В організації системи професійної освіти доцільно використовувати такі підходи: формування учнів ПТНЗ необхідних для ринку, праці, практичних умінь і навичок; реагування на зміни потреб роботодавців; використання під час професійної підготовки прогресивних технологій праці; створення гнучких навчальних програм за модульною системою; інтегрування окремих видів діяльності в межах певної професії; підняття престижності робітничих професій; формування професійної етики тощо [3].

Результативність професійної освіти має не тільки економічні параметри, а й соціальні. Професійна освіта стає важливим фактором особистісного розвитку, активною життєвою позицією особистості та умовою індивідуального самовираження і сприяє формуванню професійних, ключових та наскрізних компетенцій кваліфікованих робітників. Перелічені обставини вимагають зміни у підходах до освітніх стандартів. Сьогодні мова йде вже не тільки про розроблення навчальних програм, а й професійних стандартів (вимоги трудової діяльності).

Професійне навчання розуміється як процес поступового засвоєння складових фахових знань, понять, категорій за принципом наростаючої складності, а також умінь, навичок, що у сукупності визначають професійні компетенції працівників. Оцінка професійних компетенцій робітничих професій включає як теоретичне знання (тести), так і практичні уміння (практичне завдання). Їх розробниками можуть стати фахові методичні центри.

Професійна освіта забезпечує здобуття громадянами професій, перепідготовку, підвищення їх виробничої кваліфікації. Професійними навчально-виховними закладами є: професійно-технічні училища, професійне училище, навчально-виховні заклади [3].

Представники системи ПТО – навчальний персонал (викладачі, майстри виробничого навчання), повинні проходити періодичну атестацію з метою

підтвердження свого компетентнісного рівня, вміти демонструвати відповідний стандартний рівень володіння з метою підтвердження свого компетентнісного рівня. Оцінка їхньої діяльності здійснюється за такими напрямками: оцінка технологічного (професійного) рівня; оцінка педагогічної майстерності.

Компетентнісний рівень керівників, спеціалістів та службовців характеризується рівнем освіти, досвідом роботи на тій, чи іншій посаді. Вирізняють спеціалістів найвищої кваліфікації (працівники, що мають наукові ступені, звання), спеціалісти вищої кваліфікації (працівники з вищою спеціальною освітою та значним практичним досвідом), спеціалісти середньої кваліфікації (працівники з середньою освітою та деяким практичним досвідом), спеціалістів-практиків (працівники, що займають відповідні посади – інженерні, економічні, але не мають спеціальної освіти).

Робітники за рівнем кваліфікації поділяються на чотири групи: висококваліфіковані, кваліфіковані, малокваліфіковані і некваліфіковані. Вони виконують різні за складністю роботи і мають неоднакову професійну підготовку [6, с. 150].

Одним із елементів механізму взаємодії ринку праці та ринку освіти є налагодження соціального партнерства між усіма учасниками ринку праці та ринку освітніх послуг щодо цільової підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб розвитку економіки України.

В процесі формування власної моделі соціального партнерства національної економіки доцільно враховувати зарубіжний досвід договірного регулювання взаємодії освіти та ринку праці з метою узгодження взаємних соціально-економічних інтересів. Відносини між суб'єктами партнерства будуються у європейських державах на підставі взаємної домовленості та узгодженості дій в межах чинного законодавства під час консультацій та переговорів.

Таким чином, на мікрорівні (між навчальними закладами і роботодавцями) укладаються договори, а на макрорівні – відповідні угоди. Наприклад, у Великобританії механізмом співробітництва між роботодавцями і

державою у сфері професійної освіти є укладання Галузевих угод щодо професійних знань, умінь та компетенцій, згідно з якими представники бізнесу беруть активну участь у визначенні переліку загальних умінь, знань та навичок, орієнтованих на вирішення виробничих завдань, у формуванні варіативних планів навчання. Така форма соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством називається «прихованою» (на відміну від американської – «відкритої») [2, с.84].

В Україні розвиток партнерських зв'язків між закладами професійної освіти і роботодавцями практично не здійснюється, оскільки не мають законодавчу та фінансову бази. З цього приводу актуальним є використання досвіду на прикладі Франції, де існують такі поширені форми взаємодії між навчальними закладами і представниками бізнесу:

- організація стажувань на підприємстві;
- допомога в модернізації навчального обладнання;
- участь професіоналів у процесі навчання;
- програма спільної підготовки спеціалістів ВНЗ і компаніями (взаємодія на етапі організації навчального процесу);
- участь роботодавців певної галузі в управлінні державними ліцеями (сільськогосподарська освіта);
- упровадження структури інформації (Союз вугільної та металургійної промисловості організовує «уроки виробництва»);
- створення професійно-консультативних комісій до яких входять представники промисловості, навчальних закладів, органів управління освіти, місцевих адміністрацій, робітників підприємств, які розробляють зміст навчальних програм за різними спеціальностями;
- сприяння працевлаштуванню випускників шляхом розподілу за допомогою служб працевлаштування ВНЗ, пошук місця для стажування студентів самим навчальним закладам [2, с.59-62].

Руйнування дисбалансу між структурою робочої сили та робочими місцями пов'язано з мобільністю освітньої системи в цілому і особливо системи

професійної підготовки. Досягається це передусім за рахунок фундаменталізації освіти, яка забезпечує швидке перенавчання, тобто пристосування працівників до умов ринку.

Основні напрямки фундаменталізації освіти – це підвищення загальної підготовки учнів і студентів, чітке відслідковування в навчальних планах і програмах суттєвіших змін в науці, техніці, технологіях, організації праці та управління за галузями та сферами діяльності [6, с. 151].

Ринок професійних освітніх послуг відіграє активну роль у формуванні перспективної зайнятості, що пов'язана з перенавчанням працівників, які залишилися без роботи в зв'язку зі структурною перебудовою економіки і науково-технічним прогресом. Оскільки ринок професійних освітніх послуг пов'язаний з ринком науково-технічної продукції та інвестиційним ринком, то він відіграє досить прогностичну роль та повинен випереджати наявний в даний момент ринок праці. Ринок професійно-освітніх послуг має тенденцію пристосування до ринку праці, але практично, професійна освіта досі не регулюється ринком [2, с. 62].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблема забезпечення вітчизняної системи професійної освіти полягає в тому, що вона суттєво відстає від світових реалій, особливо від тенденцій дедалі ширшого використання наукоємних технологій, інформаційних ресурсів суспільства, досягнень у галуз інформатики й електроніки, комп'ютерних, інформаційно-телекомунікаційних систем тощо. Стратегічним завданням держави у цьому напрямі є забезпечення умов для ефективного використання й адекватної оцінки висококваліфікованої праці: збереження існуючих та створення нових робочих місць, висококваліфікованої праці, створення для впровадження на підприємствах усіх секторів економіки виваженої, успішної й ефективної концепції якості робочої сили.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Луцька А. Професійна освіта: бути чи не бути? / А. Луцька // Голос України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/272829><http://www.golos.com.ua/article/272829>
2. Петрова І. Л. Ринок праці та освіти: пошук взаємодії: [зб. наук. ст. / наук. ред. І. Л. Петрова]. К. : Таксон, 2007. – 200 с.
3. Професійно-технічна освіта. Національний інформаційний центр академічної мобільності ENIC UKRAINE. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://enic.in.ua/index.php/ua/systema-osvity/profesijno-tehnicna-osvita>
4. Сайт Державної служби зайнятості. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350793>
5. Сайт Державної служби статистики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/so_ek_r_u/soekru_u/soekru0217.zip.
6. Чернявська О. В. Ринок праці: навчальний посібник 2-го вид. перероб. та доп. / О. В. Чернявська – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 522 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Гура Анна Олександрівна** – старший викладач кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
E-mail: annagura2014@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8111-7133>
2. **Гончаров Дмитро Олександрович** – к.п.н., доцент кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: goncharovd86@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7069-5739>
3. **Гуцан Тетяна Григорівна** – к.п.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: khodachenko@rambler.ru
105vadim@onet.com.ua ID orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6233-301X>
4. **Зеленько Олександр Олегович** – к.е.н., доцент кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
E-mail: azelenko1077@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7283-0914>
5. **Мельникова Ольга Володимирівна** – к.п.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
E-mail: olavladmel@ukr.net
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8832-5763>

6. **Ночвіна Інна Олександрівна** – старший викладач кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
E-mail: inna.nochvina81@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5154-5858>
7. **Олійник Олександр Володимирович** – доцент кафедри фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: alex22091948@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8464-1694>
8. **Олійник Юлія Олександрівна** – к.п.н., доцент кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: julia.alexandra.m@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2647-9166>
9. **Осьмірко Інна Володимирівна** – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: kfio@mail.ru
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7967-8230>
10. **Письменний Віталій Валерійович** – к.е.н., доцент, докторант кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Тернопільського національного економічного університету
E-mail: v.pysmennyi@tneu.edu.ua
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7852-3627>

11. **Поплавський Михайло Вікторович** – старший викладач кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: kafedra_et@ukr.net
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2268-5576>
12. **Прокопенко Іван Федорович** – к.е.н., д.п.н., професор, академік НАПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: ivanprokopenko@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1190-852X>
13. **Радченко Любов Пантелеймонівна** – к.е.н., доцент, професор кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
E-mail: lpnad1952@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2814-915X>
14. **Рядинська Ірина Анатоліївна** – к.п.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
E-mail: irinaryad@gmail.ru
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4284-9769>
15. **Синиця Тетяна Валеріївна** – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: taliand@rambler.ru
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4384-5607>

16. **Сідельнікова Владислава Костянтинівна** – к.п.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і обліку Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
E-mail: vladasid09@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3851-6067>

17. **Сідельнікова Ірина Володимирівна** – к.е.н., доцент, завідувач
кафедри економічної теорії Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
E-mail: sidelnikova1953@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5584-0037>

18. **Соляр Вікторія Василівна** – к.е.н., доцент, зав. кафедри
фінансів і обліку Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: ysolar@i.ua
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2093-6303>

19. **Сотніков Дмитро Володимирович** – магістрант 1 року навчання
економічного факультету Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С.Сковороди.
E-mail: sotnickov.dmitry@gmail.com
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5740-5808>

20. **Шиловцева Надія Василівна** – к.е.н., доцент, професор
кафедри економічної теорії Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
E-mail: kafedra_et@ukr.net
ID orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5915-2496>

Наукове видання

**Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди**

ЕКОНОМІКА

Випуск 18

За загальною редакцією
академіка НАПН України І.Ф. Прокопенка

Комп'ютерна верстка: Мельникова О.В.

Підписано до друку 29.06.2018 . Формат 60×90 1/16. Папір
офсетний. Гарнітура Таймс. Друк цифровий. Ум.друк.арк. 8,3.
Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди Україна, 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29

Друк

ФОП Іванченко І.С.

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135

тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua